

บทที่ ๓

ความเชื่อเรื่องขวัญและประเพณีทำขวัญของชาวพุทธในอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

๓.๑ บทนำ

จากการที่เราได้ศึกษากรอบแนวคิดเรื่องขวัญแลพิธีการทำขวัญที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มาแล้วนั้นก็จะพบว่าก่อนการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนานั้นศาสนาพราหมณ์ได้เกิดขึ้นมาก่อนและได้มีผลิตผลทางความเชื่อและพิธีกรรมออกมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือพิธีกรรมการเรียกขวัญซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มุ่งหวังต่อการเรียกขวัญหรือสิริของมนุษย์ที่หลุดออกจากร่างไปให้กลับเข้ามาร่าง โดยพราหมณ์เชื่อว่าขวัญนั้นก็คือวิญญาณอมตะหรืออาตมันตามความเชื่อของตนโดยพราหมณ์เห็นว่าอาตมันหรือขวัญจะสามารถหนีออกไปจากร่างกายของมนุษย์ได้และเมื่อขวัญหนีออกไปแล้วพราหมณ์ก็มีความสามารถที่จะเรียกขวัญนั้นกลับมาให้ได้ ซึ่งความคิดเช่นนี้ได้ถูกเผยแพร่เข้ามาสู่สังคมไทยก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเข้ามาทำให้ผู้คนในสังคมไทยต่างมีความเชื่อเป็นไปในแนวทางที่ศาสนาพราหมณ์สอนมาก่อน ต่อมาภายหลังเมื่อพระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายอาณาเขตเข้ามาสังคมไทยแล้วก็พยายามที่จะปรับเปลี่ยนความคิดของศาสนาพราหมณ์นั้นเสียด้วยการปรับให้เกิดความสมดุลและเป็นไปอย่างง่ายคือการยอมรับเอารูปแบบวิธีการสู่ขวัญของพราหมณ์มาใช้เพื่อไม่ให้เกิดการต่อต้านจากผู้ที่ยึดถือในรูปแบบของศาสนาพราหมณ์ดั้งเดิม แต่ก็พยายามประยุกต์เอาความเป็นพระพุทธศาสนาเข้าไปด้วยการให้เปลี่ยนพราหมณ์ผู้สู่ขวัญมาเป็นทิดหรือจารย์ที่สีกไปจากพระให้เป็นผู้ทำหน้าที่แทนพราหมณ์ และเปลี่ยนโศลกหรือบทพระเวทย์ของพราหมณ์ใหม่ด้วยการเอากรอบแนวคิดของศาสนาพุทธลงไปแทนและปรับรูปแบบของสำเนียงสวดมนต์ของพราหมณ์ให้เป็นแบบทำนองสวดมนต์แทนเพื่อไม่ให้เกิดความแตกต่างมากนัก ดังนั้น กรอบของรูปแบบความคิดของการสู่ขวัญของชาวอีสานจึงมีรูปแบบที่ไม่แตกต่างไปจากพราหมณ์มากนัก

อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์เป็นพื้นที่หนึ่งที่ประชาชนส่วนใหญ่มีความเคารพเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและมีความเชื่อในเรื่องของการบายศรีสู่ขวัญ และมีการประกอบพิธีกรรมการบายศรีสู่ขวัญอยู่เป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า การที่ทิด จารย์มากนั้นเท่ากับว่ามีผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเหมือนกัน และความเชื่อเรื่องการบายศรีสู่ขวัญของชาวอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์นั้นก็ถือว่าเป็นความเชื่อที่น่าสนใจและเป็นเรื่องที่เราจะต้องมาทำความเข้าใจว่ากรอบความเชื่อดังกล่าวนั้นมีสาระดีอย่างไรและเราจะเข้าถึงความเชื่อนั้นอย่างไรบ้าง ซึ่งเราจะต้องดำเนินการศึกษาเพื่อทำเรื่องนี้ให้กระจ่างต่อไป

๓.๒ แนวคิดเรื่องความเชื่อและพิธีกรรม

เนื่องจากการศึกษาแนวคิดเรื่องขวัญและประเพณีการสู่ขวัญในอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ถือว่าเป็นการศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรม ดังนั้น เพื่อความเข้าใจเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัย จึงได้วางกรอบในการศึกษาไว้โดยมีลำดับของการศึกษาดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ แนวคิดเรื่องความเชื่อ

สำหรับคำว่า เชื่อ เป็นคำกริยา หมายถึงเห็นตามด้วย มั่นใจ ไว้ใจ^๑ ส่วนคำว่า ความเชื่อ (Beliefs) หมายถึงเห็นด้วย มั่นใจ ไว้ใจ และนับถือ^๒ ใจยอมรับว่าจริง แต่ต้องมีความรู้ตัวและความเข้าใจ เป็นผลอันเนื่องมาจากความคิดและความรู้สึกของตนเองเท่านั้น โดยไม่มีการพิสูจน์^๓ เป็นทัศนคติของแต่ละบุคคลในการที่จะยอมรับสิ่งที่ได้รู้ ได้เห็น โดยไม่ต้องการเหตุผลมาอธิบาย^๔ และเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความยำเกรง^๕ การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานที่จะพิสูจน์ได้หรือไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงก็ได้^๖

กล่าวโดยสรุปความเชื่อเป็นสิ่งที่มนุษย์ค่อย ๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจโลกที่เป็นมานานหลายพันปี และเชื่อว่ามีความลึกลับที่จะทำให้มนุษย์ได้รับผลดีผลร้าย เมื่อมนุษย์กลัวอำนาจลึกลับนั้นก็มักจะกระทำการต่าง ๆ เพื่อมิให้ถูกลงโทษและเพื่อให้อำนาจนั้นพึงพอใจ ต่อมาจึงมีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบูชา เช่นสรวงเทพเจ้า เพราะเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นต้องมีผู้บันดาล ให้มนุษย์ตั้งเทพเจ้าประจำสิ่งนั้นๆ ขึ้น^๗ ความเชื่อเกิดจากสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจเห็นคล้อยตาม และพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบ เพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจเห็นคล้อยตาม และปฏิบัติตามด้วย โดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้น ๆ มีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ และชี้ให้เห็นว่าความเชื่อของคนมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้ ความไม่รู้ทำให้เกิดความกลัว ครั้นเมื่อมีความกลัวแล้วจึงคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ ความเชื่อบางอย่างอาจหมดความจำเป็น ไม่มีประโยชน์ และไม่มี ความหมายโดยตรงต่อชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เพื่อให้อนุชนได้ศึกษา เหตุผลและสาระที่เกิดจากความเชื่อในสิ่งต่างๆ^๘

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๓๓๒.

^๒ มานิต มานิตเจริญ, **พจนานุกรมใหม่-ทันสมัยสุด**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๔), หน้า ๔๕๓.

^๓ <http://home.att.net/~ag๒kh/contena.htm>. สืบค้น ๒๖/๒/๒๕๕๕

^๔ The University of Chicago, **The New Encyclopaedia Britannica**, (Chicago : University Chicago Press, ๑๙๘๕), p. ๖๓.

^๕ ธวัช ปุณโณทก, “วัฒนธรรมพื้นบ้าน คติความเชื่อ” ใน **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓๕๐-๓๕๑.

^๖ ทศนีย์ ทานตวนิช, **คติชาวบ้าน**, (ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ๒๕๒๓), หน้า ๒๒๔.

^๗ ดนัย ไชยโยธา, **ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๙.

^๘ นันทนา ชุนภักดี, **รายงานการวิจัยวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิการศึกษ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, พ.ศ. ๒๕๓๐), หน้า ๒๔๖.

จากการศึกษาทั้งหมดเราจะพบว่าความเชื่อมีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นตอนดังนี้^๙

๑. ความเชื่อวิญญาณในธรรมชาติ (Animatism) เป็นความเชื่อที่ว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตน มีอำนาจพิเศษและก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ จึงไถ่เกรงกลัวและกราบไหว้

๒. ความเชื่อในคติถือผีสางเทวดาหรือวิญญาณนิยม (Animism) เชื่อว่าในธรรมชาติทั้งหลายมี เจตภูตหรือวิญญาณ (spirit) ที่มีอำนาจทำให้เกิดความทุกข์อาจเป็นมารร้ายผีสาง ส่วนที่ทำให้เกิดสุขอาจ เป็นเทวะ สร้างภาพเหล่านั้นขึ้นตามความนึกคิดของตนเอง เป็นเทพเจ้าหรือผีสางเทวดาแล้วนับถือใน ภาพนั้น

๓. ความเชื่อวิญญาณบรรพบุรุษ (Ancestor Worship) เชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษที่ตายไป แล้วไม่ได้ไปไหน ยังคงอยู่ปกป้องรักษาดูแลบุตรหลานของตนอยู่ ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ

๔. ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์หรือ พหุเทวนิยม (Polytheism) มีการสร้างภาพ เทพเจ้า ตามโนคติของตน โดยคิดเห็นว่าธรรมชาติอย่างใดควรมีรูปเป็นอย่างไร และธรรมชาติอย่างไหนมี อำนาจสูงต่ำกว่ากันอย่างไร เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจลดหลั่นกัน และมีหน้าที่แตกต่างกัน

๕. ความเชื่อในพระเป็นเจ้าองค์หนึ่งของชนกลุ่มหนึ่งหรือติเทวนิยม (Henotheism) เป็นการ นับถือเทพเจ้าตามตามกลุ่มชนวรรณะของตนไม่ปะปนกัน

๖. ความเชื่อในพระเป็นเจ้า^{๑๐} องค์เดียวหรือเอกเทวนิยม (Monotheism) เป็นความเชื่อว่าเป็น โลกนี้มีพระเจ้าสูงสุดอยู่เพียงองค์เดียว เป็นมหาเทพผู้สร้างสรรค์สิ่ง ทรงอำนาจยิ่งใหญ่ เป็นวีรบุรุษ

๗. ความเชื่อในปัญญาของมนุษย์ ใช้เหตุผล ไม่ยอมขึ้นอยู่กับอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็นและ ไม่สามารถพิสูจน์ได้ ความรู้เหตุผลคือลำดับสูงสุดแห่งปัญญาของมนุษย์ เป็นมูลเหตุให้เกิด พระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ยังมีผู้แบ่งความเชื่อไว้อีกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ ความเชื่อทั่วไป หรือความเชื่อ ธรรมดาที่คนส่วนใหญ่มีอยู่สามารถแบ่งย่อยออกไปได้เป็น ๑๐ ประเภท ดังนี้

๑. ความเชื่อปรากฏการณ์ธรรมชาติ ได้จากการที่มนุษย์ในสมัยโบราณต้องอาศัยธรรมชาติเป็นอยู่ เมื่อฝนตก ฟ้าร้องก็กลัว หรือเกิดฟ้าผ่าจนได้รับอันตรายก็เข้าใจว่าธรรมชาติลงโทษ หรือเมื่อน้ำท่วมใหญ่ หรือฝนแล้ง ก็ว่าพระเจ้าลงโทษ จึงหาวิธีกราบไหว้อ้อนวอนมิให้ท่านลงโทษ เป็นต้น

๒. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน ความเชื่อข้อนี้เกิดเมื่อมนุษย์เจ็บป่วยไม่สามารถประกอบอาชีพ จะหาหาที่เป็นสมุนไพรรักษาหายบ้างไม่หายบ้างเพราะยาออกฤทธิ์ช้าเช่น คนเป็นปากนกกระจอก ก็ เอาเปลือกแคมาเคี้ยว เป็นตาแดงให้เคี้ยวกระเทียมป่า เป็นต้น

๓. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิमित ผืน การประกอบพิธีต่าง ๆ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญเพื่อเป็นสิริ มงคลแก่ตัวเอง ต่อไปภายหน้า เช่น ขึ้นบ้านใหม่ที่ฤกษ์ยาม จะเดินทางไกลไปค้าขายก็หาฤกษ์ยาม ออก เดินทางไปทิศใดจึงจะดี ส่วนความฝันหรือนิมิตนั้น เชื่อว่าส่วนของความจริง ทำให้บางคนถือเอามาเป็น ภาระในการกระทำต่าง ๆ ถ้าฝันดีก็หวังว่าจะโชคดีมีสุขหากฝันร้ายก็จะหาวิธีปิดเป่าโดยแก้ฝันตามแม่น้ำ บ้าง ทางที่แพร่บ้าง ฯลฯ

^๙ ดนัย ไชโยธา, ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, หน้า ๔๙- ๖๓.

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พระเป็นเจ้า แปลมาจาก God, พจนานุกรม ศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๔๖.

๔. ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะของคนและสัตว์ มนุษย์ได้คลุกคลีอยู่ด้วยกันเป็นเวลานานย่อมจะนำเอาลักษณะที่ดีของกันและกันมาพิจารณา แล้วสรุปเอว่าน่าจะเป็นอย่างนี้น่าจะเป็นอย่างนั้น แล้วบอกเล่าสืบทอดกันมา เช่น บอกว่าคนที่หน้ากรือ คอสั้น ผมหยิกห้ามคบ หรือหญิงที่เดินทางแขนเหมือนชาย เป็นสตรีโทษ ห้ามแต่งงานด้วย กรณีเกี่ยวกับสัตว์เช่นควายที่จะนำมาใช้งานต้องดูว่าตัวมีกัขวัญ ถ้ามีไม่ครบตามลักษณะที่กำหนดถือว่าไม่ดี เป็นต้น

๕. ความเชื่ออันเนื่องมาแต่ศาสนา แต่ละศาสนาสอนให้เชื่อด้วยวิธีต่าง ๆ กันแต่จุดหมายปลายทาง ความสุขในชีวิตเช่นเดียวกัน เช่น ศาสนาคริสต์ สอนให้รักเพื่อนมนุษย์ผู้กระทำความผิด มีการสารภาพบาปต่อพระเจ้าจะหมดบาปได้ ศาสนาพุทธสอนให้เชื่อในการกระทำและผลของการกระทำ เป็นต้น

๖. ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินและอาชีพ มนุษย์ต้องประกอบอาชีพเพื่อความอยู่รอด การเพาะปลูกต่าง ๆ จะได้ผลดีจึงมีทั้งข้อห้ามและข้อปฏิบัติ เช่น ห้ามยืมเวลาปลูกข้างโพด จะทำให้ฝักข้าวโพดมีเมล็ดห่าง เวลาต้นไม่มีดอกขอห้ามซื้อจะทำให้ผลเน่า ฯลฯ

๗. ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี แต่ละภูมิภาคมีประเพณี และความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นและมีการประกอบพิธีตามความเชื่อในประเพณีอยู่ด้วย เช่น ประเพณีชิงเปรตในภาคใต้ ประเพณีทำบุญคูณลานในภาคอีสาน ประเพณีสงกรานต์ในภาคเหนือ เป็นต้น

๘. ความเชื่อเรื่องเคล็ดและแก้เคล็ด มนุษย์มีความเชื่อว่าสิ่งที่ไม่ดีจะกลายเป็นดีได้ แก้เคล็ดแล้ว เช่น เชื่อว่าอายุเท่านั้นเท่านั้นจะถึงชาติ ก็ทำพิธีสืบชะตาต่ออายุ เป็นต้น

๙. ความเชื่อเกี่ยวกับนรก สวรรค์ ชาติ ภพ เป็นความเชื่อของมนุษย์ที่มีมานานแล้วว่า ถ้าทำไม่ดีจะตกนรกถูกยมบาลทรมาน ถ้าทำดีจะมีสุขขึ้นสวรรค์ เชื่อว่าตายแล้วเกิดในชาติหน้าต่อไป^{๑๑}

๑๐. ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย ตัวเลขนับว่าเป็นสิ่งที่เชื่อว่าจะได้คุณให้โทษแก่มนุษย์ เช่น ชาวตะวันตกเชื่อว่าเลข ๑๓ เป็นตัวเลขอัปโชค ก็จะหลีกเลี่ยงการกระทำเกี่ยวกับเลขนี้ คนไทยเชื่อว่า เลข ๙ ดี ทำอะไรก็ก้าวหน้าก็จะประกอบพิธีในวันที่เป็นเลขเก้า

ความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความกลัว หรือความเชื่อทางไสยศาสตร์ เป็นความเชื่อที่พึงทางดีที่ให้คุณและทางร้ายที่ให้โทษ ความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความกลัวแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เป็นการใชพลังหรืออำนาจเหนือธรรมชาติมาให้เกิดผลมีการใช้คาถาอาคมเสกเป่า เช่น การทำเสน่ห์ยาแฝดทำให้คนรัก คาถาปิดไส้ ทำให้คู่อริถึงแก่ความตายหรือคาถากำกับผีไม่ให้มารบกวนทำอันตรายแก่คน ฯลฯ

๒. ความเชื่อเรื่องโชคลางจะมีอยู่เสมอแล้วที่กักเอาว่าเป็นความจริง เช่น ตาเขมนข้างซ้าย จะโชคดี ตาเขมนข้างขวาจะโชคร้าย ขณะออกเดินทางมีสัตว์ตกมาตายต่อหน้าจะเคราะห์ร้ายให้ระวังการเดินทาง ฯลฯ

๓. ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยจะมีอำนาจลึกลับมากกระทำให้เป็นไปต่าง ๆ นานา เช่น เชื่อการเข้าทรง การแค้น การเคารพกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้กำลังใจเข้มแข็งสามารถเผชิญและต่อสู้กับปัญหาหรืออันตรายที่จะมาถึงได้ หรือถ้าไม่สบายก็สามารถจะหายได้โดยไม่ต้องกินยา^{๑๒}

^{๑๑} ธวัช ปุณโณทก, **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓๕๐-๓๕๑.

^{๑๒} ทศนีย์ ทานตวนิช, **คติชาวบ้าน**, (ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ๒๕๒๓), หน้า ๒๒๔.

ความเชื่อมีประโยชน์ต่อบุคคลอย่างมากเพราะเมื่อความเชื่อถูกปลูกฝังให้ลึกลงไปในส่วนลึกของแต่ ละคนจนไม่สามารถถอดถอนได้ บุคคลนั้นจะทำการสิ่งที่จะต้องมากกว่าเดิมและยากที่จะถอดถอนจาก ความรู้สึกนั้นได้ ซึ่งทำให้เกิดสิ่งเหล่านี้ คือ

๑. ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ เช่น กรณีเจ็บป่วย บางคนหาสาเหตุไม่ได้ เพราะจิตใต้สำนึกยัง อยู่กับสิ่งหนึ่งตลอดเวลา เมื่อได้บนบานศาลกล่าวแล้ว ทำให้กำลังใจเข้มแข็งหายจากอาการไม่สบายต่าง ๆ ได้โดยไม่ต้องรักษา

๒. ความเชื่อทำให้เกิดพลัง เป็นพลังอำนาจที่เกิดขึ้นภายใน เช่นการที่เชื่อว่า รตนน้ำมนต์จะสามารถ ป้องกันอันตรายต่าง ๆ ตลอดจนสามารถปัดเป่าภัยพิบัติต่าง ๆ ได้ จึงทำให้ผู้ที่เชื่อเช่นนี้ไปหาหมอหรือ พระรตนน้ำมนต์เพื่อให้แคล้วคลาดศัตรูหรือให้ปลอดภัย เช่น ทหารจะไปออกศึกสงคราม จะได้รับการ ประพรมน้ำพระพุทธรูป เพื่อช่วยเสริมให้พลังใจอีกเหมือนกันที่จะต่อสู้กับศัตรูได้

๓. ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ เกิดความสุขสบายใจในสิ่งที่ได้ปฏิบัติตามที่ได้อ้างอิง เช่นการ บุญเลี้ยงพระขึ้นบ้านใหม่ จะก่อให้เกิดศรัทธาแก่ผู้อยู่อาศัย หากได้ปฏิบัติแล้วความสุขทางใจจะเกิดขึ้น แก่ครอบครัวด้วย

๔. ความเชื่อทำให้นับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง หลักการของศาสนาแต่ละศาสนามีพิธีกรรมไว้ สำหรับให้ศาสนิกชนได้ประกอบ เช่น การกราบไหว้ การสวดมนต์ เพื่อให้เกิดความมั่นใจไม่คลอนแคลน ในศาสนาที่ตนนับถือ

สรุปว่า ความเชื่อของมนุษย์เกิดจากความรู้สึกว่า ไม่ปลอดภัยจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เมื่อ เกิดเหตุการณ์ทางธรรมชาติที่ทำอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์ และเมื่อมนุษย์หาเหตุผลมา อธิบายไม่ได้ จึงเกิดความคิดว่าต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งบันดาลให้เป็นไป และสิ่งนั้นจะต้องมีอำนาจเหนือ ธรรมชาติซึ่งไม่สามารถบอกได้ว่าอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นคืออะไร จึงมีจินตนาการขึ้นตามความรู้สึกว่า สิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติคือ ภูตผี ปีศาจ วิญญาณ เทวดา นางไม้ เป็นต้น^{๑๓}

จากการกล่าวมาจะพบว่า สังคมมนุษย์ทุกแห่งล้วนแต่มีระบบความเชื่อด้วยตามธรรมชาติของ มนุษย์ที่รู้จักคิด รู้จักตั้งคำถามต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ และความพยายามในการหาคำตอบเพื่ออธิบาย และ จากความสงสัยเกี่ยวกับเรื่องของการเกิดการตาย ทำให้เกิดความเชื่อในเรื่องของวิญญาณ ได้ถูกต้องยิ่งมากขึ้น จากการที่มนุษย์มีการฝัน ความเชื่อในเรื่องจิตวิญญาณว่า มีอำนาจทำให้มนุษย์มีการเช่นสรวงบูชา และ ประพฤติปฏิบัติตามกฎครุฑของสังคม ทำให้เกิดการยอมรับนับถือในเรื่องผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือ เทพ เจ้า พระต่าง ๆ และความเชื่อนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงผสมผสานตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไปของสังคม เช่น การเริ่มวิวัฒนาการผสมผสานระหว่าง ผี พุทธ พราหมณ์ ความเชื่อทำหน้าที่ในการให้คำอธิบาย คำถามเกี่ยวกับตนเอง สังคมและจักรวาลของมนุษย์ช่วยสนับสนุนสถาบันพื้นฐานของสังคม เช่น ครอบครัว เมือง เศรษฐกิจ ช่วยให้เกิดพลังใจในภพวิฤตต่าง ๆ ทั้งระดับปัจเจกชนและสังคมและ หล่อหลอมผนึกส่วนต่าง ๆ ของสังคมให้เป็นเอกภาพ

จากเหตุที่มนุษย์เป็นผู้สร้างระบบความเชื่อเพื่อประโยชน์ของตนนั้น ความเชื่อได้มีการสืบทอดต่อกันเรื่อยมา และมีการเปลี่ยนแปลงไปตามขั้นตอนและสภาพเศรษฐกิจ การเมืองและเทคโนโลยี ดังเช่น แผนการเกี่ยวกับระบบความเชื่อในลักษณะที่เป็นประสบการณ์สากลของสังคมนี้โดยสรุปองค์ประกอบ

^{๑๓} ดนัย ไชยโยธา, ทัศนคติ ศาสนา และระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, หน้า ๖๘-๖๙.

เกี่ยวกับความเชื่อจะประกอบด้วย แนวคิด พิธีกรรม และผู้ประกอบพิธีกรรม เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับผีนั้น จะมีพิธีกรรมและการติดต่อกับผีโดยผ่านผู้ประกอบพิธีกรรม คือ คนทรง

๓.๒.๒ แนวคิดเรื่องพิธีกรรม

คำว่า พิธีกรรม โดยทั่วไปผู้คนมักจะเข้าใจกันว่าเป็นเรื่องที่มีระเบียบการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ประการหนึ่ง หรือเข้าใจกันว่าเป็นเรื่องของการปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา ซึ่งโดยมากมนุษย์เรามักจะคิดถึงความหมายประการหลังมากกว่า อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากกรอบด้านภาษานั้นจะพบว่า คำว่า พิธีกรรม นั้นมีความหมายที่แตกต่างกันไปตามนัยของภาษาและความเข้าใจของผู้ศึกษาในเรื่องดังกล่าวอยู่หลายประการซึ่งสามารถที่จะนำข้อมูลดังกล่าวมาพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

คำว่า พิธีกรรม เป็นคำภาษาไทยที่แปลงหรือดัดแปลงและผสมคำจากภาษาบาลีซึ่งคำที่ผสมกันมานั้นก็คือ วิธี แปลว่า ระเบียบชนิดกับคำว่า กัมมะ แปลว่า การกระทำ เมื่อรวมกันก็เป็นพิธีกรรม โดยคำว่าพิธีกรรม หมายถึง การกระทำที่เป็นพิธีคือเป็นวิธีที่จะทำให้สำเร็จผลที่ต้องการหรือการกระทำที่เป็นวิธีการเพื่อให้สำเร็จผลที่ต้องการหรือนำไปสู่ผลที่ต้องการ^{๑๔} หมายความว่าพิธีกรรมเป็นระเบียบการดำเนินการตามคำสอนของศาสนาใดศาสนาหนึ่งแล้วจะก่อให้เกิดความสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น ภายหลังจากการดำเนินการตามวิธีการของคำสอนนั้นแล้ว ซึ่งในคำภีร์พระพุทธศาสนาปรากฏว่า มีพิธีกรรมอยู่หลายชนิดที่มีการปฏิบัติกันอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ถ้าหากจะกล่าวถึงพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วจะพบว่า พิธีกรรมโดยมากจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระวินัยเป็นหลัก นอกจากนั้นก็เป็นพิธีกรรมที่เป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป

ส่วนคำอธิบายความหมายที่ปรากฏในทัศนะของนักวิชาการที่เกี่ยวข้องดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายคำว่า พิธีกรรม คือ การบูชา^{๑๕}

แสง จันทรงาม ได้อธิบายว่า คำว่าพิธีกรรม หมายถึง การปฏิบัติทางกาย วาจา ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทางศาสนาตามวันและเวลาที่กำหนดไว้และมีบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้วยซึ่งการประกอบพิธีนั้นอาจจะดำเนินการส่วนตัวก็ได้^{๑๖}

ประมวล ดิคคินสัน ให้ความหมายว่า พิธีกรรม หมายถึง การถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนให้แก่คนรุ่นต่อมาโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์และการรวมกลุ่มรวมจิตใจอันเป็นความสำคัญยิ่งของมนุษย์^{๑๗}

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) , **พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร :บริษัท สหธรรมมิก, ๒๕๓๗) , หน้า ๔.

^{๑๕} ราชบัณฑิตยสถาน,พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๙๖.

^{๑๖} แสง จันทรงาม, **ศาสนศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑) , หน้า ๑๓๑.

^{๑๗} ประมวล ดิคคินสัน, **คติชาวบ้าน : การศึกษาด้านมานุษยวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๒๑) , หน้า ๑๓๗-๑๓๘.

ชัยยุทธ สมประดี ให้ความหมายว่า พิธีกรรมหมายถึงการปฏิบัติตามความเชื่ออย่างมีขั้นตอนและมีระเบียบพิธีโดยมุ่งให้บรรลุวัตถุประสงค์นำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่ต้องการและผลจากความเชื่อที่มนุษย์เรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้อื่นประกอบกับความคิดของตนเองทำให้เกิดการประกอบพิธีกรรมขึ้น^{๑๘}

สุเมธ เมธาวิทยานุกูล ได้ให้ความหมายของคำว่า พิธีกรรมคือการกระทำที่คนเรากำหนดขึ้นเป็นขั้นตอนมีระเบียบวิธีเพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจและมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตกันไป^{๑๙} หรือ พิธีกรรม หมายถึงวิธีการอย่างหนึ่งที่เป็นสิ่งสมมติขึ้นเพื่อเป็นเสาหลักของจิตใจ ให้มีเครื่องยึดเหนี่ยว และจะนำไปสู่เป้าหมายเพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ตนต้องการ พิธีกรรมจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของผีสาร เทวดา และศาสนา อันมีความเชื่อเป็นมูลฐาน^{๒๐}

จารุวรรณ ธรรมวัตร ได้ให้ความหมายว่า พิธีกรรม หมายถึงการกระทำที่เป็นพิธีที่จะให้สำเร็จผลที่ต้องการ หรือการกระทำที่เป็นวิธีการเพื่อให้สำเร็จผลที่ต้องการหรือนำไปสู่ผลที่ต้องการ เป็นกิจกรรมร่วมกันของชุมชน เป็นเครื่องฝึกความมีวินัย หรือเป็นพื้นฐานในการที่จะพัฒนาคุณธรรมด้านอื่นๆ เช่น การฝึกกายวาจาให้อยู่ในระเบียบ ก่อให้เกิดปกติสุขขึ้นในสังคมนั้น^{๒๑}

ปราณี ฐิติวัฒนา ได้ให้ความหมายว่า พิธีกรรม หมายถึงลักษณะความเชื่อของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และแสดงออกในการประกอบพิธีกรรมในรูปแบบของการกระทำ ดังนั้น พิธีกรรม จึงเป็นทางเชื่อมระหว่าง ศรัทธา และการกระทำของมนุษย์ในสังคม^{๒๒}

เพ็ญศรี ดูกและคนอื่นๆ ได้ให้ความหมายว่า พิธีกรรม เป็นพฤติกรรมที่บ่งถึงความเชื่อของบุคคลและสังคม การศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมจะทำให้เข้าใจถึงจุดประสงค์ของศาสนาที่แท้จริง จุดประสงค์ของผู้ประกอบพิธีและผลของพิธีที่มีต่อบุคคลและสังคม^{๒๓}

ศุภลักษณ์ พรกุลวัฒน์ ได้ให้ความหมายว่า พิธีกรรม หมายถึงการประกอบพิธีกรรมซึ่งเป็นการกระทำที่แสดงออกภายนอก โดยอาศัยเครื่องหมายและสัญลักษณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภาษา ท่าทาง สิ่งของ ที่คิดประดิษฐ์ขึ้นหรือที่เป็นอยู่ในธรรมชาติเป็นสิ่ง “จำเริญ” สำหรับมนุษย์เพื่อสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และแสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดและความเชื่อของตน^{๒๔}

หรือทัศนะที่ว่า พิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์ที่บอกย้ำคุณค่าทางวัฒนธรรมอันเกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อทั้งความเชื่อในศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเชื่อในกฎผีปิศาจ สิ่งที่มีมนุษย์ไม่สามารถพิสูจน์ได้ โดยพิธีกรรมเป็นความเชื่อเชิงภาคปฏิบัติ ซึ่งจะกระทำในวันพิเศษ อันเป็นการบอกย้ำถึงความเชื่อโดยพิธีกรรมและ

^{๑๘} ชัยยุทธ สมประดี, “ศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องวิญญาณของชาวบ้านตำบลคูเต่า อำเภอลาดใหญ่ จังหวัดสงขลา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาไทยคดีศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๖).

^{๑๙} สุเมธ เมธาวิทยานุกูล, **สังกัปพิธีกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒) , หน้า ๑-๓.

^{๒๐} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), **พิธีกรรมคืออะไรไม่สำคัญ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย, ๒๕๓๗) , หน้า ๔.

^{๒๑} จารุวรรณ ธรรมวัตร, **คติชาวบ้าน**, (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๐) , หน้า ๒๕.

^{๒๒} ปราณี ฐิติวัฒนา, **สังคมวิทยาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๑๕) , หน้า ๓๒.

^{๒๓} เพ็ญศรี ดูกและคนอื่นๆ, **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖) , หน้า ๑๘.

^{๒๔} เสรี พงศ์พิศ, **ศาสนาคริสต์**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๓) , หน้า ๔๓.

ความเชื่อมีความสัมพันธ์ในลักษณะส่งเสริมซึ่งกันและกัน นอกจากนี้กิจกรรมประจำวันเกี่ยวกับวิถีชีวิตโดยทั่วไปก็ถือเป็นกิจกรรมและพิธีกรรมได้เหมือนกัน ถ้าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ตั้งใจทำให้ถูกต้องไม่ผิดกฎ^{๒๕}

นอกจากนั้น หากจะพิจารณาในเชิงสังคมวิทยา นักสังคมวิทยาได้อธิบายความหมายของคำว่า พิธีกรรมเอาไว้ว่า พิธีกรรมเป็นความเชื่อที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นสามารถนำไปสู่การเข้าใจชีวิตของมนุษย์และชุมชนมากขึ้น เพราะพิธีกรรมและความเชื่อทำให้เรามองเห็นความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคม ๓ ระดับ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ เหตุผลในการสนับสนุนข้อความข้างต้นได้มาจากแนวคิดของ วิคเตอร์ จูเนอร์ (Victor Turner) และ คลิฟฟอร์ด เกียร์ซ (Clifford Geertz) โดยแนวคิดของ จูเนอร์ (Turner) ช่วยในการมองความหมายของพิธีกรรมและสัญลักษณ์อันสัมพันธ์กับโครงสร้างสังคมโดยอาศัยสัญลักษณ์ในพิธีกรรมสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะตอบโต้กับสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมภายนอกแสดงให้เห็นความต้องการภายในและอุดมคติของชีวิต^{๒๖} ส่วน เกียร์ซ (Geertz) นำเสนอว่า พิธีกรรมทำให้โลกจริงที่เรามีชีวิตอยู่และโลกในจินตนาการปนเปกันภายใต้สัญลักษณ์ชุดหนึ่งที่ทำให้ทั้งสองโลกหลอมรวมกลายเป็นหนึ่งเดียวกัน^{๒๗}

จากการอธิบายความหมายของคำว่า พิธีกรรม ของบรรดานักวิชาการที่เกี่ยวข้องมาทั้งหมดเราสามารถที่จะสรุปความหมายได้ว่า พิธีกรรม หมายถึง การประกอบพิธีหรือระเบียบพิธีที่สำคัญทางศาสนา ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญคือความศักดิ์สิทธิ์ที่ศาสนาทุกศาสนาจะต้องมีพิธีกรรมนี้เป็นส่วนประกอบอยู่ โดยมีจุดมุ่งหมายคือการแสดงออกซึ่งความศรัทธาที่ศาสนิกมีต่อศาสนาหรือองค์ประกอบของศาสนาในด้านอื่นๆ

ในส่วนของความเป็มาของพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนาจะพบว่า เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทเทวนิยม และมีแนวคิดปฏิเสธพระเวทหรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้า ดังนั้น คำสอนของพระพุทธศาสนาจึงมิได้มีแนวทางที่จะมุ่งประกอบพิธีเพื่อการเช่นสรวงหรือบูชาเอาใจเทพเจ้าแต่อย่างใด เพราะพระพุทธศาสนามีความเชื่อที่เป็นอัตลักษณ์ของตนที่แตกต่างจากศาสนาพราหมณ์ก็คือ

(ก) พระพุทธศาสนามีความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ กล่าวคือเชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถที่เหนือเทพเจ้าและสามารถที่กำหนดชะตากรรมของตนเองโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงอำนาจของพระเจ้าหรือเทพดาฟ้าดินได้ทั้งนี้ก็เพราะมนุษย์สามารถที่จะฝึกและพัฒนาเองให้ดีกว่าสัตว์และบรรดาเทพเจ้าทั้งหลายได้ ดังนั้น พิธีกรรมของพุทธศาสนาจึงมิได้มีเพื่อวัตถุประสงค์ของการเช่นสรวงหรืออ้อนวอน

(ข) พระพุทธศาสนามีความเชื่อในเรื่องกรรมและผลของกรรม หมายถึง ความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทำกรรมใดไว้ก็ย่อมจะได้รับผลของการกระทำนั้น ไม่ใช่ว่าการรับผลจะมาจากสิ่งอื่น

(ค) พระพุทธศาสนามีความเชื่อต่อความจริงที่เกิดจากเหตุและผล คือ เชื่อในหลักการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ในเรื่องของอิทัปปิจจยตา และปฏิจจสมุปบาทที่เห็นว่า ความจริงมิได้มาจากการดลบันดาล

^{๒๕} ศุภลักษณ์ พรกุลวัฒน์, “พัฒนาการการดำเนินธุรกิจและการธำรงเอกลักษณ์ธุรกิจแบบจีน กรณีศึกษาสองตระกูล”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙).

^{๒๖} Turner, Victor W. *The Forest of symbols : Aspects of Ndembu Ritual*, (United States of America : Cornell University ๑๙๖๗), p. ๕๒-๕๔.

^{๒๗} Geertz, Clifford, “Religion as a Cultural System,” in *Anthropological Approaches to The Study of Religion*, (London : Tavistock Publication ๑๙๖๘), p ๒๙.

แต่มาจากเหตุปัจจัยที่อิงอาศัยกัน หรือความจริงมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเพียงลำพัง แต่จะต้องเป็นสิ่งที่มามีที่มาจากเหตุและผล

ด้วยหลักความเชื่อพื้นฐานดังกล่าว พิธีกรรมของพระพุทธศาสนาจึงมิได้เกิดขึ้นมาเพื่อสนอง หรือเพื่อการอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์แต่ประการใด อย่างไรก็ตามหากจะพิจารณาถึงความเป็นมาของพิธีกรรม แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะไม่สนับสนุนการประกอบพิธีกรรมตามนัยของศาสนาเทวนิยมโดยทั่วไป แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธว่า พิธีกรรมเป็นสิ่งที่ไร้ความหมาย เพราะจริงแล้วพิธีกรรมยังมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอยู่ไม่น้อย ในฐานะที่พิธีกรรมเป็นสิ่งที่สื่อถึงพระธรรมและพระวินัยได้^{๒๘}

สำหรับความเป็นมาของพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนามีบ่อเกิดมาจากการที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดให้ศาสนิกปฏิบัติต่อพระองค์หรือบริบทของแนวคิดของพระองค์ให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย เช่น พิธีกรรมการแสดงตนเป็นอุบาสกของตปัสสะ หรือพิธีการบวชแบบเอหิภิกขุอุปสมบทของปัญจวัคคีย์ หรือการประกาศตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาของมารดาธิดาของพระยสกุบุตร ซึ่งพิธีกรรมในช่วงนี้ถือได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่ไม่ได้มีความสลับซับซ้อนหรือมีเงื่อนไขมากนัก ทั้งยังเป็นไปอย่างเรียบง่าย และไม่มีนัยของการอ้อนวอน แต่มีเนื้อหามุ่งถึงความหลุดพ้นหรือการเรียนรู้หลักธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาโดยการอาศัยศรัทธาที่มีต่อพระพุทธองค์เป็นหลัก

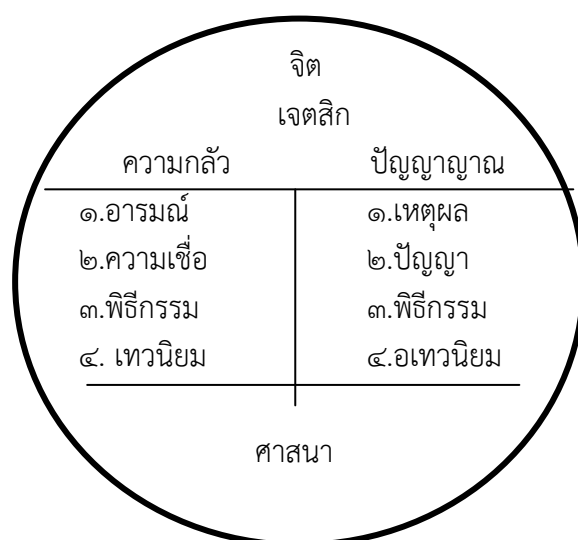
อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมาเมื่อสังคมของชาวพุทธมีขนาดใหญ่มากขึ้น สงฆ์เพิ่มจำนวนมากขึ้น และมีแนวโน้มของการละเมิดพระธรรมวินัยมากขึ้น พระพุทธองค์จึงได้กำหนดให้มีการประกอบพิธีที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้พิธีกรรมเหล่านั้นได้มีส่วนในการคัดกรองบุคคลอันจะเป็นการธำรงรักษาพระธรรมวินัยและการฝึกฝนตนเองของสมาชิกในสังคมสงฆ์ เช่น พิธีกรรมการบรรพชาอุปสมบท พิธีกรรมการแสดงอาบัติ หรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการตรวจสอบแลชำระอธิกรณ์สงฆ์ เป็นต้น ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นพิธีที่มีจุดประสงค์เพื่อการธำรงรักษาพระธรรมวินัย นอกจากนั้น ในส่วนของชาวบ้านพระพุทธศาสนาก็ได้กำหนดให้มีการประกอบพิธีกรรมที่ไม่ขัดต่อหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา เช่น พิธีการรักษาศีล พิธีการถวายทาน มีสังฆทาน เป็นต้น หรือพิธีกรรมที่เนื่องด้วยการกระทำความดี โดยพิธีกรรมดังกล่าวจะต้องมีพื้นฐานอยู่ในหลักของศีล – สมาธิ และปัญญา จนอาจกล่าวได้ว่า ความเป็นมาของพิธีกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีบ่อเกิดมาจากพระธรรมวินัยอันถือได้ว่าเป็นหลักการของพระพุทธศาสนา ซึ่งถ้าหากจะพิจารณาความเป็นมาของพิธีกรรมในทัศนะของพระพุทธศาสนาก็จะพบว่า พระพุทธศาสนาเห็นว่าพิธีกรรมมีบ่อเกิดมาจากความเชื่อ แต่ความเชื่อดังกล่าวมิได้มีพื้นฐานมาจากความกลัว เพราะความเชื่อที่แท้หากกล่าวกันตามหลักการแล้วย่อมมีอยู่ ๒ ประการ คือ (๑) กลัวแล้วจึงเชื่อ ซึ่งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความกลัวเป็นพื้นฐานของจิต คือรักตัวกลัวตาย หรือรักสุขเกลียดทุกข์ ดังนั้น เมื่อมนุษย์เผชิญกับภัยธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ที่ตนเองหาคำตอบไม่ได้ก็จะกลัวเมื่อเกิดความกลัวก็จะหาที่พึ่งเช่น ป่าไม้ภูเข อาราม รุกขเจดีย์^{๒๙} โดยเชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นจะป้องกันอันตรายให้กับตนเองได้ จัดเป็นความเชื่อที่เกิดมาจากความกลัว หรืออาการกลัว แล้วจึงเชื่ออันเป็นธรรมชาติของมนุษย์และสัตว์โดยทั่วไป (๒) กลัวแล้วก็เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เช่นการเข้าถึงพระรัตนตรัยคือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ การเริ่มต้นความกลัวแล้วเชื่อในกรณีเช่นนี้พระพุทธศาสนาเห็นว่า เป็นการเริ่มต้นของการสร้างความมั่นใจให้กับมนุษย์ในฐานะที่ความเชื่อแล้วยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งย่อมจะ

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ*, หน้า ๓๔.

^{๒๙} พ.ร.บ.(ไทย)๒๕/๑๘๘-๑๙๒/๙๒.

ก่อให้เกิดความมั่นใจและหลุดพ้นจากความกลัวเหล่านั้นได้ ซึ่งความเชื่อในข้อนี้เฉพาะในทัศนะของพระพุทธศาสนาถือได้ว่า เป็นความเชื่อที่มีเหตุผล หรืออาจจะสรุปความเชื่อได้ ๒ ประการ อีก ก็คือ (๑) ความเชื่อที่ไม่ประกอบด้วยเหตุผลจัดเป็นความเชื่อแบบมหาย และความเชื่อที่ประกอบไปด้วยเหตุผลหรือปัญญาจัดได้ว่า เป็นความเชื่อที่เป็นไปตามข้อเท็จจริง^{๓๐} และพระพุทธศาสนาก็ได้สนับสนุนความเชื่อในข้อที่สองก็คือการเชื่ออย่างมีเหตุผล

จากการกล่าวมา หากจะพิจารณาถึงบ่อเกิดของพิธีกรรมจะพบว่า พิธีกรรมมีบ่อเกิดมาจากความกลัวในจิตใจของมนุษย์ที่พัฒนามาเป็นความเชื่อใน ๒ ชนิดดังกล่าวมา และพิธีกรรมที่ปรากฏออกมาจากความเชื่อดังกล่าวก็จะมีลักษณะอยู่ ๒ ประการคือ (๑) พิธีกรรมที่มีเหตุผล และ (๒) พิธีกรรมที่ไม่มีเหตุผล ส่วนจะมากจะน้อยก็ขึ้นอยู่กับความเชื่อและแนวทางของแต่ละศาสนาที่จะอธิบายแก่ศาสนิกของตน ซึ่งกรอบแนวคิดในเรื่องของความเชื่อและพิธีกรรมที่เป็นที่มาของศาสนาต่าง ๆ นั้น เราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพนี้^{๓๑}

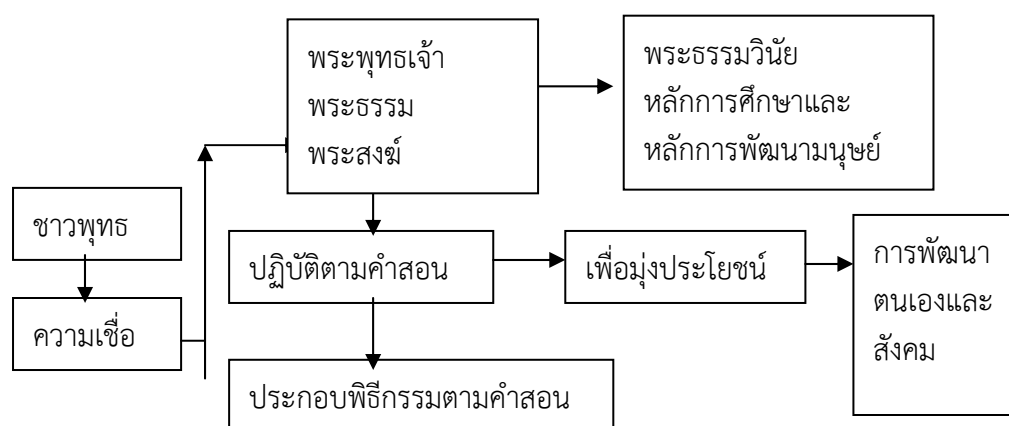

จากแผนภาพข้างต้นจะพบว่าพิธีกรรมไม่ว่า จะเป็นศาสนาทางนิยมหรืออเทวนิยมก็มีบ่อเกิดมาจาก จิต ที่มีความกลัวตามสัญชาตญาณเป็นพื้นฐาน แต่จะมีจุดแยกตรงที่ตัวคำสอนของแต่ละศาสนาว่าจะเข้าไปเน้นย้ำในเรื่องอะไรระหว่าง (๑) อารมณ์ และ (๒) เหตุผล ถ้าเน้นย้ำในเรื่องอารมณ์พิธีกรรมก็จะโน้มเอียงไปทางบูชา เช่น สรวง สังเวศ อันวอน บรรดาสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติหรือเหนือจิตใจของมนุษย์ แต่ถ้าคำสอนใดเน้นย้ำในเรื่องของเหตุผลหรือสติปัญญา พิธีกรรมนั้นก็จะโน้มเอียงไปในหลักการและความถูกต้องมีเหตุผล โดยมุ่งที่จะเป็นกรอบในการฝึกฝนศักยภาพของมนุษย์มากกว่า การสยบยอมอำนาจของบรรดาเทพเจ้าทั้งหลาย และเมื่อกล่าวถึงพิธีกรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาก็จะพบว่า มีบ่อเกิดมาจากความมีเหตุผลตามหลักคำสอน ซึ่งคำสอนดังกล่าวมุ่งที่จะขจัดความกลัวของมนุษย์และพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้สามารถพึ่งตนเองและเป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลสได้ หรือสรุป

^{๓๐} ทวี ผลสมภพ, **ปรัชญาศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๒), หน้า ๑๒๗.

^{๓๑} แผนภาพนี้ปรับปรุงจาก เตือน คำดี, **ศาสนศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๙.

ง่าย ๆ คือเป็นหลักที่ว่าด้วยการศึกษาและการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ดังนั้น โดยวัตถุประสงค์สำคัญของพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนาก็คือมุ่งให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองเป็นหลักภายใต้กรอบของพระธรรมวินัย ดังนั้น จึงจะพบว่า พิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นมาจากความกลัวต่ออำนาจของบรรดาเทพเจ้าทั้งหลาย แต่เกิดมาจากความมุ่งหวังที่จะใช้เป็นกรอบในการศึกษาและพัฒนาตามหลักพระธรรมวินัย ซึ่งบ่อเกิดดังกล่าวเราสามารถพิจารณาได้จากแผนภูมิ ดังนี้

จากกรอบแนวคิดดังกล่าวจะพบว่า กรอบของการเกิดขึ้นของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีองค์ประกอบที่จะต้องพิจารณาได้เป็น ๔ ประการคือ (๑) ด้านหลักการ คือ หลักพระธรรมวินัยอันเป็นเนื้อหาของปรัชญาคำสอนของพระพุทธศาสนา (๒) ด้านสถาบันพระรัตนตรัยอันได้แก่ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งจัดเป็นสรณะที่ชาวพุทธจะพึงยึดเหนี่ยวหรือมีศรัทธา^{๓๒} คือเป็นสถาบันแห่งความเชื่อที่ชาวพุทธจะพึงมี (๓) ด้านพิธีกรรมตามคำสอนซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย และ (๔) ด้านตัวบุคคล คือชาวพุทธที่เป็นผู้มีความเชื่อในคำสอนและแนวทางปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

ในองค์ประกอบทั้ง ๔ ประการนี้จะเริ่มจากการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้พระธรรมและก่อตั้งสังคมสงฆ์ขึ้น และทรงสรุปว่าเนื้อหาของพระพุทธศาสนาทั้งหมดก็คือพระธรรมวินัยอันเป็นหลักด้านการศึกษาและพัฒนามนุษย์ ซึ่งในพระธรรมวินัยนั้นก็มีทั้ง (๑) แนวปฏิบัติด้านคำสอนคือวิธีปฏิบัติล้วน ๆ เพื่อการบรรลุจุดหมายของพระพุทธศาสนาคือพระนิพพานได้แก่ สมถและวิปัสสนา (๒) แนวทางปฏิบัติด้านขั้นตอนและระเบียบการต่าง ๆ ที่เรียกว่าพิธีกรรมเพื่อมุ่งประโยชน์จากการประกอบพิธีกรรมคือ การให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนาอันเป็นหลักสำคัญของพระธรรมวินัยนั้น เมื่อมนุษย์มีความเชื่อต่อสถาบันคือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์แล้วก็จะปฏิบัติตามคำสอนด้วยการปฏิบัติธรรมหรือการ

^{๓๒} ศรัทธา ๔ คือ (๑) กรรมสัทธา เชื่อเรื่องกรรม (๒) วิปากสัทธา เชื่อเรื่องผลของกรรม (๓) กัมมัสสกตสัทธา เชื่อเรื่องความมีกรรมเป็นของตนเอง และ (๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อเรื่องการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าและคำสอนของพระองค์ รวมถึงเหล่าสาวกผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ดู จินดา จันทรแก้ว, **พุทธญาณวิทยา กำเนิด ศรัทธา และตรรก**, ในสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ ๑๕, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๖.

ประกอบพิธีอันเนื่องด้วยคำสอนก็จะทำให้เข้าถึงเป้าหมายอันเป็นผลของพุทธศาสนาคือการพัฒนา ศักยภาพของตนเองได้

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าบ่อเกิดของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะที่ปรากฏในคัมภีร์นั้นล้วน เป็นสิ่งที่มาจากพระธรรมวินัยหรือมีความเกี่ยวข้องกับเหตุ ๒ ประการ คือ (๑) พระธรรม คำสอนที่สำคัญ และ (๒) พระวินัยคือระเบียบข้อบังคับอันเป็นกรอบในการฝึกฝนและพัฒนาตนและสังคม หรือจะสรุป ตามนัยของความเชื่อทางศาสนาก็จะพบว่า พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนามีบ่อเกิดมาจากการปฏิบัติตาม ความศรัทธาที่มีต่อพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนานั้นเอง

๓.๓ แนวคิดเรื่องขวัญและประเพณีทำขวัญ

ก่อนที่จะก้าวไปสู่การทำความเข้าใจในเรื่องอื่นๆนั้นผู้วิจัยเห็นว่าควรที่จะต้องศึกษาเกี่ยวกับ แนวคิดเรื่องขวัญในแง่ของวิชาการเสียก่อน ก่อนที่จะก้าวไปสู่การทำความเข้าใจในเรื่องของขวัญของชาว อำเภอนาทม จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งกรอบแนวคิดเรื่องขวัญโดยทั่วไปนั้นมีดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ ความหมาย สำหรับ คำว่าขวัญนั้นได้ผู้ให้ความหมายไว้หลายประการตามหลักวิชาการ และหลักของความเข้าใจโดยทั่วไปซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าควรที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องขวัญให้ ละเอียดขึ้นจำเป็นที่จะต้องพิจารณาความหมายในกรอบของความคิดที่รอบด้านทั้งนี้ก็เพื่อที่จะได้เกิด ความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่าขวัญได้มากที่สุด ซึ่งจากการศึกษามาทั้งหมดนั้นเราจะพบว่าคำว่าขวัญสามารถที่ จะพิจารณาความหมายที่หลากหลายได้ดังต่อไปนี้

ก.ความหมายทั่วไป สำหรับความหมายทั่ว ๆ ไปของคำว่า ขวัญ นั้นได้มีผู้ให้ความหมาย ไว้อย่างหลากหลายตามความหมายที่ปรากฏทั้งตามหลักของภาษาและหลักความเชื่อในสังคมท้องถิ่นนั้นๆ ว่าขวัญหมายถึงอะไรและมีลักษณะโดยทั่วไปอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยได้นำมารวบรวมเพื่อให้เห็นถึงกรอบ ความหมายดังกล่าวไว้ ดังนี้

เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวถึง เรื่องขวัญไว้ว่า ขวัญ คือ สิ่งหนึ่งที่สิงอยู่ในร่างกายมาแต่ กำเนิด เชื่อว่า ถ้าขวัญอยู่กับเนื้อกับตัวของผู้นั้น ผู้นั้นก็จะมีความสุขสบายไม่ป่วยไข้ได้ทุกข์ ถ้าขวัญหนี หายไปจากตัวก็จะทำให้ผู้นั้นเป็นไข้ได้ทุกข์ และอาจถึงแก่ความตายได้หากขวัญไม่กลับคืนมาอยู่ใน ร่างกายตามเดิม ซึ่งขวัญนี้ไม่ใช่มีแต่เฉพาะคนเท่านั้น แม้แต่ในสัตว์ สิ่งของบางอย่าง เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย บ้านเรือน เรือ เถวียน ข้าวเปลือก นาข้าว แม้กระทั่งบ้านเมืองก็มีขวัญประจำอยู่ เช่นเดียวกัน ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นความเชื่อที่มีมาแต่ดึกดำบรรพ์ มีใช้เฉพาะชาวไทยในประเทศไทย เท่านั้น ชาวไทยในถิ่นอื่น เช่น ไทยใหญ่ ลื้อ ลาว เป็นต้น มีคติความเชื่อเรื่องขวัญเป็นทำนอง เดียวกัน เพราะมีคำเรียกว่า “ขวัญ” เหมือนกัน และมีพิธีต้องเกี่ยวกับเรื่องขวัญ สืบเป็นประเพณี ต่อมา^{๓๓}

สิทธิ บุตรอินทร์ ได้กล่าวว่า ขวัญ เป็นสภาวะที่มีอำนาจลึกลับอย่างหนึ่งแฝงอยู่กับตัว เป็นนามธรรม แสดงออกในลักษณะแก่วอกแวกอาภาย ไข้แม่ง สิ่งอยู่ที่ร่างกายของมนุษย์และสัตว์ มนุษย์มีขวัญประจำตัว ๓๒ ขวัญ เรียกว่ามีจำนวนครบตามอาการ ๓๒ ของมนุษย์อยู่สุขสบายปกติ เราเรียกว่า “ขวัญอยู่กับเนื้อกับตัว” แต่ถ้าขณะใดจิตใจมาก หรือตกใจมาก หรือประสบอุบัติเหตุ หรือ ป่วยไข้ นาน ๆ ขวัญก็จะอ่อนหรือหนีจากเนื้อจากตัว จึงมีคำกล่าวกันว่า ขวัญหาย ขวัญหนีดีฝ่อ เป็น

^{๓๓} เสฐียรโกเศศ, ขวัญและพิธีการทำขวัญ, (พระนคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๐๖), หน้า ๓ - ๕.

ตัน ขวัญไม่ใช่วิญญาณ หรือจิตใจแต่ขวัญเป็นสภาวะอันหนึ่งแฝงอยู่ในส่วนของร่างกายและจิตใจ ขวัญมารวมกันตรงจุด ๆ หนึ่งบนกระหม่อมที่เราเรียกว่า “จอมขวัญ” ขวัญมีลักษณะ ๒ อย่าง อย่างแรกเป็นเรื่องที่อยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์ และอีกอย่างเป็นเรื่องที่มนุษย์อาจสัมผัสได้ในแง่ของการประนีประนอมต่อขวัญ ฉะนั้นเมื่อเกิดเหตุต้องเสียขวัญขึ้น จึงต้องมีพิธีเรียกขวัญให้กลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว เรียกพิธีสู่ขวัญหรือพิธีบายศรีสู่ขวัญ^{๓๔}

ปรีชา พิณทอง ได้อธิบายถึง ความหมายของขวัญไว้หลายอย่าง เช่น ขวัญหมายถึงสิ่งที่ไม่มีความตาย จักต้องไม่ตาย มีความเชื่อว่า คล้ายจิต หรือวิญญาณ ซึ่งแฝงอยู่ในตัวของ คน และสัตว์ ตั้งแต่เกิดมา และจะต้องอยู่ประจำตัวตลอด ถ้าขวัญอยู่กับตัวก็มีความสุข ความเจริญ ถ้าขวัญไม่อยู่กับตัว หนีหายไป ก็จะทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งจะต้องประกอบพิธีสู่ขวัญเพื่อเรียกขวัญให้กลับมาอยู่กับตัวเหมือนเดิม อีกความหมายหนึ่ง ขวัญ หมายถึง จิตใจ หรือกำลังใจ เช่น กล่าวว่ “ขวัญและกำลังใจ” และขวัญ ยังหมายถึง ผม หรือ ขนที่เวียนเป็นกันหอย เช่น ขวัญผม นอกจากนั้น ขวัญ ยังหมายถึง สิ่งที่เป็นที่รักที่บูชา เช่น เรียกลูกที่รักว่า “ลูกขวัญ” เรียกเมียที่รักว่า “เมียขวัญ” เป็นต้น^{๓๕}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า ขวัญ หมายถึง ผมหรือ ขนที่ขึ้นเวียนเป็นกันหอย มิ่งมงคล สิริ ความดี เช่น ขวัญข้าว ขวัญเรือน อีกความหมายหนึ่ง ขวัญ หมายถึง สิ่งที่ไม่มีความตาย นิยมกันว่าเมื่ออยู่ประจำชีวิตคนตั้งแต่เกิดมาเชื่อกันว่า ถ้าขวัญอยู่กับตัวก็เป็นสิริมงคล เป็นสุขสบาย จิตใจมั่นคง แต่ถ้าตกใจหรือเสียใจ ขวัญก็จะออกจากร่างไปเรียกว่า ขวัญหาย ขวัญหนี ขวัญบิน เป็นต้น ทำให้คนนั้นได้รับผลร้ายต่าง ๆ ซึ่งจะต้องประกอบพิธีเรียกขวัญกลับคืนมา^{๓๖}

วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์ ได้กล่าวถึงความหมายของขวัญว่า ขวัญ คือ สิ่งที่ไม่มีความตายที่แฝงอยู่ในร่างกายของมนุษย์ เชื่อว่าขวัญทำให้เกิดความมีชีวิตชีวาและความอยู่ดีเป็นปกติสุข เมื่อใดก็ตามที่ขวัญออกไปจากร่างคน เจ้าของร่างจะเกิดความไม่ปกติ ไม่สมบูรณ์ และอาจถึงแก่ความตายได้ในที่สุด ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นความเชื่อที่เก่าแก่ที่สุด เก่ากว่าความเชื่อทางพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำกลุ่มของคนไทยส่วนใหญ่ ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นมรดกตกทอดมาจากสังคมไทยโบราณ เป็นมรดกที่สังคมไทยถิ่นต่าง ๆ ในปัจจุบันได้รับไว้ก่อนจะแยกย้ายกันไป และยังคงรักษาไว้ตลอดมา^{๓๗}

ธวัช ปุณโณทก ได้ให้ความหมายว่า ขวัญ คือ สิ่งที่เป็นมิ่งมงคลสถิตอยู่กับชีวิตมนุษย์ สัตว์เลี้ยง วัตถุสิ่งของ รวมทั้งเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ ความเชื่อ เรื่องขวัญน่าจะเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทยทุกสังคม รวมทั้งชาวไทยนอกประเทศด้วย เช่น ไทย – ลาว ในประเทศลาว ชาวไทยใหญ่ในประเทศพม่า ชาวไทยลื้อในสิบสองปันนา และชาวไทย คำในญวน การที่ชาวไทยเชื่อมั่นในเรื่องขวัญนี้ แสดงว่าเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทยก่อนรับวัฒนธรรมพุทธศาสนาจากอินเดีย

^{๓๔} สิทธิ บุตรอินทร์, **โลกทัศน์ชาวไทยล้านนา**, (เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๒๕), หน้า ๕๙.

^{๓๕} ปรีชา พิณทอง, **ประเพณีโบราณอีสาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๐), หน้า ๒๓๘.

^{๓๖} ราชบัณฑิต, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๓๐.

^{๓๗} วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์, “คำเรียกขวัญ บันทึกประวัติศาสตร์โบราณและสัญลักษณ์และความหมาย,” **รวมบทความประวัติศาสตร์**, ๑๐ : ๑๑๔-๑๒๑ กุมภาพันธ์, ๒๕๓๑.

คำภาษาบาลีมีความหมายใกล้เคียงกับ “ขวัญ” มีหลายคำ เช่น วิญญาน เจตภูต จิต แต่ไม่สามารถใช้แทนที่ “ขวัญ” ได้ เมื่อเกิดเหตุทำให้ขวัญหนีไป จึงต้องทำพิธีเรียกขวัญให้ขวัญกลับมาอยู่ที่เดิม เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของขวัญ^{๓๘}

สาร สาระทัศนันทน์ ได้กล่าวถึงความหมายของขวัญไว้ ๒ ลักษณะ คือ ความหมายที่เป็นรูปธรรมและความหมายที่เป็นนามธรรม ขวัญในความหมายที่เป็นรูปธรรม หมายถึง ขนหรือผมที่เวียนเป็นก้นหอย มองเห็นชัดเจนอยู่บนศีรษะ ส่วนขวัญในความหมายที่เป็นนามธรรม หมายถึง สิ่งที่มีตัวตน คล้ายกำลังของจิต เชื่อกันว่ามีประจำอยู่ในชีวิตมนุษย์และสัตว์ ตลอดจนสิ่งของบางอย่างตั้งแต่เกิดมาหรือสร้างขึ้น มา ถ้าขวัญอยู่กับเนื้อกับตัวก็เป็นสิริมงคล เป็นสุขสบาย ทำให้จิตใจมั่นคง ปลอดภัย ถ้าตกใจขวัญก็มักจะออกจากร่างไป ทำให้เจ้าของร่างได้รับผลร้ายหรืออันตราย ด้วยเหตุนี้จึงมีพิธีสู่ขวัญ เพื่อเรียกขวัญกลับคืนมา^{๓๙}

จะเห็นได้ว่า ความหมายของขวัญและความเชื่อเรื่องขวัญตามที่กล่าวมาแล้วแตกต่างกันออกไปเฉพาะในเรื่องการใช้ถ้อยคำ แต่โดยความหมายจะเป็นไปในทำนองเดียวกัน ซึ่งสรุปได้ว่า ขวัญ หมายถึง สิ่งที่ไม่ปรากฏตัวตน คล้ายจิต หรือวิญญาณ หรืออาจกล่าวได้ว่า ขวัญ คือ พลังหรือกำลังใจของคนเรานั้นเอง และมีความเชื่อว่า ขวัญมีอยู่ประจำชีวิตคนตั้งแต่เกิด รวมทั้งสัตว์ วัตถุสิ่งของบางชนิด ก็มีขวัญประจำอยู่เช่นเดียวกัน ถ้าขวัญอยู่กับตัวก็จะทำให้เกิดสิริมงคล จิตใจมั่นคง มีความสุข ความสบาย แต่ถ้าขวัญออกจากร่างไป ไม่ว่าจะด้วยเหตุใด ก็ตาม จะทำให้เจ้าของขวัญ เป็นทุกข์ เจ็บป่วย หรืออาจถึงแก่ชีวิตได้ เมื่อเกิดเหตุต้องเสียขวัญ จึงต้องประกอบพิธีสู่ขวัญ เพื่อเรียกขวัญให้กลับมาอยู่กับเจ้าของขวัญเช่นเดิม

ข.ความหมายในทางศาสนา

สำหรับความหมายในทางศาสนานั้นคำว่าขวัญ ศาสนาคริสต์ อิสลาม ศาสนาพราหมณ์ หรือศาสนาเทวนิยมโดยทั่วไปมักให้ความหมายเรื่องขวัญว่าเป็นวิญญาณของพระเจ้าที่ประทานให้มากับมนุษย์แล้วมนุษย์เมื่อเผชิญกับภัยพิบัติแล้วไม่เคารพพระเจ้าก็จะเกิดอาการขวัญเสีย ถ้าเคารพพระเจ้าขวัญก็จะไม่เสียเพราะวิญญาณที่พระเจ้าประทานมานั้นย่อมเป็นวิญญาณที่ขึ้นตรงต่อพระเจ้าและอยู่ใต้อาณัติของพระเจ้า (ความเชื่อ) ส่วนความเชื่อของศาสนาพราหมณ์นั้นขวัญคือเจตภูตหรืออาตมันหรือวิญญาณอมตะของเทพเจ้าของพรหมที่สถิตอยู่ในร่างกายมนุษย์มีหน้าที่ให้ชีวิตและความอบอุ่นรวมถึงรักษาชีวิตมนุษย์ให้ดำเนินไปโดยขวัญจะเป็นสิ่งที่กระจายรักษาอยู่ตามอวัยวะต่างๆ เมื่อขวัญอยู่ครบร่างกายก็จะมีเจ็บป่วยแต่ถ้าขวัญหนีร่างกายก็จะเจ็บป่วย อันนี้ถือว่าเป็นความหมายที่ศาสนาพราหมณ์มีต่อแนวคิดเรื่องขวัญ ส่วนในศาสนาพุทธนั้น คำว่าขวัญหมายถึง จิต ของมนุษย์ที่มีกระบวนการรับรู้และเสพอารมณ์ตามหน้าที่เมื่อเสพอารมณ์ที่ดีขวัญก็จะดีแต่เมื่อเสพอารมณ์ที่ไม่ดีก็จะเกิดอาการขวัญเสียไม่สบายอันเกิดมาจากกิเลสคืออุปาทานคือความยึดมั่นถือมั่นหรือที่เราเรียกว่าเป็นความมีตัวตนที่มาจากการมีกิเลส

^{๓๘} ธวัช ปุณโณทก, เทียวอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์แอนด์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕.

^{๓๙} สาร สาระทัศนันทน์, พิธีสู่ขวัญและคำสู่ขวัญโบราณฉบับสมบูรณ์, (ม.ป.พ. , ๒๕๓๒), หน้า ๑.

ค.ความหมายในทางการบริหารจัดการ

จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๔๐} ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “ขวัญ” คือ กำลังใจ มิ่งมงคล สิริความดี เป็นสิ่งไม่มีตัวตน^{๔๑} นอกจากนี้ เปลื้อง ณ นคร ได้ให้ความหมายคำว่า “ขวัญ” ไว้ว่า กำลังใจ^{๔๒} จากคำแปลและความหมายดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ามีคำว่า ขวัญและกำลังใจ เป็นคำคำเดียวกัน ดังนั้นจากการศึกษาตำราและเอกสารต่าง ๆ ที่ได้นำมาอ้างอิงในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงขอใช้คำว่า “ขวัญ”

เมื่อพูดถึงขวัญ จะเกี่ยวข้องกับอารมณ์ ความรู้สึก และทัศนคติ^{๔๓} ในทำนองเดียวกับสมพงษ์ เกษมนสิน กล่าวไว้ว่า “ขวัญกำลังใจเป็นนามธรรมที่ไม่มีรูปร่าง” ดังนั้นขอเสนอ ความหมายของคำว่าขวัญ ตามทัศนะของท่านต่าง ๆ ดังนี้

เสนาะ ตีแยว กล่าวไว้ว่า “ขวัญ” (morale) คือ สภาพทางใจที่สะท้อนให้เห็นถึงการทำงานของบุคคลหรือเป็นความรู้สึกที่มีต่อพฤติกรรมของบุคคลต่อการทำงาน นอกจากนี้ วิจิตร อาวะกุลได้สรุปว่า ขวัญ หมายถึง ความรู้สึกนึกคิด ทัศนคติของบุคคลที่มีต่อสภาพการทำงาน เป็นความสนใจของบุคคลในกลุ่มที่จะมุ่งหน้าทำงานในความรับผิดชอบของตนอย่างไม่ลดละ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กลุ่มได้วางไว้^{๔๔} ในขณะที่ พันธ์ หันนาคินทร์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ขวัญ หมายถึง ปฏิกริยาทางอารมณ์ที่คนในองค์กรมีต่องาน อันมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนชัดเจน^{๔๕} ส่วน สติธ กองคำ คำกล่าว ขวัญ หมายถึง พลังและความรู้สึกของอารมณ์ของบุคคลที่จะฟันฝ่าอุปสรรคอันอาจเกิดขึ้นจากสภาพการทำงาน และสภาพแวดล้อมให้สามารถทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้ตามจุดมุ่งหมาย^{๔๖} ในขณะที่ สุเมธ เดียววิศเรศ ได้สรุปได้ว่า ขวัญ หมายถึง สภาพทางจิตใจหรือความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อการงานในหน่วยงานที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่ ความรู้สึกนี้อาจเป็นความรู้สึกเกี่ยวกับเพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา หรือบรรยากาศในหน่วยงานก็ได้ สำหรับ อารี เพชรผุดให้คำจำกัดความว่า ขวัญเป็นสภาวะความรู้สึกและอารมณ์จิตใจของบุคคลที่ก่อให้เกิดทัศนคติและความพึงพอใจใน การทำงาน^{๔๗}

สงวน โชติสุวรรณ์. ได้กล่าวว่าขวัญเป็นความรู้สึกหรือพฤติกรรมของกลุ่มบุคคลที่ร่วมแรงร่วมใจกันทำ งานอย่างใดอย่างหนึ่งโดยไม่ย่อท้อ ไม่หยุดยั้ง เพื่อให้ได้ผลงานร่วมกัน^{๔๘}

^{๔๐} รสสุคนธ์ พหลเทพ, **อำนาจในสถาบันอุดมศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖๙-๗๐.

^{๔๑} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า, ๑๓๒.

^{๔๒} เปลื้อง ณ นคร, **ปทานุกรมนักเรียน**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕), หน้า๔๔.

^{๔๓} อารี เพชรผุด, **มนุษย์สัมพันธ์ในการทำงาน**, (กรุงเทพมหานคร : เนติกุลการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๓๗.

^{๔๔} วิจิตร อาวะกุล, **เทคนิคมนุษยสัมพันธ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๔๒), หน้า๒๒๓.

^{๔๕} พันธ์ หันนาคินทร์, **หลักการบริหารโรงเรียน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๓๐๑.

^{๔๖} สติธ กองคำ, **มนุษยสัมพันธ์สำหรับผู้บริหาร**, (นครราชสีมา : ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะครุศาสตร์สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๐), หน้า ๓๐๑.

^{๔๗} อารี เพชรผุด, **มนุษย์สัมพันธ์ในการทำงาน**, (กรุงเทพมหานคร : สุทธิภัณฑ์การพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๓๘.

^{๔๘} สงวน โชติสุวรรณ์, **ประเพณีลานนาไทยและพิธีกรรมต่าง ๆ**, (เชียงใหม่ : ประเทืองวิทยา, ๒๕๑๗), หน้า ๑๑๗.

กาญจนา วสุสิริกุล ได้กล่าวว่า ขวัญ หมายถึงสภาพทางจิตใจ หรือความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อพฤติกรรมของคน ที่มีต่อการทำ งาน ที่มีต่อสภาพแวดล้อมของงาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นสภาพของการทำ งาน เช่น ความกระตือรือร้น ความริเริ่มสร้างสรรค์ ความหวัง ความตั้งใจทำ งาน เป็นต้น^{๔๙}

สร้อยตระกูล (ติวยานนท์) อรรถมานะ ได้กล่าวว่า ขวัญ คือทัศนคติความตั้งใจ แรงจูงใจ หรือการกระตุ้นที่มีในหมู่สมาชิกของกลุ่มในการปฏิบัติงาน เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพด้วยความเต็มใจและความมานะบากบั่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพการณ์ที่เป้าหมายของกลุ่มสอดคล้องกับความต้องการของบุคคล^{๕๐}

สุรพล พยอมแย้ม ได้กล่าวว่า ขวัญ หมายถึง สภาพที่ความต้องการของบุคคลได้รับการตอบสนองในระดับที่พึงพอใจและมีความพร้อมที่จะกระทำ สิ่งอื่นต่อไปด้วยความเต็มใจและเต็มความสามารถเมื่อถูกจูงใจ^{๕๑}

วิจิตร อาวะกุล ได้กล่าวว่า ขวัญ หมายถึง สภาพทางจิตใจของ ทุกคนในกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความมุ่งมั่นที่จะทำ งานให้เสร็จแม้จะมีอุปสรรคขัดขวางก็จะพยายามช่วยกันอย่างสุดความสามารถเพื่อที่จะไปถึงจุดหมายปลายทางที่วางไว้^{๕๒}

ธีรวุฒิ ประทุมณพรัตน์ ให้คำ นิยามไว้ว่า ขวัญ หมายถึง ความรู้สึกของบุคลากรในลักษณะอยู่เย็นเป็นสุข พอกิน พอใช้ และพอใจ^{๕๓}

จากความหมายของขวัญที่นักวิชาการและนักบริหารได้ให้ไว้ข้างต้นพอสรุปได้ว่าขวัญ หมายถึง สภาวะทางจิตใจที่เป็นทัศนคติของบุคคลในองค์การที่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมให้เห็นได้ ทั้งในแง่ที่พึงปรารถนาและไม่พึงปรารถนาต่อการทำงานและสภาพแวดล้อมของงานภายในองค์การ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะสะท้อนให้เห็นสภาพของการทำ งานของบุคลากรในองค์การเช่น ความตั้งใจในการทำงาน การเสียสละ ความกระตือรือร้น ความเฉื่อยชา หนีงดูดาย ภาระไม่ใช่ เป็นต้น หรือขวัญ หมายถึง สภาพทางจิตใจ ทัศนคติ หรือความรู้สึกของอารมณ์ของผู้ปฏิบัติงาน ที่ตั้งใจฟันฝ่าอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากสภาพการทำงานให้สามารถทำงานได้บรรลุจุดหมายขององค์การ

จะเห็นได้ว่า ความหมายของขวัญและความเชื่อเรื่องขวัญตามที่กล่าวมาแล้วแตกต่างกันออกไป เฉพาะในเรื่องการใช้ถ้อยคำ แต่โดยความหมายจะเป็นไปในทำนองเดียวกัน ซึ่งสรุปได้ว่า ขวัญ หมายถึง สิ่งที่ไม่ปรากฏตัวตน คล้ายจิต หรือวิญญาณ หรืออาจกล่าวได้ว่า ขวัญ คือ พลังหรือกำลังใจของคนเรานั้นเอง และมีความเชื่อว่า ขวัญมีอยู่ประจำชีวิตคนตั้งแต่เกิด รวมทั้งสัตว์ วัตถุสิ่งของบางชนิด ก็มีขวัญประจำอยู่เช่นเดียวกัน ถ้าขวัญอยู่กับตัวก็จะทำให้เกิดสิริมงคล จิตใจมั่นคง มีความสุข ความสบาย แต่ถ้าขวัญออกจากร่างไป ไม่ว่าจะด้วยเหตุใด ก็ตาม จะทำให้เจ้าของขวัญ เป็นทุกข์ เจ็บป่วย หรืออาจถึงแก่ชีวิตได้ เมื่อเกิดเหตุต้องเสียขวัญ จึงต้องประกอบพิธีสู่ขวัญ เพื่อเรียกขวัญให้กลับมาอยู่กับเจ้าของขวัญเช่นเดิม

^{๔๙} กาญจนา วสุสิริกุล (๒๕๔๐: ๑๔)

^{๕๐} สร้อยตระกูล (ติวยานนท์) อรรถมานะ (๒๕๔๑: ๓๖๔)

^{๕๑} สุรพล พยอมแย้ม (๒๕๔๑: ๖๖)

^{๕๒} วิจิตร อาวะกุล (๒๕๓๘: ๒๕๙)

^{๕๓} ธีรวุฒิ ประทุมณพรัตน์ (๒๕๓๕: ๒๙)

๓.๓.๒ บ่อเกิดและพัฒนาการความเชื่อเรื่องขวัญในสังคมไทย

จากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่า ความเชื่อเรื่องขวัญ เป็นความเชื่อที่มีร่วมกันในทัศนะของผู้คนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาร่วมหลายพันปี ขวัญเป็นสิ่งที่มียู่ในคน สัตว์ และข้าวของต่างๆ และมีได้หลายดวง เมื่อเจ็บป่วยหรือมีอุบัติเหตุขวัญก็อาจหนีหายออกไปชั่วคราว จึงมีพิธีสู่ขวัญ คือเชิญขวัญให้กลับมาสู่เจ้าของ เมื่อบุคคลตายลงขวัญจะออกจากร่างไปโดยถาวร ซึ่งแนวคิดเรื่องขวัญยังอาจเป็นต้นตอของการเกิดเช่นสรวงบูชาผีต่างๆ เช่น ผีบรรพชน (เพราะขวัญหนีหายแต่วิญญาณยังคงอยู่เป็นพลังให้กับลูกหลาน) ข้าวของเครื่องใช้ในการทำมาหากิน ในพิธีกรรมเพื่อความสมบูรณ์ต่างๆ เช่น เรือ, เครื่องดนตรี ฯลฯ

ชาวไทยและจ้วง ทางตอนใต้ของจีน มีความเชื่อเรื่องขวัญ ที่เรียกว่า “กวัน” หรือ เม็งคว่า (มิ่งขวัญ) ชาวมลายูก็มีความเชื่อเรื่องวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ เรียกว่า Semangat ที่มีลักษณะเหมือนกับขวัญเช่นกัน

พระยาอนุมานราชธน แสดงความเห็นถวายเป็นสมเด็จจากรมพระยानริศรานุวัตติวงศ์ ในบันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๔๘๕ เกี่ยวกับ “ขวัญ” ว่า “ คำว่า ขวัญ คิดด้วยเกล้าว่า เปนคำเดิมของไทย ตรงกับฝรั่งเรียกว่า soul แต่ขวัญของไทยเดิมและของจีน และของชาติต่างๆในแหลมอินโดจีนตลอดไปถึงมลายู มีประจำตัวคนอยู่หลายชั้น ผิดกับ soul ของฝรั่งซึ่งมีอยู่กับมนุษย์เท่านั้น และมีเพียงดวงเดียว เมื่อไทยได้คติอาตมอันของพราหมณ์ เกิดมีคำว่า วิญญาณ ขึ้น ก็กันเอาคำ ขวัน ของเดิมให้มีความหมายไปอีกอย่างหนึ่ง ลางที่จะเป็นคำเดียวกับเจตภูต ซึ่งคงได้มาจากคติอินเดียเหมือนกัน จึงเกิดแยกเป็น ขวัน เจตภูต และ วิญญาณ ขึ้น ในภาษาฝรั่งไม่มีคำแยก เมื่อแปลคำ ขวัน เจตภูต ก็ใช้ soul คำเดียวรวมกันหมด ในด้านความรู้เรื่องศาสนาของฝรั่ง เขามีวิชาเรียกว่า Comparative Religion เปนการศึกษาลัทธิศาสนาต่างๆ ที่มนุษย์นับถือมาแต่แรกเริ่มเดิมที ว่า มีความเห็นและเชื่อถือกันมาอย่างไร จนมาเปนนับถือศาสนาต่างๆทุกวันนี้ เริ่มด้วยเรื่องคติความเชื่อถือเรื่อง soul หรือขวันก่อน แล้วถึงคตินับถือผี นับถือผีปู่ย่า และผีของคนที่ต้องเกรงกลัว นับถือรูปบูชาและของคลัง นับถือสิ่งธรรมชาติ บูชาต้นไม้ ไฟ แผ่นดิน และอื่นๆ นับถือสัตว์ไทยและสัตว์ร้าย แล้วถึงขั้นเทวดาหรือพระเจ้ามากองค์ (Polytheism) ถัดมาก็ถึงขั้นนับถือพระเจ้าองค์เดียว (Monotheism) นับถืออำนาจที่เป็นปดิปักษ์ต่อกัน (dualism) และนับถือสิ่งต่างๆในสกลโลก จะเปนพระเจ้า เทวดา หรืออะไร ว่าออกมาจากพระเจ้าองค์เดียวหรือแหล่งเดียว (pantheism) เรียนหลักกว้างๆอย่างนี้ แล้วจึงสืบหลักของศาสนาต่างๆที่เป็นศาสนาไทยที่มีอยู่ในอดีตและปัจจุบันนี้ คิดด้วยเกล้าว่า ถ้าพระสงฆ์ที่ทำการเผยแผ่พุทธศาสนา ได้เรียนรู้หลักในวิชานี้ไว้บ้าง ก็จะเป็นการดีสวดแก่การสั่งสอนได้ไม่น้อยแล้วสมเด็จจากรมพระยานริศฯ ยังประทานคำอธิบายแก่พระยาอนุมานราชธนไว้อีกตอนหนึ่งในบันทึกว่า “ ลาง ซึ่งไทยใหญ่แปลว่า พรหม นั้นก็คือเทวดานั้นเอง เทวดา ก็คือ ผี สมกับที่เรียกว่า ผีฟ้า “

และเมื่อจะกล่าวถึง “ขวัญ” ในมิติของคนในสังคมไทยมักจะเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ เช่น ธาตุดิน ๒๐ ธาตุน้ำ ๑๒ จะรวมเป็น ๓๒ ขวัญ ซึ่งหมายถึง อวัยวะของร่างกายเรา เช่น ผม ขน เล็บ กระดูก หัวใจ ตับ ปอด ฯลฯ โดยชีวิตจะอยู่ปกติสุขหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับว่าธาตุของขวัญกระเจิงหรือหนีไปไหนหรือไม่ เมื่อมีการเกิด บางครั้งต้องมีการแก้ เจ็บ ตาย สิ่งเหล่านี้จึงเกี่ยวข้องกับขวัญ คนสมัยก่อนเชื่อว่าขวัญจะซุกซน ถ้าอยู่กับเราและเรามีความปกติสุขก็จะอยู่กับเราไม่ไปไหน แต่เมื่อใดที่เราเดินทางไปไหนและเกิดมีเหตุการณ์เกิดขึ้นที่ทำให้เราตกใจขวัญก็กระเจิงออกจากร่างไป แต่ไม่ได้ออกไปทั้งหมด อาจจะออกไปบางส่วน แต่เราก็ไม่สามารถทราบได้ว่าส่วนใด จึงทำให้เราเกิดความเจ็บป่วย สิ่งที่เราในสมัย

โบราณจะทำกันก็คือ การเรียกขวัญ ให้กลับมาหาเจ้าของ ทางภาคเหนือจะมีพิธีสืบชะตาและเรียกขวัญกลับมา นอกจากพิธีเรียกขวัญของมนุษย์แล้วยังมีการเรียกขวัญของสัตว์ต่าง ๆ และบ้านเมือง โดยจะมีการทำพิธีการสืบชะตาอย่างที่เราเคยได้ยินว่า ทำพิธีสืบชะตาควาย หรือ พิธีสืบชะตาเมือง ซึ่งเป็นพิธีที่มีมาแต่โบราณ ณ ปัจจุบันก็ยังมีอยู่ ถือเป็นความเชื่อที่อยู่คู่กับคนไทยมาช้านาน

๓.๓.๒.๑ พัฒนาการความเชื่อเรื่องขวัญในสังคมไทยในภาคต่างๆ

พุทธศาสนาเข้ามาในสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยแล้ว ประวัติศาสตร์พูดถึงความเชื่อ พิธีกรรม และการปฏิบัติศาสนา ที่ผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ความเชื่อแบบพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผี ซึ่งจะสังเกตจากความเชื่อ และพิธีกรรมต่างๆ ที่ยังมีอยู่มาก โดยเฉพาะในชนบท สำหรับความเข้าใจโดยทั่วไปเราจะพบว่า ขวัญเป็นความเชื่อที่มาจากพราหมณ์ ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับชีวิต มีพิธีบายศรีสู่ขวัญ เพื่อให้คนมีสุขภาพดี มีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้น เมื่อพูดถึงวิญญาณ มักคิดถึงคนที่ตายไป ยังมีวิญญาณเหลืออยู่ ในขณะที่ในทางพุทธศาสนา คำว่า วิญญาณเป็นเพียงการรับรู้ เทวดาเป็นสิ่งที่อยู่บนสวรรค์ และอาศัยอยู่ในธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ป่าเขา ถ้าเป็นผี คนก็คิดถึงวิญญาณที่ไม่ดี หรือคนตายที่ยังไม่ได้ไปผุดไปเกิด ยังเร่ร่อนอยู่ ผีมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ คนเจ็บไข้ได้ป่วยอาจจะถูกผีทำ ต้องการไล่ผี หรือมีพิธี เพื่อให้ผีพอใจ มีการถวายหมูเห็ดเป็ดไก่เป็นเครื่องบูชา ผีมีอยู่ทั่วไป ทั้งผีดี และผีร้าย ผีปู่ย่า ผีป้าตา ผีบ้าน ผีเรือน ผีไร่ ผีนา ผีป่า และผีร้ายอื่นๆ ตามวัฒนธรรมของแต่ละแห่ง ความเชื่อที่ผสมผสานอยู่ด้วยกัน ทั้งพุทธ พราหมณ์ และผี มีความกลมกลืนในวิถีชีวิตของชาวบ้าน ไม่มีความขัดแย้งกัน เป็นการเสริมซึ่งกันและกันมากกว่า มีการจัดความสำคัญ และหน้าที่ของคน ในการปฏิบัติ มีหมอขวัญทำพิธีทางพราหมณ์ มีหมอธรรม หมอสงฆ์ หมอลำผีฟ้าทำพิธีทางผี มีพระสงฆ์ทำพิธีกรรมทางพุทธศาสนา

งานบุญประเพณีต่างๆ แสดงให้เห็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อทั้งสาม เช่น งานบุญบั้งไฟ ทางภาคอีสาน เป็นพิธีกรรมขอฝนจากแถน ซึ่งเชื่อว่า เป็นผู้สร้างโลก และสามารถดลบันดาลให้เกิดฝนได้ พิธีกรรมนี้เริ่มจากวัด มีการนำบั้งไฟไปไว้ที่วัด มีพิธี ซึ่งพระสงฆ์ พราหมณ์ และชาวบ้านทำร่วมกัน ซึ่งโดยปกติแล้ว พระสงฆ์จะไม่ร่วมพิธีกรรมเกี่ยวกับผี แต่มีหลายหมู่บ้านที่มีเรือนผี และศาลพระภูมิในบริเวณวัด แต่อยู่นอกอุโบสถ ซึ่งถือว่า เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดทางพุทธศาสนา โดยปกติแล้ว ความเชื่อทั้งสามรูปแบบ จะมีหน้าที่แตกต่างกันไป ชาวบ้านไปทำบุญที่วัด ไปฟังเทศน์ฟังธรรม และร่วมพิธีกรรมทางศาสนา แต่เมื่อทำพิธีสู่ขวัญ ก็ไปหาพราหมณ์ ถ้าหากเจ็บไข้ได้ป่วย ก็หาหมอธรรม หมอสงฆ์ หมอลำผีฟ้า ซึ่งทำหน้าที่สัมพันธ์กับผี แต่อย่างไรก็ตามสังคมไทยแต่ละภาคนั้นแม้ว่าจะมีความเชื่อร่วมกันในเรื่องขวัญ แต่เมื่อพูดถึงรายละเอียดเราก็จะพบว่าความเชื่อเรื่องขวัญนั้นมีแตกต่างกันบ้าง ซึ่งเราสามารถที่จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

ก.ความเชื่อและพิธีทำขวัญของชาวไทยภาคกลาง

จะพบว่าขวัญเป็นความเชื่อของคนไทยภาคกลางมานาน หนังสือที่นิพนธ์โดยพระยาอนุমানราชชน (เสฐียรโกเศศ) สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและหม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิสกุล กล่าวว่า ขวัญ หมายถึง สิ่งที่ไม่มิตัวตน และเป็นสิ่งที่ครองใจ ขวัญสิงอยู่ในตัวตนและเป็นสิ่งที่ทำให้เจ้าของขวัญทุกข์หรือสุขได้ หากมีเหตุที่ทำให้ขวัญไม่อยู่กับตัวหรือออกไปเที่ยวเล่นจะมีเหตุร้ายเจ็บป่วย หรือมีเคราะห์กรรม และถ้าต้องการให้ขวัญกลับเข้าสู่ร่างกายต้องมีพิธีทำขวัญอันหมายถึงการทำพิธีกรรมเพื่อเรียกขวัญให้กลับ มาสู่เจ้าของขวัญ ซึ่งการทำขวัญแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ

(๑) การทำขวัญคน คนไทยภาคกลางมีการบันทึกการทำขวัญให้เกิดสิริมงคลและเป็นกำลังใจ มักมีพิธีทำขวัญในแต่ละช่วงวัยของชีวิต และช่วงที่ชีวิตมีความเปลี่ยนแปลงได้แก่ การทำขวัญเด็ก

การทำขวัญเดือน การทำขวัญนาศ การทำขวัญบ่าวสาว อย่างไรก็ตาม ความนิยมในการทำขวัญลดลงมาก โดยเฉพาะในสังคมเมือง ที่ยังคงอยู่คือการทำขวัญนาศพิธีทำขวัญนาศมีผู้เข้าร่วมพิธี คือ นาศ พ่อ และแม่ของนาศ หมอทำขวัญและญาติมิตร การทำขวัญนาศมีพิธีช่วงค่ำ และมีอุปกรณ์ประกอบพิธี คือ เครื่องบายศรี ใบตอง ไม้ขนบายศรี ผ้าห่มบายศรี ไข่ขวัญ (ไข่ไก่) กลัวย่น้ำว่า ชนใส่ข้าวสารใช้ปักแวนเวียนเทียน ชนใส่น้ำเปล่า เทียน ใบพลู แป้งเจิมของหวาน (ผอยทอง ทองหยิบ ทองหยอด) มะพร้าวอ่อน สายสิญจน์ ดอกไม้ธูปเทียน ขั้นตอนของการทำขวัญนาศเริ่มจาก ไหว้บูชาพระรัตนตรัย เคารพคุณปฏิสนธิ (ร้องแหล่หรือขับเสภา) นามนาศ (ร้องแหล่) สมมุติบายศรี (ร้องแหล่) แกะบายศรี (ร้องแหล่) สอนนาศ เชิญขวัญ และเวียนเทียน สำหรับเพลงที่ใช้ในการทำขวัญนาศมีทั้งเพลงไทยเดิม เพลงทำนองแหล่และเพลงที่ใช้ทำนองเพลงสากลและเพลงลูกทุ่ง ในพิธีทำขวัญนาศที่มีหมอขวัญหรือหมอทำขวัญเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม โดยหมอทำขวัญนาศต้องมีคุณสมบัติเหมาะสม ๓ ประการ คือ (๑)คุณสมบัติทางกาย คือ เป็นผู้มีความแข็งแรงทนทานที่จะประกอบพิธีทำขวัญให้สำเร็จลุล่วง (๒)คุณสมบัติทางวาจา คือ มีน้ำเสียงนุ่มนวลไพเราะ และใช้ถ้อยคำในการขับกล่อมให้ผู้ที่จะเข้าบวชเป็นพระภิกษุ และผู้ที่เข้าร่วมพิธีเกิดความเชื่อถือ เกิดความซาบซึ้งและเกิดอารมณ์ที่คล้อยตามได้ และ(๓) คุณสมบัติทางใจ คือ หมอทำขวัญต้องเป็นผู้มีจิตใจงดงาม เป็นผู้ที่ยอมรับในสังคมมีค่านับถือและให้ความเคารพ พร้อมทั้งเป็น ผู้ที่ยินดีจะทำขวัญนาศเพื่อสั่งสอนผู้ที่จะเข้าบวชในพระพุทธศาสนาให้เห็นถึงพระคุณของบิดามารดาด้วยความเต็มใจโดยไม่เห็นแก่สินจ้าง รางวัล

(๒) การทำขวัญพืชและสัตว์ที่สัมพันธ์กับคน เป็นการทำขวัญเพื่อเสริมความเชื่อมั่น รำลึกถึงบุญคุณและเป็นสิริมงคล การทำขวัญสัตว์มักเป็นสัตว์ที่มีคุณประโยชน์ต่อคนและต่อส่วนรวมได้แก่ การทำขวัญข้าว การทำขวัญควาย การทำขวัญช้าง

(๓) การทำขวัญสิ่งของ เป็นการทำขวัญที่เสริมสร้างความมั่นใจและเป็นสิริมงคลแก่สิ่งของนั้น ได้แก่ การทำขวัญเรือน การทำขวัญเสา การทำขวัญเกวียน และการทำขวัญพระพุทธรูป

ข. ความเชื่อและพิธีทำขวัญของชาวไทยภาคเหนือ

ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นความเชื่ออย่างหนึ่งที่มีผลต่อความรู้สึกของคนไทยมาตั้งแต่โบราณและไม่ใช่มีเฉพาะแต่คนไทยในภาคกลางเท่านั้น แม้แต่คนถิ่นอื่น เช่น ไทยใหญ่ ลื้อ และลาว เป็นต้น ต่างก็มีความเชื่อเรื่องขวัญเช่นเดียวกัน^{๕๔} ซึ่งกลุ่มคนดังกล่าวนี้ได้เชื่อกันว่า ขวัญมีอยู่ประจำชีวิตของคนเรา ถ้าขวัญนี้อยู่กับตัวก็จะเป็นสิริมงคลและสร้างความสุขสบายจิตใจมั่นคง แต่ถ้าขวัญออกจากร่างไปก็จะทำให้คนนั้นได้รับผลร้ายต่าง ๆ^{๕๕} ตามความเชื่อแล้วขวัญนี้มีชื่อแต่ในคนเท่านั้น หากแต่ยังมีอยู่ในสัตว์และในสิ่งอื่น ๆ ด้วย เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ข้าว เสาเรือน เป็นต้น^{๕๖}

สำหรับความเชื่อเรื่องขวัญในล้านนานั้นมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ดังปรากฏอยู่ในมหาชาติล้านนา ซึ่งฉบับเก่าแก่ที่สุดมีอายุไม่ต่ำกว่า ๓๐๐ ปี ได้กล่าวถึงการเรียกขวัญ ความว่า

ลูกขึ้นมาทေး เมียรักยิ่งเสมอตา สามสิบสองขวัญนางอย่าไพล่ดงหนาเถื่อนถ้อง
ที่น้ำไหลหลังช่วยด่านผาชัน สามสิบสองขวัญนางอย่าไพล่ป่าไม้จวงจันทร์

^{๕๔} เสถียรโกเศศ, การศึกษาศิลปะและประเพณี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์ , ๒๕๐๖), หน้า ๒๑๘.

^{๕๕} ราชบัณฑิต, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๑๓๐.

^{๕๖} เสถียรโกเศศ, การศึกษาศิลปะและประเพณี, หน้า ๑๒๙.

^{๕๗} ประคอง นิมมานเหมินท์, “ขวัญและคำเรียกขวัญ,” ลานนาไทยคดี, หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

ที่ตอยดงต้นหนาเหลือบแน่น ขวัญนางอย่าไฟคึดคั้งแค้นมากมัว
บัดนี้ที่เปนผัวนางคิมาก้อมหัวเรียกร้อง สามสิบสองขวัญมัทรินาญน้องจึ่งรีบรวมา”

ซึ่งข้อความดังกล่าวอยู่ในกัณฑ์มัทรของมหาชาติล้านนาฉบับสร้อยสังกร^{๕๕} นอกจากนี้วรรณกรรม
คร่าวซอที่เป็นชาดกเรื่องต่าง ๆ ก็มีการพรรณนาถึงขวัญและพิธีเรียกขวัญ ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า
ความเชื่อเรื่องขวัญและการประกอบพิธีเรียกขวัญนั้นเป็นสิ่งที่แนบแน่นอยู่กับวิถีชีวิตของคนในสังคม
ล้านนามาแต่อดีต ดังจะเห็นได้จากรายงานการวิจัยเรื่อง “จารีตนิยมในการแต่งวรรณกรรมคร่าวซอ” ซึ่ง
กล่าวไว้ว่า “...พิธีกรรมที่เห็นได้ชัดว่าเป็นหัวใจของการมงคลทั้งปวงในล้านนานั้น ย่อมได้แก่การมัดมือ คือ
การใช้เส้นด้ายหลายเส้น ซึ่งมักจะเป็นจำนวนเก้าเส้นมาผูกที่ข้อมือของบุคคลที่เป็นแกนกลางของงาน
มงคลนั้น ก่อนอื่นอาจารย์ผู้มีโวหารจะกล่าวคำเชิญขวัญที่ประหกระเหินอยู่ตามที่ต่าง ๆ ให้มาทักดมชม
ดอกไม้ที่จัดไว้ ให้ขวัญที่ประจำอวัยวะส่วนต่าง ๆ นั้นมากินอาหารที่จัดแต่งในพิธี จากนั้นอาจารย์ก็จะ
เชิญให้ขวัญกลับเข้าประจำส่วนต่าง ๆ ของอวัยวะในบุคคลนั้นตามเดิม เมื่อขวัญเข้าสู่ร่างแล้ว อาจารย์
ผู้กระทำพิธีก็จะพรรณนาว่า ด้ายที่จะใช้ผูกข้อมือนั้นเป็นด้ายพิเศษ จากนั้นจึงมัดให้ขวัญอยู่ถาวรกับร่าง
นั้น โดยมัดเบื้องซ้ายก่อน แล้วจึงมัดเบื้องขวา เมื่ออาจารย์ผู้กระทำพิธีมัดมือแล้ว ผู้ร่วมพิธีผู้นั้นก็จะ
มัดมือตามลำดับอาวุโส พิธีนี้เป็นพิธีอันเชิญของบุคคลให้กับมาอยู่กับเนื้อกับตัว เพื่อบุคคลนั้นจะมี
ความสุขสถาพรสืบไป...”^{๕๕}

ดังจะเห็นได้ว่า พิธีเรียกขวัญที่ปรากฏอยู่ในสังคมล้านนาสมัยก่อนได้ถูกนำมาสอดแทรกไว้ใน
วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา ทั้งนี้เพื่อให้เรื่องราวที่แต่งขึ้นนั้นสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนนั่นเอง
อนึ่ง ความเชื่อเรื่องขวัญตามแบบล้านนา ผู้วิจัยใคร่จะกล่าวถึงลักษณะขวัญ จำนวนขวัญและสาเหตุที่มี
การเรียกขวัญดังต่อไปนี้

(๑) **ลักษณะขวัญ** โดยทั่วไปแล้วชาวล้านนาเชื่อกันว่า คน สัตว์ และสิ่งของต่าง ๆ
ย่อมจะมีสภาวะที่มีอำนาจลึกลับอย่างหนึ่งแฝงอยู่กับตัวซึ่งเรียกว่า “ขวัญ” ที่เป็นนามธรรมที่ไม่สามารถ
เห็นเป็นรูปร่างแสดงออกในลักษณะแกล้วกล้าอาญา เข้มแข็งล่องลอยสิงอยู่ทั่วร่างกายของมนุษย์และ
สัตว์^{๕๖} อนึ่ง ถ้าพิจารณาจากคำเรียกขวัญ จะเห็นได้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะของขวัญนั้น มนุษย์
พยายามที่จะสร้างให้เป็นรูปธรรม กล่าวคือ ขวัญมีตัวตน มีความรู้สึก กินอาหาร และออกจากร่างเจ้าของ
ไปท่องเที่ยวยังที่ต่าง ๆ ได้ ซึ่งความเชื่อที่เป็นรูปธรรมดังกล่าว เสถียรโกเศศได้กล่าวไว้ว่า “ถ้าอ่านดู
ข้อความในบทเชิญขวัญก็ชวนให้เข้าใจว่า ขวัญมีตัวตน ชอบคำอ่อนหวาน กินอาหารที่เขาบอกว่าเป็นอย่าง
ดี ซึ่งนำมาตั้งไว้ให้กินในงานทำขวัญก็ได้ หนีไปเที่ยวเพลิดเพลินเสียในป่าในดงก็ได้”^{๕๗} สำหรับคึกฤทธิ์
พันธุ์วิไล ได้กล่าวว่า ขวัญเป็น”...ลักษณะของความต้องการทางกายและใจของมนุษย์ทั่วไป ...ขวัญคือสิ่งที่
ทำหน้าที่แทนจิตใจของมนุษย์โดยตรง”^{๕๘} ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ขวัญก็คือพลังหรือกำลังใจของคนเรา
นั่นเอง^{๕๙}

(๒) **จำนวนขวัญ** ชาวล้านนาเชื่อกันว่า จำนวนขวัญที่มีอยู่ในตัวของคนและสัตว์นั้นมี
อยู่ ๓๒ ขวัญ ซึ่งมีจำนวนตรงกับอาการของร่างกาย ๓๒ อย่าง หรือที่เรียกว่า “ทวดตึงสาการ”^{๖๐} สำหรับ

^{๕๕} อุดม รุ่งเรืองศรี, “จารีตนิยมในการแต่งวรรณกรรมคร่าวซอ”, (เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๙) (อัคราณา).

^{๕๖} สิทธิ บุตรอินทร์, *โลกทัศน์ชาวลานนา*, (เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือใหม่, ๒๕๒๓), หน้า ๕๙

^{๕๗} เสถียรโกเศศ, *การศึกษาศิลปะและประเพณี*, หน้า ๒๒๓.

จำนวนขวัญ ๓๒ ขวัญนี้ เชื่อกันว่าจะอยู่ประจำอวัยวะต่าง ๆ ๓๒ แห่ง แต่เมื่อพิจารณาคำเรียกขวัญต่าง ๆ แล้ว ยังไม่พบว่าการเรียกขวัญบพิตีกกล่าวถึงขวัญได้ครบทั้ง ๓๒ แห่ง ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงขวัญที่ประจำอวัยวะภายนอกของร่างกายเท่านั้น เช่น ขวัญคิ้ว ขวัญตา ขวัญโลมา ขวัญแก้ม ขวัญหู ขวัญหลัง ขวัญแขน ขวัญมือ เป็นต้น ซึ่งจำนวนขวัญทั้ง ๓๒ ขวัญนี้ ประคอง นิมมานเหมินท์ ได้ให้ความเห็นว่า น่าจะถูกยืมมาจากทวดตึงสาการ หากนำมาใช้ให้เกิดความขลัง โดยไม่คำนึงถึงความเดิม ทั้งนี้เพราะอาการของร่างกาย ๓๒ อย่างนั้นมีดังนี้ ผม ขน เล็บ ฟัน กระดูก เอ็น พังผืด เยื่อในกระดูก เยื่อสมอง มันทัน มันทะลุ เปลวมัน ไขข้อ หัวใจ ปอด ตับ ไต ดี ม้าม ไส้ใหญ่ ไส้เล็ก อาหารเก่า อาหารใหม่ หนอง เลือด น้ำตา น้ำลาย เสดด น้ำมูก น้ำมูตร เหงื่อ ซึ่งอวัยวะที่กล่าวมานั้น มีทั้งอวัยวะที่อยู่ภายนอก ภายใน และที่เป็นของเสีย ซึ่งไม่ตรงกับคำกล่าวในการเรียกขวัญ แม้แต่ในท้องถิ่นอื่น เช่น อีสานก็มีความเชื่อว่า ขวัญมีอยู่ ๓๒ ขวัญ^{๒๐} เช่นกัน ชื่อส่วนประกอบต่าง ๆ ที่อาจนำมารวมกันเข้าเป็นอวัยวะ เช่น ขน เล็บ หนิง กระดูก เนื้อ รวมกันเป็นแขน เป็นต้น แต่ในการพรรณนา กวีมักกล่าวถึงในแง่ของอวัยวะ เช่น แขน คิ้ว หู เป็นต้น มิได้กล่าวถึงส่วนประกอบของอวัยวะหรือทวดตึงสาการ

(๓) สาเหตุที่มีการเรียกขวัญ ประเพณีและพิธีกรรมในสังคมมนุษย์นั้น เกิดขึ้นมาจากพื้นฐานของความเชื่อ ดังที่ นักมานุษยวิทยาได้แสดงความเห็นไว้ว่า “การที่มนุษย์ทั้งหลายสร้างพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นมาย่อมจะต้องมีวัตถุประสงค์และมีความหมายตามความเข้าใจ อันเกิดจากพื้นฐานของความเชื่อทางศาสนาของตน ฉะนั้น พิธีกรรมจึงหมายถึงพฤติกรรมที่เป็นรูปธรรมของศาสนาความเชื่อ”^{๒๑} ซึ่งหากจะมองตามคำกล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นว่า การเรียกขวัญเกิดจากความเชื่อที่มีมา แต่โบราณ ทั้งนี้เนื่องจากคนเราย่อมมีธรรมชาติประการหนึ่ง เรียกว่า “ขวัญ” ประจำตัวเพื่อปกป้องรักษาผู้เป็นเจ้าของขวัญให้มีความสุข ไม่เจ็บป่วย แต่ถ้าขวัญออกจากร่างผู้เป็นเจ้าของไป ก็จะมีผลทำให้ผู้นั้นเกิดการเจ็บป่วย มีความทุกข์หรือเกิดผลร้ายต่าง ๆ ขึ้นได้ ดังนั้นเพื่อให้ขวัญอยู่กับตัวตามเดิม มนุษย์จึงหาวิธีการรักษาขวัญให้อยู่กับตัวตลอดไป จึงได้จัดให้มีพิธี “ทำขวัญ” ขึ้น ซึ่งพิธีดังกล่าวบางแห่งก็มีคำเรียกแตกต่างกันออกไป เช่น พิธีสู่ขวัญบ้าง พิธีเรียกขวัญบ้าง^{๒๒}

ฉะนั้น การเรียกขวัญ จึงแสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่ได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณจนกระทั่งนำไปสู่การประกอบพิธีกรรม ซึ่งพิธีกรรมนั้นก็นับว่ามีความสำคัญต่อการอยู่รอดของมนุษย์อย่างหนึ่งสำหรับการเรียกขวัญในสังคมล้านนานั้นมีหลายลักษณะ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโอกาสและสถานการณ์ดังต่อไปนี้

๑. เมื่อมีผู้มาเยี่ยมเยียน หรือมาอยู่ใหม่
๒. เมื่อมีผู้จะต้องจากไป
๓. เมื่อเกิดการเจ็บป่วยทางร่างกายหรือจิตใจ
๔. เมื่อมีการเลื่อนยศหรือตำแหน่งหน้าที่การงาน
๕. เมื่อมีการบวชในพุทธศาสนา
๖. เมื่อมีการขึ้นบ้านใหม่
๗. เมื่อมีการสมรส

^{๒๐} ประคอง นิมมานเหมินท์, “ขวัญและคำเรียกขวัญ, “ลานนาไทยคดี, หน้า ๑๑๐-๑๑๑.

^{๒๑} ประณี วงศ์เทศ, วัฒนธรรมพื้นบ้านและคติความเชื่อ, (กรุงเทพมหานคร : โครงการไทยศึกษาฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๒๔๒.

๘. เมื่อมีการใช้แรงงานสัตว์เสร็จสิ้นลง^{๕๗}

จะเห็นได้ว่าการเรียกขวัญนี้จะขึ้นจะทำขึ้นเมื่อผู้รับการเรียกขวัญนั้น ๆ เปลี่ยนแปลงสถานภาพจากที่เลวร้ายหรือต่ำ ไปสู่สภาพที่ดีกว่าเดิมนั่นเอง

ค. ความเชื่อและพิธีสู่ขวัญของชาวไทยภาคใต้ ชาวไทยภาคใต้มีความเชื่อเรื่องขวัญเช่นเดียวกับชาวไทยภาคอื่น มีการเอ่ยถึงการทำขวัญข้าว การทำขวัญนาคน การทำขวัญบ่าวสาว แต่ไม่มีข้อมูลที่ชัดเจนนัก การทำขวัญของชาวไทยภาคใต้ที่มีการปฏิบัติและสืบทอดต่อเนื่อง คือ “การทำขวัญเรือ” การทำขวัญเรือมีการจำแนกเป็น พิธีทำขวัญเรือประมงหรือพิธีทำขวัญเรือยาวพายแข่ง พิธีทำขวัญเรือประมงมักประกอบพิธีกรรมก่อนที่จะนำเรือออกไปใช้ในแม่น้ำหรือทะเล นิยมทำในวันเสาร์หรือวันอังคาร เพราะถือว่าเป็นวันแซ่ง บุคคลที่เข้าร่วมในพิธีทำขวัญเรือ คือ หมอขวัญ เจ้าของเรือและครอบครัวของเจ้าของเรือ ลูกเรือ การทำขวัญเรือมักไม่มีบุคคลภายนอกหรือเพื่อนบ้านเข้าร่วมพิธีกรรม เครื่องสังเวยในการทำขวัญ ประกอบด้วย เครื่องบวงสรวงสังเวย มีอาหาร ๑๒ ชนิด มี ปลา กุ้ง ปู ไก่ต้มหรือเปิดต้ม ขนมห่อ เหล้า น้ำดื่ม อาหารหวานและผลไม้ และยังมีอุปกรณ์ผ้าแพรผูกหัวโขนเรือ ด้ายแดงด้ายขาว เพื่อใช้ผูกโขนเรือ พวงมาลัยและดอกไม้ กระจดาเงิน กระจดาทอง และทองคำเปลว แป้งหอม น้ำมันจันทน์สำหรับประพรมหัวเรือ อุปกรณ์สำหรับ หมอขวัญมีบายศรีปากชาม (อาจมีหรือไม่มีก็ได้) ชันน้ำมันต์และน้ำมันต์พร้อมใบเงิน ใบทองเพื่อใช้ประพรมน้ำมันต์ในการประกอบพิธีทำขวัญเรือ หมอขวัญจะเริ่มพิธีด้วยการจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยและปักธูปไว้ที่อาหารคาวหวานชนิดละ ๑ ดอก จากนั้นหมอขวัญจะกล่าวบท ทำขวัญ ประกอบด้วย ๗ ส่วนคือ บทประณามพจน์ บทชุมนุมเทวดากลับ บทขอพรและบทลาเครื่องสังเวย เมื่อใกล้ถึงบทสุดท้ายจะมีการผูกผ้าแพรที่หัวเรือ และติดทองคำเปลวที่โขนเรือ จากนั้นจึงเจิมหัวเรือด้วยแป้งจันทน์ น้ำมันหอม และผูกโขนเรือด้วยด้ายขาวแดงและรอบลำเรือ และมีการจุดประทัดเป็นอันเสร็จพิธีผู้เข้าร่วมพิธีกรรมสามารถรับประทานอาหารที่เป็นเครื่องบวงสรวงได้เพื่อความเป็นสิริมงคล บทบาทของพิธีทำขวัญเรือ มี ๓ บทบาท คือ บทบาทเชิงจิตวิทยา บทบาททางวัฒนธรรมและเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันวิถีชีวิตและสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้พิธีทำขวัญเรือลดความสำคัญลงและสูญหายไปในพื้นที่

ง. ความเชื่อและพิธีสู่ขวัญของชาวไทยภาคอีสาน ชาวไทยอีสานมีความเชื่อเรื่องขวัญมาแต่โบราณ ขวัญเป็นสิ่งไม่มีตัวตน มีประจำชีวิตของคนและสัตว์ตั้งแต่เกิด เชื่อว่าคล้ายกับจิตหรือวิญญาณที่แฝงอยู่ในตน หากมีเหตุที่ทำให้ขวัญไม่ดีเช่น ความเจ็บป่วยไปทำงานต่างถิ่น หรือมีเหตุให้ตกใจเสียใจ ขวัญจะหนีออกจากตัวตน จะต้องทำการเรียกขวัญ ชาวอีสานเรียก “พิธีสู่ขวัญ” หรือ “พิธีสูตร (สูตร) ขวัญ” บางทีเรียกรับขวัญหรือ การบายศรีสู่ขวัญ หรือ การบายศรีสูตรขวัญ (สูตรเป็นคำเก่าแก่ของชาวอีสาน แปลว่า การสวด) เพื่อให้ขวัญกลับมาอยู่กับตัวให้มีกำลังใจ ส่งเสริมจิตใจให้ดี ชาวอีสานมีพิธีบายศรีสู่ขวัญหลายประเภท การสู่ขวัญเด็ก การสู่ขวัญแม่อยู่กรรม การสู่ขวัญแม่เฒ่า การสู่ขวัญแม่อยู่กรรม การสู่ขวัญนาคน การสู่ขวัญบ่าวสาว การสู่ขวัญ คนเจ็บป่วย การสู่ขวัญพระเณร การสู่ขวัญวัวควาย การสู่ขวัญช้าง การสู่ขวัญนา การสู่ขวัญลาน การสู่ขวัญข้าว การสู่ขวัญเล่า การสู่ขวัญเกวียน การสู่ขวัญกองข้าว การสู่ขวัญเฮือน การสู่ขวัญผู้ใหญ่ การสู่ขวัญผู้กลับจากทางไกล การสู่ขวัญผู้ที่จะจากไปไกล การสู่ขวัญผู้มาเยือน จะเห็นได้ว่าชาวอีสานมีการสู่ขวัญหลายประเภท และมีคำสูตรขวัญ (บทสูตรขวัญหรือบทสวดขวัญ) ที่แตกต่างกันออกไป คำสูตรขวัญหรือคำเรียกขวัญมีการแต่งแบบร้อยกรอง สำนวนไพเราะและมักเป็นคติ

^{๕๗} มณี พะยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย เล่ม ๒, หน้า ๒๐๔.

สอนใจ ชาวอีสานมีการสู่ขวัญหลายโอกาสและหลายกรณี มีข้อสังเกตว่าชาวอีสานให้ความสำคัญต่อขวัญ และกำลังใจ อาจเพราะชาวอีสานต้องดิ้นรนกับความทุกข์ยากและผองภัยรอบตัวทำให้มักเกิด ขวัญหนี หรือขวัญเสียได้ง่าย จึงต้องมีการสู่ขวัญหรือการส่อนขวัญ (การซื้อขวัญ) เป็นประจำการบายศรีสู่ขวัญ ของชาวอีสาน เป็นพิธีกรรมผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ พิธีทางพุทธศาสนา หมายถึงการนิมนต์พระสงฆ์ ๕ รูป มาเจริญพระพุทธมนต์ และประพรมน้ำพระพุทธมนต์ ต่อจากนั้น เจ้าภาพจะถวายภัตตาหาร สำหรับศาสนาพราหมณ์ จะมี พราหมณ์ หรือ หมอขวัญ เป็นผู้ทำพิธี และมีการจัดเตรียมอุปกรณ์ คือ พานทองเหลืองหรือขันสัมฤทธิ์ จัดเป็นพานบายศรี ๓ หรือ ๕ หรือ ๗ ชั้น ประกอบด้วย ใบตอง ใบไม้และดอกไม้ และมีข้าวต้มมัด ขนม อ้อย กล้วย ปั้นข้าวเหนียว ฝ้าย เทียน นอกจากนี้ ยังจัดพานอีกใบหนึ่ง มีแพรขาว ผ้า หวี กระจก น้ำอบ น้ำหอม หรือเครื่องแต่งตัวของเจ้าของขวัญ ชั้น ๕ ข้าว ๑ สำหรับ และเหล้า ๑ ขวด ในพิธีสู่ขวัญพราหมณ์หรือหมอขวัญจะเป็นผู้กำหนดฤกษ์ยาม ในการสู่ขวัญ ผู้ร่วมพิธีสู่ขวัญประกอบด้วย หมอขวัญ ผู้รับการสู่ขวัญ ญาติมิตรและเพื่อนบ้าน พิธีสู่ขวัญ มักประกอบพิธีในช่วงเช้า เจ้าภาพจะยกพานบายศรีหรือภาชนะขวัญ (พาขวัญ) มาไว้บริเวณโถงบ้านหรือ ชานบ้าน จากนั้นก็จะเชิญหมอขวัญและผู้รับการสู่ขวัญนั่งหันหน้าเข้าหาภาชนะขวัญ ญาติมิตรและเพื่อนบ้าน ที่มาร่วมงานนั่งล้อมวงรอบภาชนะขวัญทุกคนพนมมือ หมอขวัญจะจุดเทียนตั้งบนยอดของภาชนะขวัญ หมอขวัญจะเริ่มสวดบทสูตรขวัญ บทสูตรขวัญจะมีลักษณะร้อยกรองบางที่ เรียกว่ากาพย์หรือฮ้าย (ร่าย) การสวดเริ่มด้วยภาษาบาลี จากนั้นก็เป็นภาษาท้องถิ่นหรือภาษาอีสาน ก่อนจบแต่ละตอนของการสวด หมอขวัญจะเรียกขวัญโดยลงท้ายด้วย “มาเด้อ ขวัญเอย” หรือ “มาเย้อ ขวัญเอย” ผู้ที่นั่งล้อมวงภาชนะขวัญก็จะร้องรับพร้อมกันว่า “มาเด้อ ขวัญเอย” เมื่อบทสูตรขวัญเรียบร้อยแล้ว หมอขวัญจะเอาฝ้ายผูกข้อมือ ผู้รับการสู่ขวัญ จากนั้นพ่อแม่และญาติพี่น้องก็มาผูกให้ต่อไป สมัยก่อน การผูกฝ้ายนิยมผูกมือซ้าย ต่อมา มีการผูกทั้งข้อมือซ้ายและขวา ด้ายผูกข้อมือมักจะผูกไว้ ๒ – ๓ วัน หรือ ๗ วัน ก็ดึงออกบางที่เก็บไว้ เพื่อเป็นสิริมงคล ในปัจจุบันชาวอีสานยังคงปฏิบัติพิธีสู่ขวัญ โดยเฉพาะการสู่ขวัญบ่าวสาวและการสู่ขวัญแขกที่มาเยือน แต่ความนิยมก็ลดลงกว่าในอดีต

จากการกล่าวมาทั้งหมดในเรื่องของความเชื่อเรื่องขวัญในสังคมไทยทั้ง ๔ ภาคนั้นจะพบว่าโดยภาพรวมคนไทยนั้นมีความเชื่อเรื่องขวัญและประเพณีการทำขวัญคล้าย ๆ กันโดยเฉพาะในแง่ของสารัตถะของแนวคิดเรื่องขวัญที่สังคมไทยมีความเชื่อเรื่องขวัญที่ได้รับการพัฒนามาจากความเชื่อแบบศาสนาโบราณก่อนคือศาสนาของบรรพชนยุคก่อนการตั้งอาณาจักรที่เชื่อว่ามนุษย์เราเกิดมานั้นมีขวัญเกิดมาพร้อมกันขวัญคือสิ่งที่มีชีวิตอย่างหนึ่งที่เกิดมาพร้อมมนุษย์อยู่ร่วมกับมนุษย์

๓.๔ ความเชื่อเรื่องขวัญและประเพณีการสู่ขวัญในอำเภอดำรงวิทยารุจิราคม จังหวัดสุรินทร์

ในการศึกษาเรื่องความเชื่อเรื่องขวัญและประเพณีการทำขวัญของชาวพุทธในอำเภอดำรงวิทยารุจิราคม จังหวัดสุรินทร์นั้นสิ่งหนึ่งที่เราจะต้องทำก็คือการศึกษาถึงบริบททางสังคมของพื้นที่ที่เราจะต้องศึกษาเสียก่อนว่าพื้นที่ที่จะต้องศึกษานั้นเป็นอย่างไร ซึ่งก็คือพื้นที่ของอำเภอดำรงวิทยารุจิราคม จังหวัดสุรินทร์เสียก่อน ซึ่งข้อมูลของอำเภอดำรงวิทยารุจิราคมที่ได้ศึกษามานั้นมีดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ ประวัติ และความเป็นมาของอำเภอดำรงวิทยารุจิราคม

อำเภอดำรงวิทยารุจิราคม ชุมชนอำเภอดำรงวิทยารุจิราคม เป็นชุมชนเก่าแก่อันหนึ่ง ตั้งแต่ปลายสมัยเจนละ (ยุคศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓) ที่มีการปกครอง อีสานปุระ (สุรินทร์) เมื่อรัฐสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ประกาศลัทธิเทวราชา และสถาปนา อาณาจักรอังกอร์ ได้มีการแผ่ขยายการปกครองออกไปอย่างกว้างขวาง จากการนับถือ

เทวณิยดังกล่าว จะมีการสร้างเทวสถานในการประกอบพิธี และปราสาทที่พำนักของผู้แสวงบุญทั่วไปในการไปมาหาสู่ระหว่างเมืองสำคัญต่างๆ

ในสมัยนั้นจะติดต่อกันทั้งในทางบก และทางน้ำ ซึ่งเป็นไปในรูปแบบของการส่งส่วย ส่งเครื่องราชบรรณาการ การแลกเปลี่ยนผลิตผลการค้าขาย ตลอดจนการยกกองทัพไปรบ การติดต่อระหว่างเมืองในแดนอีสานตอนล่าง จึงเป็นทางเรือเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งในการล่องเรือดังกล่าวตามแม่น้ำนั้น จะมีการติดต่อทางด้านนครจำปาศักดิ์ ปากเซ และฝั่งแม่น้ำโขง (เจนละบก) และทางด้านนครธม นครวัด กำปงจาม กำปงฉะนัง มาตามลำน้ำเพื่อติดต่ออาณาจักรพม่าย จากการเดินทางรอนแรมมาถึงที่ตั้งบริเวณอำเภอบำเหน็จณรงค์ในปัจจุบัน คณะเดินทางได้มาตั้งค่ายพักแรม ระหว่างที่บริเวณริมฝั่ง ที่มีต้นมะม่วงใหญ่ จึงได้ตั้งค่ายพักแรม และสร้างเป็นที่พักชั่วคราว และเรียกที่พักแรมนี้ว่า "กำปงสวาย" (ท่ามะม่วง) ชุมชนกำปงสวาย ได้ดำรงอยู่เรื่อยมาแม้ว่ามีอาณาจักรเจนละ และขอมโบราณ จะเสื่อมอำนาจลง จนเมื่อรัชสมัยรัชกาลที่ ๒, ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการรบพุ่งกัน ระหว่างไทยกับกัมพูชาอีก ได้มีการอพยพชาวกัมพูชาบางส่วนเข้ามาในประเทศไทย ชาวกัมพูชาที่มีเชื้อสายเดิม ก็ได้อพยพมาอยู่ในชุมชนกำปงสวายนี้ ได้เปลี่ยนมาเป็น "พงสวาย" ในปัจจุบัน (หมู่ที่ ๑๓ ตำบลท่าตูม) ประมาณปี พ.ศ. ๒๓๓๐ อำเภอบำเหน็จณรงค์ได้มีการอพยพมาบริเวณปากแม่น้ำมูลและชี มาบรรจบกันโดยชาวกูย (ส่วย) ซึ่งอพยพมาจากแคว้นพมดงรัก เป็นพวกที่รักสงบ รักธรรมชาติ มีความชำนาญในการเลี้ยงช้าง และการเกษตร เห็นว่าบริเวณดังกล่าวมีต้นโพธิ์ซึ่งเป็นอาหารของช้างมาก มีทำเลเลี้ยงช้างเหมาะสม จึงได้อพยพมาอาศัยอยู่บริเวณนั้น และเรียกบริเวณนั้นว่า "กระโพ" (ตำบลพระโพในปัจจุบัน)

ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ อำเภอบำเหน็จณรงค์ได้ยกขึ้นเป็นอำเภอสุรินทร์ และขึ้นอยู่กับเจ้าเมืองขุขันธ์ ปี พ.ศ. ๒๔๕๒ เห็นว่าการให้อำเภอสุรินทร์ขึ้นอยู่กับเจ้าเมืองขุขันธ์ มีระยะทางไกลมาก สร้างความลำบากให้แก่ข้าราชการ และราษฎรไปติดต่อราชการ จึงได้พิจารณาให้อำเภอสุรินทร์มาขึ้นต่อเจ้าเมืองสุรินทร์ และเปลี่ยนเป็นอำเภออุดรสุรินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ครั้งแรกให้ขึ้นอยู่กับอำเภอเมืองสุรินทร์ มีหลวงแพ่งเป็นนายอำเภอคนแรก ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้มีการตั้งอำเภออุดรสุรินทร์บริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูล บ้านกำปงสวาย แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ขุนสุรสิทธิ์ สารการ (พิน จรรย์ยานนท์) ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายอำเภอคนแรก เมื่อเทศบาลได้ตรวจงานอำเภอ และชมทิวทัศน์ใกล้แม่น้ำมูล ที่ทำแพหน้าท่าว่าการอำเภอ ได้พลาดตกลงน้ำเสียงดังตูม ชาวบ้านจึงเรียกทำน้ำแห่งนี้ว่า "ท่าตูม" และเนื่องจากทำน้ำแห่งนี้เป็นที่ตั้งอำเภอด้วย จึงเรียกที่ว่าการอำเภอท่าตูมมาจนติดปาก ต่อมาสมัยสงครามเอเชียบูรพา (พ.ศ. ๒๔๘๘) ทางราชการมีคำสั่งให้อำเภอจัดทำสนามบินฉุกเฉิน อำเภอได้แผ้วถางที่สาธารณะ หมู่ที่ ๗ ตำบลท่าตูมเป็นสนามบิน หลังจากสิ้นสุดสงคราม ทางคณะกรรมการอำเภอเห็นว่าที่ว่าการอำเภอดังเดิมอยู่กลางชุมชน มีความแออัดคับแคบ ขยายส่วนราชการต่างๆ ไม่ได้ จึงได้ย้ายมาตั้งสนามบิน (บริเวณอำเภอปัจจุบัน) และเนื่องจากการเรียกกันจนติดปากว่าอำเภอท่าตูม จึงได้เปลี่ยนชื่อจากอำเภออุดรสุรินทร์มาเป็นอำเภอท่าตูม

๓.๔.๑.๑ ที่ตั้ง / อาณาเขตติดต่อ อำเภอบำเหน็จณรงค์ ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของจังหวัดสุรินทร์ ห่างจากศาลากลางจังหวัดสุรินทร์ ๕๒ กิโลเมตร ตามเส้นทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข ๒๑๔ และห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยทางรถยนต์ ประมาณ ๕๐๖ กิโลเมตร โดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอเกษตรวิสัย และอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

ทิศใต้ ติดต่อกับ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอรัตนบุรี และอำเภอสนม จังหวัดสุรินทร์

ทิศตะวันตก ติดต่อ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ และอำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

๓.๔.๑.๒ พื้นที่ อำเภอท่าตูม มีพื้นที่ ๗๑๔ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๔๔๖,๒๕๐ ไร่

๓.๔.๑.๓ ลักษณะภูมิประเทศ อำเภอท่าตูม มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๗๑๔ ตารางกิโลเมตร มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง และที่ราบลุ่มบางส่วน โดยบริเวณทางตอนเหนือมีสภาพเป็นที่ราบกว้างใหญ่ ที่มีชื่อเรียกกันว่า "ทุ่งกุลาร้องไห้" (ปัจจุบันอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพรรณธัญญาหาร) ซึ่งเป็นที่ราบเรียบในพื้นที่ ๓ ตำบล ได้แก่ ตำบลทุ่งกุลาร้องไห้ ตำบลพรมเทพ และตำบลโพนครก ตอนกลางเป็นที่ราบลุ่ม แม่น้ำมูลไหลผ่านจากทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออก และบริเวณทางทิศใต้ ตะวันตกเฉียงใต้เป็นที่ราบสูง ได้แก่ บริเวณทางทิศใต้ของอำเภอ (ฝั่งซ้ายของแม่น้ำมูล) เป็นที่ราบสูงจากฝั่งของแม่น้ำมูลจนถึงเขาพนมดิน สภาพดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทรายไม่อุ้มน้ำ ทิศเหนือฝั่งแม่น้ำมูลเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง อำเภอท่าตูมมีแม่น้ำ และลำน้ำที่สำคัญไหลผ่านดังนี้

๑. แม่น้ำมูล ไหลผ่านอำเภอท่าตูม จากทิศตะวันตก ไปทิศตะวันออก เป็นแม่น้ำสำคัญไหลผ่านตอนกลางของอำเภอท่าตูม เป็นแหล่งกำเนิดพันธุ์ปลาต่างๆ เป็นทรัพยากรธรรมชาติ และเป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรที่หล่อเลี้ยงเกษตรกรอำเภอท่าตูม

๒. แม่น้ำชี เป็นลำน้ำที่สำคัญอีกสายหนึ่งของอำเภอท่าตูม ไหลผ่านอำเภอท่าตูมจากทิศตะวันตก ไปบรรจบแม่น้ำมูลที่บริเวณ "วังทะเล" บ้านตากกลางที่ตำบลกระโพ

๓. ลำพลับพลา เป็นลำน้ำที่ไหลผ่านทางทิศเหนือของอำเภอท่าตูม ในเขตตำบลทุ่งกุลาร้องไห้ ไหลผ่านทางทิศเหนือของอำเภอในเขตตำบลทุ่งกุลาร้องไห้ ไหลจากทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันออกบรรจบแม่น้ำมูลที่ตำบลโพนครก พื้นที่ และการใช้สอยประโยชน์อำเภอท่าตูม พื้นที่ส่วนใหญ่จะใช้ประโยชน์ในการเกษตร ได้แก่ การทำนา ทำไร่ และการเลี้ยงสัตว์

๓.๔.๑.๔ การปกครอง อำเภอท่าตูม แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๐ ตำบล ๑๖๕ หมู่บ้าน เทศบาลตำบล ๒ แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล ๙ แห่ง

ตำบลท่าตูม	มีจำนวน	๒๒	หมู่บ้าน
ตำบลกระโพ	มีจำนวน	๒๐	หมู่บ้าน
ตำบลพรมเทพ	มีจำนวน	๒๒	หมู่บ้าน
ตำบลโพนครก	มีจำนวน	๑๖	หมู่บ้าน
ตำบลเมืองแก	มีจำนวน	๑๙	หมู่บ้าน
ตำบลบะ	มีจำนวน	๑๕	หมู่บ้าน
ตำบลหนองบัว	มีจำนวน	๑๑	หมู่บ้าน
ตำบลบัวโคก	มีจำนวน	๑๙	หมู่บ้าน
ตำบลหนองเมธี	มีจำนวน	๑๑	หมู่บ้าน
ตำบลทุ่งกุลาร้องไห้	มีจำนวน	๑๐	หมู่บ้าน

รวมทั้งรวม ๑๐ ตำบล , ๑๖๕ หมู่บ้าน

๓.๔.๑.๕ สถานที่ท่องเที่ยว อำเภอท่าตูม มีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ คือ

๑. หมู่บ้านช้าง และศูนย์ศึกษา บ้านตากกลาง หมู่ที่ ๙ , ๑๓ ตำบลกระโพ ตั้งอยู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของบ้านกระโพ มีถนนลาดยางเข้าถึงตลอดเส้นทาง ห่างจากทางหลวงสุรินทร์ - ร้อยเอ็ด ประมาณ ๒๒ กิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่ของบ้านตากกลางมีอาชีพทำนา ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ปลูกปอ ทอผ้าไหม และเป็นหมู่บ้านที่มีการเลี้ยงช้างมากที่สุดหมู่บ้านหนึ่ง เป็นหมู่บ้านที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบ

ชาวกูย (ส่วย) นอกจากนี้บ้านตากกลาง ยังมีศูนย์ศึกษาซึ่งเป็นศูนย์สำหรับฝึกซ้อมช้าง แสดงช้าง ศูนย์ข้อมูล และพิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับช้างเพื่อเป็นแหล่งให้ความรู้ สำหรับประชาชนต่างๆ ที่เข้าเยี่ยมชมศูนย์ฯ นักท่องเที่ยวสามารถเข้าเยี่ยมชมได้ตลอดเวลา

๒. วัดทะเล เป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งของอำเภотаตุม ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกบ้านตากกลาง ห่างจากบ้านตากกลาง ห่างจากบ้านตากกลางประมาณ ๒.๔ กิโลเมตร เป็นบริเวณที่แม่น้ำสองสายไหลมาบรรจบกัน คือ แม่น้ำมูล กับ ลำน้ำชี

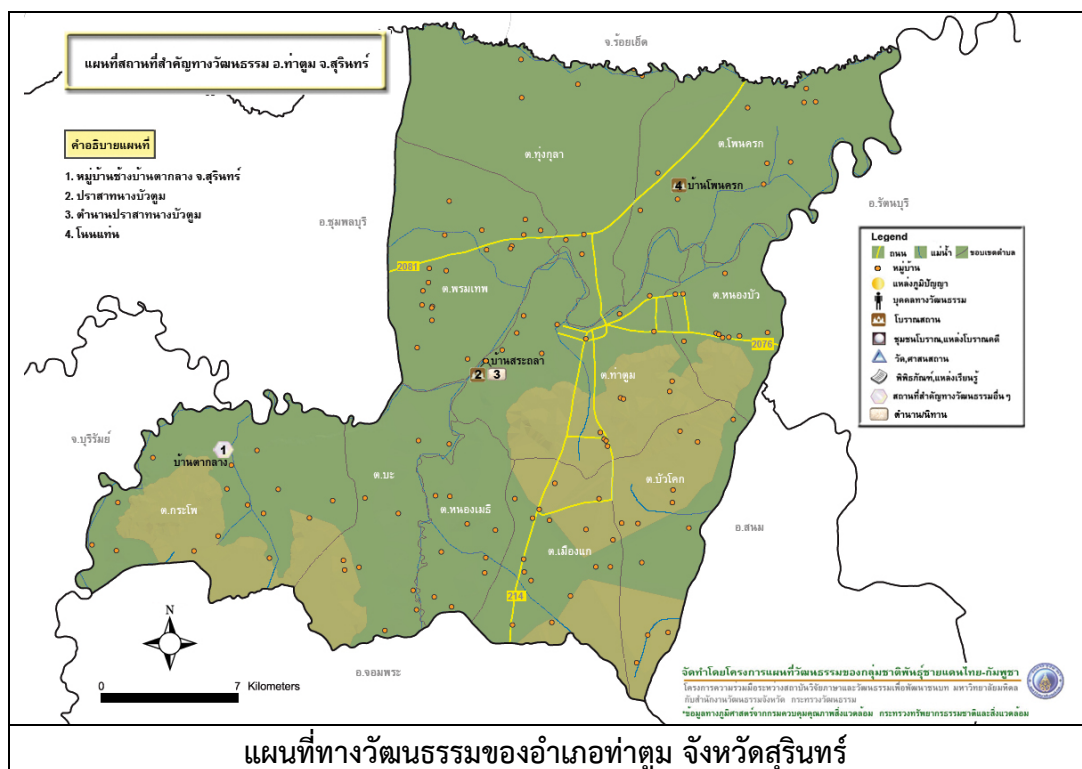
๓. วัดพระพุทธรูปบาทพนมดิน เป็นวัดป่าที่มีสิ่งก่อสร้างสวยงามบรรยากาศร่มรื่น อาทิ พระพุทธรูปจำลอง พระมหาเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ฯลฯ ตั้งอยู่ติดถนนสายสุรินทร์ - ท่าตุม ทางทิศใต้ของที่ว่าการอำเภотаตุม ห่างจากอำเภотаตุม ประมาณ ๕ กิโลเมตร

๔. ปราสาทบ้านสระถลา ตั้งอยู่บ้านสระถลา ตั้งอยู่บ้านสระถลา หมู่ที่ ๒๑ ตำบลท่าตุม อำเภотаตุม จังหวัดสุรินทร์ ห่างจากที่ว่าการอำเภотаตุม ประมาณ ๔ กิโลเมตร

๕. ฝายน้ำล้นบ้านกุดมะโน เป็นฝายน้ำล้นที่เก็บกักน้ำหนองกลาง เป็นแหล่งน้ำที่มีทัศนียภาพสวยงามในฤดูฝน น้ำจะลดมีหาดทรายที่สวยงาม ตั้งอยู่ที่บ้านกุดมะโน หมู่ที่ ๗ ตำบลโพนครก ห่างจากที่ว่าการอำเภотаตุม ประมาณ ๑๘ กิโลเมตร

๖. ประเพณีการแข่งขันเรือยาวประจำปี ระหว่างเดือนตุลาคมของทุกปี ณ ลุ่มแม่น้ำมูล

๓.๔.๑.๖ ข้อมูลพื้นที่ และจำนวนประชากร พื้นที่ของอำเภотаตุม จำนวน ๗๑๔ ตารางกิโลเมตร ตำบล จำนวน ๑๐ ตำบล หมู่บ้าน จำนวน ๑๖๕ หมู่บ้าน มีประชากรทั้งหมด จำนวน ๙๖,๕๘๗ คน แยกเป็นชาย จำนวน ๕๐,๔๙๓ คน เป็นหญิง จำนวน ๔๖,๐๙๔ คน

๓.๔.๑.๗ ข้อมูลเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์

เนื่องจาก อ.ท่าตมนี้เป็นพื้นที่อยู่ในจังหวัดสุรินทร์และมีอาณาเขตติดต่อกับหลายจังหวัดทั้งใน ส่วนของจังหวัดในเขตอีสานตอนกลางได้แก่ จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีประชากรโดยมากเป็นชาวลาว และติดกับ จังหวัดศรีสะเกษ บุรีรัมย์ ซึ่งประชากรโดยมากเป็นชาเขมร และกวยหรือส่วย ดังนั้น อำเภอท่าตมจึงเป็น อำเภอหนึ่งที่มีความหลากหลายทางด้านกลุ่มชาติพันธุ์ คือมีทั้ง (๑) ชาวกวย ซึ่งเป็นประชากรเจ้าของพื้นที่ (๒) ชาเขมรต่ำ ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่เช่นกัน ที่มีกระจายอยู่ตามอำเภอต่างๆ ของจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ (๓) ชาวลาว ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง ๓ นั้นสามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขและมีการ แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างกันอยู่เสมอ ๆ ซึ่งก็รวมถึงการประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อเรื่องขวัญและ การทำขวัญด้วยต่างก็มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความเชื่อต่อเรื่องขวัญในมิติที่ ตนเองมีความเชื่ออยู่ได้อย่างเสรี โดยกลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง ๓ กลุ่มนั้นได้เข้ามาอาศัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์และ อำเภอท่าตม ดังมีประวัติที่ได้รวบรวมมาดังนี้

(๑) **กลุ่มชาติพันธุ์เขมร** สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรได้ย้ายเข้าสู่อีสานใต้สมัยพระนคร กระจายอำนาจทางการเมืองในสมัยในสมัยโบราณได้แก่ (๑) พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๔๕-๑๕๙๓) (๒) พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๖๕๖-๑๖๙๓) และ (๓) พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๓ (พ.ศ. ๑๗๒๔-๑๗๗๑) ซึ่งเป็นสมัยที่เขมรได้เข้ามาอยู่ในอีสานใต้ เพราะกษัตริย์เขมรได้เกณฑ์ชาวเขมรมาสร้างปราสาทและเมือง ในอีสาน เช่น ปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาทหินพิมาย ปราสาทสระกำแพงใหญ่ เขาพระวิหาร ฯลฯ

ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ได้มีการสร้างปราสาทในเขตอีสานใต้เป็นจำนวนมากชาวเขมร ที่ถูกเกณฑ์แรงงานจึงได้ตั้งหลักแหล่งอยู่รอบ ๆ ปราสาทและสร้างเมืองขึ้นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้ วัฒนธรรมเขมรขยายเข้าสู่อีสานใต้ โดยเฉพาะพวกที่อพยพเข้ามาเป็นกรรมกร เจ้าเมืองและขุนนางเขมร มีส่วนทำให้วัฒนธรรมเขมรได้เข้ามามีอิทธิพลในหมู่ชาวลาว จนทำให้พื้นที่ในเขตอีสานใต้ได้รับวัฒนธรรม เขมร ทั้งภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ จึงเรียกชาวลาวที่อยู่ใกล้ชาวเขมรว่า “เขมรส่วย”^{๕๘}

(๒) **กลุ่มชาติพันธุ์ลาว** สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ลาวได้อพยพเข้ามาทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ อาศัยอยู่ในหัวเมืองเขมร ปาดงและเข้ามาอยู่แถบตอนกลางของอีสานในปี พ.ศ. ๒๒๖๑ เมื่อกษัตริย์ผู้ครองนครจำปาศักดิ์ ได้ส่งอาจารย์แก้ว (แก้ว มงคล) และตั้งเมืองท่า (เมืองทุ่ง) พร้อมกับชายฉกรรจ์ รวมทั้งครอบครัวชาวฉกรรจ์เหล่านั้นด้วยในเขตอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

ต่อมาในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี กษัตริย์เวียงจันทน์ เกิดผิดใจกับพระเจ้าวพระตา พระวพระตา ได้หาพรรคพวกหนีมาตั้งเมืองหนองบัวลำภู ตั้งเมืองทุ่ง บริเวณตอนเหนือของกลุ่มแม่น้ำมูล ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ทางด้านเหนือเห็นเพียงระยะแรก ๆ เมืองเห็นว่าทำเลใกล้แม่น้ำมูลดีกว่าจึงมีชาวยุโรปอพยพเข้ามาอยู่ เมืองรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ และเมืองขุขันธ์ทางตอนเหนือ (อำเภอสิงห์ แยกออกมาจากอำเภอเมืองขุขันธ์) จังหวัดศรีสะเกษ สำหรับอิทธิพลทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวลาว ได้เข้ามาผสมในหมู่ชาวลาว ชาเขมรที่ตั้งอยู่ใกล้กัน หรือเข้ามาอาศัยอยู่บ้านเดียวกัน ซึ่งเป็นกระบวนการกลมกลืนทางวัฒนธรรมของ ปัจเจกบุคคล และกลุ่มคนที่เข้าไปในลักษณะของชนกลุ่มน้อย ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวิถีชีวิตของตนให้เข้ากับวัฒนธรรมของชนกลุ่มใหญ่^{๕๙}

^{๕๘} ประดิษฐ์ ศิลปบุตร, ประวัติกลุ่มชาติพันธุ์ในอีสานใต้, (สุรินทร์ : วิวัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒.

^{๕๙} ประดิษฐ์ ศิลปบุตร, ประวัติกลุ่มชาติพันธุ์ในอีสานใต้, หน้า ๑๓.

(๓) **กลุ่มชาติพันธุ์กวยหรือส่วย** สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ส่วยหรือชาวกวย มีการอพยพไปมาในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ดินแดนตอนเหนือของเขมรและตอนใต้ของลาว เดิมนั้นเชื่อว่าถิ่นฐานเดิมของชาวกวยตั้งอยู่ทางตอนเหนือกัมพูชาในเขมร ต่อมาได้เกิดแผ่นดินไหว ทำให้ชาวกวยอพยพไปทางตอนเหนือเข้าสู่เขตลาว แถบแคว้นจำปาศักดิ์ แต่ต้องประสบกับภาวะน้ำท่วมอยู่แทบทุกปี ชาวกวยจึงอพยพเข้าสู่ที่ราบสูงโคราชหรือภาคอีสานของไทย เหตุผลอีกประการหนึ่งคือการเมืองการปกครองมีการเปลี่ยนแปลงเมื่อเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร ได้สถาปนาอาณาจักรจำปาศักดิ์ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒ ชาวกวยที่อยู่ในเขตนครจำปาศักดิ์จึงได้อพยพหนีภัยทางการเมืองข้ามแม่น้ำโขงเข้าสู่ภาคอีสานทางแก่งสะพือ ซึ่งเดิมเรียกตามภาษากวยว่า “แก่งกะชัยผืด” (แก่งงูใหญ่) ในเขตอำเภอลำดวน (โขงเจียมหรือฝู่งช้าง) แล้วแยกกันไปตั้งบ้านเรือนที่บ้านนาบอนจ่อ (บ้านนาลูกหมา) ซึ่งปัจจุบันคืออำเภวารินชำราบ บ้านเจียมอี (บ้านช้างป่วยหรือช้างเจ็บ) ในเขตอำเภอมืองศรีสะเกษในปัจจุบัน

เมืองชาวกวยหรือชาวส่วย ถูกชาวลาวเข้ารุกราน แย่งที่ทำมาหากินจึงได้รวบรวมพรรคพวกไปหาที่ทำกินแห่งใหม่ในราว พ.ศ. ๒๒๒๐ ได้มีชาวส่วยหลายกลุ่มอพยพมาทางตะวันตกเฉียงใต้ ข้ามแม่น้ำโขงเข้ามายังประเทศไทย สูดินแดนอีสานตอนใต้ ซึ่งชาวส่วยเหล่านี้ได้รวมกันเป็นกลุ่ม อาศัยพื้นที่ทำไร่นา หาของป่าเลี้ยงชีพสืบต่อกันมา

พ.ศ. ๒๓๐๒ ในแผ่นดินของสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ หรือสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์ (พระเจ้าเอกทัศ) ข้างเผือกของพระองค์ได้แตกออกมาจากวังข้างต้นในกรุงศรีอยุธยา แล้วเดินทางมาทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชดำรัสให้ทหารเอกคู่พระทัยสองพี่น้อง คือ สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก (ทองด้วง) กับกรมพระราชวังบวรสุรสิงหนาท (บุญมา) คุมไพร่พลและทหารกรมข้างเผือกต้นออกติดตามข้างเผือกมาทางแขวงเมืองพิมายผ่านมาจนถึงบริเวณป่าดงดิบทางทิศใต้ลำน้ำมูล จึงได้ข่าวชาวบ้านว่าข้างเผือกผ่านทางบ้านหนองกุดหวาย (อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์) นายทหารเอกสองพี่น้องจึงไปหาเสียงสี่ หัวหน้าบ้านหนองกุดหวาย เพื่อให้เสียงสี่พาไปหาหัวหน้าบ้านต่อ ๆ ไปเสียงสี่ได้ไปหาเสียงปุมที่บ้านเมืองทรี (เมืองทวิ) เสียงซัยที่บ้านจารพัด (ศรีขรภูมิ) ไปหาตากะจะและเสียงซันที่บ้านปราสาทสี่เหลี่ยมดงลำดวน (บ้านดวนใหญ่ อำเภอลำดวน จังหวัดศรีสะเกษ) แล้วไปหาเสียงฆะแจ้งให้ทราบว่าเป็นข้างเผือกกับโขลงช้างป่ามาเล่นน้ำที่หนองโชน พอตะวันบ่ายโขลงช้างก็ออกปามาเล่นน้ำข้างเผือกเดินอยู่กลางโขลงช้างป่าล้อมหน้าล้อมหลัง นายทหารสองพี่น้องจึงเอาก้อนอิฐ ๘ ก้อน ที่นำมาจากเมืองทรี ขึ้นเสกเวทมนต์ธาดาคาอิฐฐานแล้วขว้างไปยังโขลงช้างป่าทั้ง ๘ ทิศ ช้างป่าแตกหนีเข้าป่าหมดเหลือแต่ข้างเผือกนายทหารสองพี่น้องจึงนำข้างเผือกกลับกรุงศรีอยุธยาพร้อมกับทหารและหัวหน้าส่วยที่ติดตามข้างเผือก

ครั้งถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว นายทหารทั้งสองได้กราบบังคมทูลให้พระเจ้าอยู่หัวทรงทราบถึงความดีความชอบของหัวหน้าส่วยที่ช่วยติดตามช้างหลวงจนสำเร็จ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าแต่งตั้งให้

ตากะจะ	เป็นหลวงแก้วสุวรรณ อยู่บ้านปราสาทสี่เหลี่ยมดงลำดวน
เสียงซัน	เป็นหลวงปราบ อยู่บ้านปราสาทสี่เหลี่ยมดงลำดวน
เสียงฆะ	เป็นหลวงเพชร อยู่บ้านสังขะ
เสียงปุม	เป็นหลวงสุรินทร์กักดี อยู่บ้านคูปะทายสมัน
เสียงสี่	เป็นหลวงศรีนครเตา อยู่บ้านกุดหวาย

โดยให้บุคคลทั้งห้าเป็นหัวหน้าควบคุมชาวส่วยในตำบลบ้านที่ตนอยู่ทำการขึ้นอยู่กับเมืองพิมาย รัชการด้วยความรักภักดีต่อบ้านเมืองและสถาบันชาติ ศาสนาพระมหากษัตริย์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งให้หลวงแก้วสุวรรณ (ตากะจะ) เป็นพระไกรภักดี นครลำตวนปกครองบ้านปราสาทสี่เหลี่ยมดงลำตวน (บ้านควนใหญ่) ขึ้นเป็นเมืองขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ภายหลังได้บรรดาศักดิ์เป็นพระยาไกรภักดีศรีนครลำตวน^{๖๐} โดยกลุ่มชาติพันธุ์กวยหรือส่วยจะมีลักษณะทางวัฒนธรรมที่สำคัญดังนี้

๑. ลักษณะรูปร่างหน้าตา จิตร ภูมิศักดิ์ ได้กล่าวถึงลักษณะหน้าตาของกวยหรือกวยหรือส่วยว่าเป็นพวกและรูปร่างหน้าตาเป็นแบบพวกเขมร หรือเขมต คือมีผมดกหยิกหยอง จมูกบานริมฝีปากหนา ผิวดำมืด มีทั้งแบบอารยัน คือจมูกโด่งมีสันสูง หน้าผากสูง ปากเล็ก (แต่พบน้อย) มีทั้งแบบเวดติด-อินโดนีเซียคือผิวขาวห้าวๆ แต่มีมากที่สุด ส่วนใหญ่จะพูดภาษาในตระกูลมอญ+เขมร มีคำคล้ายคลึงกับมอญและเขมรบ้างแต่ส่วนใหญ่เป็นคำของตน^{๖๑}

๒. ภาษาส่วย จิตร ภูมิศักดิ์ ได้กล่าวถึงภาษาส่วยว่า ชาวส่วยจะใช้ภาษาที่ดัดแปลงมาจากภาษาส่วยเดิม ภาษาเขมร ภาษาลาว ปะปนกัน โดยพูดสำเนียงส่วย ฉะนั้นภาษาพูดของส่วยที่อยู่ใกล้เขตลาวจะพูดภาษาลาวเป็นส่วนใหญ่เช่นกัน ส่วยที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมของตนเองนั้นมีอยู่ไม่มากนัก^{๖๒} ส่วนตัวอักษรส่วยนั้น รุจิพันธ์ ดอกงา กล่าวว่าภาษาส่วยนั้นไม่มีอักษร มีแต่ภาษาพูดเท่านั้น ประวัติความเป็นมาของชาวส่วยจึงเป็นไปได้ยากยิ่งมีแต่เล่าต่อ ๆ กันมา มีผู้กล่าวว่า ภาษาพูดบางที่ยกภาษาอื่นมาทั้งคำ เพื่อให้เป็นคำใหม่แล้วพูดกัน

ภาษาส่วย	ภาษาไทย
กวยตรู	ผู้ชาย
กวยกะโบ	ผู้หญิง
อแมะ	แม่
อาทากู	ปลา
เปือนผัก	ผัก
เจียดลาด	ไปตลาด ^{๖๓}

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง ๓ กลุ่มที่กล่าวมานั้นถือว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเด่นชัดทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่ม แต่ก็สามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้ โดยชาติพันธุ์เขมร เป็นชนกลุ่มน้อยใช้ภาษาเขมรเป็นภาษาพูด ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และบางอำเภอในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ ชาวไทยเขมรดั้งกล่าวมีจารีตประเพณีของกลุ่มชนเด่นชัดในเรื่องการแต่งกาย เครื่องดนตรี การรับประทานข้าวเจ้าซึ่งต่างไปจากกลุ่มวัฒนธรรมไทยลาว ชาวไทยเขมรนับถือศาสนาพุทธมีวัดเป็นสถาบันสำคัญของหมู่บ้านมีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษและการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ^{๖๔} และชาวส่วยก็เป็นกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งที่ผู้นำเอาวัฒนธรรมสายจำปาศักดิ์ (ลาว) วัฒนธรรมสายอัตป้อแสนแป

^{๖๐} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล เขมร ลาว ส่วย สุรินทร์, (กรุงเทพมหานคร : สารมวลชน, ๒๕๓๓), หน้า ๗-๘.

^{๖๑} จิตร ภูมิศักดิ์, โองการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, ๒๕๒๔), หน้า ๔๓๓.

^{๖๒} จิตร ภูมิศักดิ์, ลักษณะของกายภาพกลอนแห่งชนชาติไทยลาว, หน้า ๔๓๓.

^{๖๓} รุจิพันธ์ ดอกงา (๒๕๒๑: ๗)

^{๖๔} ธวัช ปุณณทก, เที้ยวอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๓๒), หน้า ๗๘-๕๒.

(ส่วย) และวัฒนธรรมสายนครวัด(เขมร) วัฒนธรรมสายอังกือแสนแปเป็นวัฒนธรรมที่แพร่หลายมาจากเมืองอติปอแสนปาง เข้ามาสู่บริเวณลุ่มแม่น้ำมูลโดยชาวส่วย ทางจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และสุรินทร์^{๖๕} ในเรื่องของการผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรมชาวไทยที่พูดภาษาลาว เขมร และส่วย ในจังหวัดสุรินทร์ พบว่าชาวไทยทั้งสามกลุ่มมีความสัมพันธ์กับประเพณีพิธีกรรม และความเชื่อโดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษ ผีมด ผีผ้า ผีแกน ซึ่งความเชื่อดังกล่าวแต่ละกลุ่มมีเอกลักษณ์ที่เป็นของกลุ่มของตนเอง จะไม่สามารถเข้าหากันได้ต้องแยกกันประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อนั้น ๆ ^{๖๖}

๓.๕ แนวคิดเรื่องขวัญและประเพณีการทำขวัญในอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

จังหวัดสุรินทร์ ก็เป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่บรรพชนต้นตระกูลนำพา ลูกหลานอพยพย้ายถิ่นฐานมาสร้างบ้านแปลงเมืองอยู่เป็นกระจุกๆตามหัวเมืองต่างๆเช่นเดียวกับจังหวัดอื่นๆทางภาคอีสาน และภาคอื่นๆ ของประเทศไทย แต่ละชนเผ่าแม้จะมีวัฒนธรรมจารีตประเพณีวิถีชีวิต คติความเชื่อที่แตกต่างกันออกไปบ้าง ก็ล้วนแฝงไว้ด้วยคติธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่ถูกคัดกรองมาจากจิตใต้สำนึกอันบริสุทธิ์จากรุ่นสู่รุ่นมาหลายชั่วอายุคน จนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมประจำแต่ละชนเผ่า โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลางช่วยหล่อหลอมจิตใจให้ทุกคนเผ่าสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างลงตัว และสันติสุขโดยเฉพาะฮิต ๑๒ คอง ๑๔ หรือประเพณี ๑๒ เดือน แม้จะมีข้อปลีกย่อยในการยึดถือปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไปบ้าง ก็เป็นเพียงส่วนน้อยไม่ถึงเป็นเรื่องใหญ่โตจนกระทั่งแตกหัก มีแต่ให้เกียรติ ให้โอกาส และให้อภัย ให้สิทธิ ให้เสรีภาพสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกันเรื่อยมา

อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ถือได้ว่าเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ประชากรมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมค่อนข้างสูงเนื่องจากมีกลุ่มชาติพันธุ์ถึง ๓ กลุ่มด้วยกัน แต่ถึงอย่างไรเมื่อก้าวถึงประเพณีและความเชื่อก็จะพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในอำเภอท่าตูมนั้นก็มีความเชื่อปลีกย่อยอาจจะแตกต่างกัน แต่ความเชื่อหลักแล้วก็ไม่แตกต่างกันคือมีความเชื่อพื้นฐานอยู่ที่ความเชื่อในพระพุทธศาสนาซึ่งถือว่าเป็นศาสนาหลักของชาวจังหวัดสุรินทร์และอำเภอท่าตูม อนึ่ง หากกล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์หลักของอำเภอท่าตูมนั้นจะพบว่ามีกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นกลุ่มหลักอยู่ ๑ กลุ่มก็คือกลุ่มชาติพันธุ์กวยหรือส่วย รองลงมาคือ ลาว และเขมร ซึ่งถือว่ากลุ่มชาวกวยหรือส่วยนั้นเป็นกลุ่มหลัก โดยเฉพาะในเรื่องของความเชื่อเรื่องขวัญแล้ว ถือว่าเป็นเรื่องที่ทั้งส่วย ลาว และเขมรนั้นต่างมีความเชื่อร่วมกันภายใต้ระบบความเชื่อหลักก็คือพระพุทธศาสนา ดังจะพบว่าไม่ว่าชาวอำเภอท่าตูมจะทำหรือประกอบพิธีกรรมอะไรก็จะต้องมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเชื่อเรื่องผี หรือความเชื่อทั่วไปก็มักจะมีการนำเอาคติทางพระพุทธศาสนาเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามเพื่อให้การศึกษาเรื่องขวัญนั้นเป็นไปอย่างละเอียดและเข้าถึงข้อมูลของการสู่ขวัญผู้วิจัยจึงได้นำเสนอข้อมูลตามลำดับดังนี้

๓.๕.๑ แนวคิดเรื่องขวัญของชาวอำเภอท่าตูมจังหวัดสุรินทร์

สำหรับชาวอำเภอท่าตูม ไม่ว่าจะเป็นส่วย ลาว เขมร ก็ตามต่างมีความเชื่อเรื่องขวัญ ว่าขวัญเป็นสิ่งที่มียู่ โดยจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ของผู้วิจัยพบว่า ชาวอำเภอท่าตูมทั้งในส่วนของผู้ประกอบพิธีกรรม หรือหมอสด ประชาชนทั่วไปหรือผู้รู้และผู้บริหารท้องถิ่นต่างให้ความสำคัญกับแนวคิดความเชื่อเรื่องขวัญมากโดยผู้สัมภาษณ์ได้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับขวัญในประเด็นต่าง ๆ ไว้ดังนี้

^{๖๕} เจริญ ไรร่วจันกุล, ฤทธินา วรชาสันต์ และสาโรจ อายพงค์ (๒๕๓๓:๒-๖).

^{๖๖} สุนทร สุรวาทกุล (๒๕๓๑: บทคัดย่อ).

๓.๕.๑.๑ ขวัญคืออะไร สำหรับคำถามว่าขวัญมีอยู่จริงหรือไม่ขวัญคืออะไร ผู้ให้สัมภาษณ์ให้ข้อมูลที่แตกต่างกันว่าขวัญคือจิตใจ จิตวิญญาณ มีอยู่ในทุกๆ ที่ ตามตัว ตามร่างกาย ขวัญมีมานานตั้งแต่สมัยพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และบรรพบุรุษที่มีมานาน^{๖๗} มีจริง ขวัญคือตัวเรา ผลของการประกอบพิธีทำให้จิตใจสงบ^{๖๘} เชื่อว่าขวัญมีจริง และศึกษาจากอาจารย์เสาร์ แก้วสุรีย์ เป็นการตกทอดมาภูมิปัญญามาเรื่อยๆ^{๖๙} เชื่อว่าขวัญมีจริง ขวัญมีอยู่ในตัวเรา ๓๒ ประการ ในร่างกาย โดยส่วนตัวไม่เคยมีประสบการณ์เสียขวัญ^{๗๐} เชื่อว่าขวัญมีจริง เพราะว่าพ่อ แม่ ก็ทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมาตั้งแต่บรรพบุรุษจึงเชื่อว่าขวัญมีจริง ขวัญก็คือจิตที่อยู่ในตัว^{๗๑} ขวัญตามความเชื่อคือจิตที่อยู่ในกายและจิตใจของเรา ถ้ามีขวัญมีกำลังใจก็มีความเชื่อมั่นในตนเอง^{๗๒} ขวัญคือจิตวิญญาณ คือจิตที่อยู่ในตัวเรา ในลักษณะที่เรียกว่าขวัญที่ครบ ๓๒ ประการ^{๗๓} ขวัญคือจิตใจ ขวัญถ้ามองในภาพรวม ขวัญก็มีอยู่ในทุกที่ ที่อยู่ในตัวเรา ตามร่างกาย เพราะการที่จะทำให้มีกำลังใจก็จะทำการสู่ขวัญ การสู่ขวัญเป็นสิริมงคล^{๗๔} ขวัญคือจิตใจ ขวัญคืออยู่ในลักษณะ๓๒ ประการที่อยู่ในร่างกาย^{๗๕} ขวัญ คือความเข้มแข็ง^{๗๖} ขวัญคือ จิตใจของเรา การสู่ขวัญเพื่อให้เป็นสิริมงคล^{๗๗} ขวัญคือดวงวิญญาณ ขวัญก็มีอยู่ในทุกที่ ที่อยู่ในตัวเรา ตามร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นตามผม แขน ขา ตามตัวทั้งสิ้น เพราะการที่จะทำให้มีกำลังใจก็จะทำการสู่ขวัญ การสู่ขวัญเป็นการเสริมสร้างกำลังใจที่ดี^{๗๘} ขวัญคือสิ่งที่บำรุงจิตใจ ให้เป็นกำลังใจ ขวัญคือจิตวิญญาณ โดยศึกษาวิธีการสู่ขวัญมาจากหลวงพ่อบุญคำพา ศึกษาโดยการท่องจำสืบทอดต่อกันมาเรื่อยๆ^{๗๙} ขวัญมีจริง ขวัญเป็นจิตวิญญาณที่อยู่ในตัว ส่วนตัวไม่เคยเสียขวัญ เพราะว่ามีขวัญติดอยู่แล้ว ส่วนผลของการประกอบพิธีทำแล้วจะทำให้เกิดความสุขสบายใจ^{๘๐} ขวัญ การเรียกขวัญคือการเรียกความเชื่อมั่น ขวัญคือพลังอย่างหนึ่ง เช่นถ้าป่วยหรือไม่ป่วย ก็ทำการเรียกขวัญ เพื่อให้เกิดความสุขสบายใจ^{๘๑} ขวัญในความคิดไม่ได้อยู่ในลักษณะที่ไม่ได้อยู่ใน๓๒ ประการไม่ได้อยู่ตามแขน ขา ตามตัว แต่ขวัญเป็นภาพรวมทั้งหมด เช่นดวงจิต หรือว่าเป็นวิญญาณ เช่นเมื่อตายไปแล้ว วิญญาณออกจากร่าง ไม่ว่าจะเป็นอยู่ที่ไหนก็ขอให้กลับมา เมื่อทำการสู่ขวัญเพื่อให้รู้สึก

^{๖๗} สัมภาษณ์ คุณตามา แสนดี, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๖๘} สัมภาษณ์ คุณตาปี อินทร์สำราญ, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๖๙} สัมภาษณ์นายสมพงษ์ ดาทอง, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๗๐} สัมภาษณ์ คุณตาหาญ บุญมี, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๗๑} สัมภาษณ์ คุณตาอินทร์ แสนดี, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๗๒} สัมภาษณ์ นายไพฑูรย์ ศาสลาม, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๗๓} สัมภาษณ์ นายอรรถกร สุขบันเทิง, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๗๔} สัมภาษณ์ นายเอกรัตน์ อังคสิทธิ์, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๗๕} สัมภาษณ์ นายอนุวัฒน์ ลักขร, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๗๖} สัมภาษณ์ นายลุน เชิดชู, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๗๗} สัมภาษณ์ นายวันเพ็ญ ปรมาวุฒิพงศ์, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๗๘} สัมภาษณ์ นายลุน เชิดชู, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๗๙} สัมภาษณ์ นายวิทยา เกลี้ยงพร้อม, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๘๐} สัมภาษณ์ พ่อสาลี ประภาใส, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๘๑} สัมภาษณ์นายณรงค์ศักดิ์ เหมือนชาติ, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

ดีขึ้น ดังนั้นขวัญคือดวงวิญญาณ คือจิตวิญญาณของคน^{๘๒} ขวัญคือจิตวิญญาณ ขวัญถ้าเปรียบทางวิชาการ ก็เป็นนามไม่สามารถจับต้องได้แต่สามารถรับรู้ โดยจิต โดยปกติจิตของเราจะนับไม่ถ้วนจำนวน^{๘๓}

๓.๕.๑.๒ ความเป็นมาของขวัญ

สำหรับความเป็นมาของขวัญหรือความเชื่อเรื่องขวัญของชาวอำเภอดำรงวิทยารัตนบุรีนั้น ผู้ที่ให้ข้อมูลต่างแสดงความคิดเห็นเหมือนกันว่า ความเชื่อเรื่องขวัญนั้นเป็นความเชื่อที่มีมานาน โดย การถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาเรื่อยๆจนมาถึงปัจจุบัน^{๘๔} หรือความเชื่อที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น^{๘๕} เพราะว่าความจริงเรื่องของความเชื่อเรื่องขวัญนี้มีใช้เรื่องที่จะสืบค้นกันได้อย่างง่ายๆ เริ่มเดิมทีอาจจะมาจากความเชื่อเรื่องวิญญาณอมตะของศาสนาท้องถิ่นที่นับถือเทพเจ้ากันตามประสา ต่อมาเมื่อศาสนา พราหมณ์ได้เผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนของอาณาจักรกัมพูชาโบราณแล้ว แนวคิดเรื่องอาตมมันของศาสนา พราหมณ์ก็เข้ามาแทนความเชื่อแบบดั้งเดิมแลคนในระยนี้ต่างมีความเชื่อว่าขวัญคือสิ่งที่ดูแลรักษาความเป็นไปของชีวิต ขวัญจะแทรกอยู่ในทุกส่วนของร่างกาย และเรียกสิ่งที่เป็นความตกใจเสียใจนั้นว่าขวัญ ดิบหรือขวัญร้าย ซึ่งศาสนาพราหมณ์สอนว่าเมื่อมีความทุกข์หรือเกิดความเสียขวัญแล้วเพื่อเป็นการสร้างความอบอุ่นใจให้เกิดขึ้นจะต้องมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อเรียกขวัญที่ออกจากร่างกายซึ่งเป็นเหตุให้เกิด ความเจ็บป่วยหรือโชคร้ายแก่เจ้าของร่างกายให้ขวัญซึ่งเป็นตัวอาตมมันนั้นกลับมาอยู่ในร่างกายเพื่อให้ผู้นั้น มีขวัญดีหายจากความเจ็บป่วย โดยการประกอบพิธีกรรมเรียกหรือสู่ขวัญนี้ว่าเป็นพิธีกรรมที่พราหมณ์ผู้มี วิชาจะเป็นผู้ทำหน้าที่ในการรำพระเวทหรือมนต์เพื่อที่จะเรียกขวัญให้กลับมาเป็นภาษาสันสกฤต แต่ ต่อมาชนพื้นเมืองคือชาวเขมรและชาวลาว ส่วนที่อยู่ในพื้นที่ก็ได้คิดคำเรียกขวัญขึ้นมาเองตามแนวทางของ ตน แต่ทั้งนี้ก็มีสำนวนหรือทำนองที่คล้ายกับการสวดพระเวทของพราหมณ์ในยุคก่อน

ต่อมาเมื่อศาสนาพราหมณ์เสื่อมความนิยมลงพระพุทธรศาสนาได้เข้ามาแทนที่ความเชื่อดั้งเดิม พระพุทธรศาสนาไม่ได้เข้ามาปรับเปลี่ยนวิธีการหรือพิธีกรรมการสู่ขวัญหรือเรียกขวัญมากนักเป็นแต่ เพียงให้หลักการความเชื่อเรื่องขวัญใหม่จากความเชื่อแบบเทวนิยมมาเป็นความเชื่อแบบอเทวนิยมโดยเห็น ว่าขวัญนั้นก็คือจิตใจของเรานี้เอง เป็นจิตใจที่เกิดการตกใจ ดีใจเราก็เรียกอาการนั้นว่าเกิดอาการขวัญเสีย ขวัญดีอยู่ และพระพุทธรศาสนาเห็นว่าพิธีกรรมที่ชาวบ้านเคยปฏิบัติมาแต่เดิมนั้นก็ไม่ขัดกับหลักการเป็น ชาวพุทธที่ดีก็เลยไม่ได้ขัดขวางแต่ได้กำหนดให้มีการแทรกบทบูชาพระรัตนตรัย และการแสดงความเคารพ ในพระรัตนตรัยไว้ในบทสวดหรือบทสู่ขวัญนั้นอีกทีเพื่อปรับให้เป็นรูปแบบของการเรียกขวัญแบบชาว พุทธ ซึ่งถือว่าเป็นกุศโลบายที่สำคัญของการเผยแผ่พระพุทธรศาสนาให้อยู่ในวิถีของการดำเนินชีวิตของ ชาวบ้าน

สำหรับชาวอำเภอดำรงวิทยารัตนบุรีนั้นเห็นว่า ความเชื่อเรื่องขวัญนี้ไม่รู้ว่ามีมูลเค้ามาจากไหน แต่รู้ว่าเมื่อเกิด มาักพบว่าพ่อแม่ปู่ย่าตายายได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาแล้วดังนั้นทุกคนโดยมากจึงยอมรับกันว่าพิธีสู่ขวัญหรือ ความรู้เรื่องขวัญนี้มีที่มาจากรุ่นสู่รุ่นและถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องมีการอนุรักษ์และสืบทอดกัน ต่อๆไปสู่ลูกหลาน

^{๘๒} สัมภาษณ์ นายวินัย ศิริเวช, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๘๓} สัมภาษณ์ พระฉลอง ฉฬภิญโญ, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๘๔} สัมภาษณ์ นายสมพงษ์ ดาทอง, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๘๕} สัมภาษณ์ นายบุญหนา บุญมี, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

(๓) การประกอบพิธีกรรมการสวดขวัญ ในเขตอำเภอท่าตูมนั้น ทุกหมู่บ้านจะมีความรู้สึกรู้ว่า การทำบุญต่างๆจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๒ ประการที่เป็นความเชื่อหลักของชาวอำเภอท่าตูมหรือชาวจังหวัดสุรินทร์ทั้งจังหวัดก็คือ (๑) การทำขวัญหรือการเรียกขวัญหรือที่เรียกกันตามภาษาท้องถิ่นว่า เฮาปริง” หรือการขอขวัญหรือเรียกขวัญ และ (๒) พิธีกรรมการสะเดาะเคราะห์ต่ออายุ เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเป็นการปัดรังควาญไม่ให้เกิดความโชคร้าย ซึ่งโดยนัยแล้วทั้งสองพิธีกรรมนี้ก็จัดว่าเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกัน

๓.๕.๑.๓ ความจำเป็นที่จะต้องมีการสวดขวัญ

สำหรับหลักการทั่วไปของการจัดพิธีกรรมการสวดขวัญของชาวบ้านโดยทั่วไปนั้นอาจจะมีมูลเหตุแห่งการสวดขวัญอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. การสวดขวัญในเหตุดี หมายถึง การประกอบพิธีสวดขวัญเนื่องจากได้รับโชคลาภหรือได้รับสิ่งที่พอใจ เช่น ไปค้าขายหรือไปทำงานได้เงินทองมากมาย เจ้านายหรือผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือมาเยี่ยม ได้เลื่อนยศ บวชนาค แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ หรือจากบ้านไปนานกลับมาเยี่ยมบ้าน ฯลฯ หรือถ้าเป็นสัตว์ สิ่งของ จะประกอบพิธีสวดขวัญ เมื่อได้สัตว์หรือสิ่งของนั้นมาใหม่หรือใช้งานเสร็จ การประกอบพิธีสวดขวัญในลักษณะเช่นนี้ ถือเป็นมงคลนิมิต ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ด้วยความสุขสบาย เช่น สวดขวัญนาค สวดขวัญแต่งงาน สวดขวัญขึ้นบ้านใหม่ สวดขวัญวัว ควาย เป็นต้น

๒. การสวดขวัญในเหตุไม่ดี หมายถึง การประกอบพิธีสวดขวัญเนื่องเป็นการสะเดาะเคราะห์ หรือไล่สิ่งที่เป็นเสนียดจัญไร ภัยพิบัติออกไป เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หรือหายจากเจ็บป่วยเคราะห์ร้าย ได้รับอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่ง เสียทรัพย์สินเงินทอง มีถ้อยมีความ สัตว์หรือสิ่งของหายไปแล้วได้คืนมา เป็นต้น เมื่อเกิดเหตุดังกล่าวก็จะทำพิธีสวดขวัญ เพื่อเรียกขวัญให้กลับมาอยู่กับเจ้าของ เพื่อให้เกิดความสุขสบาย หรือหายจากเคราะห์ร้ายต่าง ๆ ส่วนสัตว์หรือสิ่งของที่จะหายจากภัยพิบัติทั้งปวง เช่น สวดขวัญคนป่วย สวดขวัญหลวง (คนป่วยเรื้อรัง) สวดขวัญแม่ออกกรรม (หญิงคลอดบุตรหลังการอยู่ไฟ) เป็นต้น^{๘๖} แต่สำหรับชาวอำเภอท่าตูมนั้น อาจจะขยายความเรื่องมูลเหตุออกไปอีกหลายประการ เช่น การเกิด การตาย การไปค้าขาย การไปทำงานหรือการประสบเหตุอื่นๆที่อาจจะก่อให้เกิดความทุกข์ใจ การประกอบพิธีกรรมบายศรีสวดขวัญจึงอาจจะถูกจัดขึ้นเพื่อให้ผู้นั้นได้มีความรู้สึกรู้ว่าไม่ทุกข์และมีกำลังใจในการทำงานหรือดำเนินชีวิตมากขึ้น

๓.๕.๑.๔ ขวัญกับพระพุทธศาสนา ชาวอำเภอท่าตูมมีความเห็นว่าพระพุทธศาสนากับแนวคิดเรื่องขวัญนั้นเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวเนื่องกันและมีบางความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากกลุ่มบ้างว่า

“พระพุทธศาสนากับแนวคิดเรื่องขวัญนั้นเป็นคนละส่วนกันในส่วนของการสวดขวัญก็คือการเรียกขวัญ แต่ทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวเนื่องกับการทำบุญ แต่ก็ต้องทำร่วมกันทั้งสองเพราะว่า การสวดขวัญโดยตรงแล้วเป็นของพราหมณ์^{๘๗}” “มีส่วนเกี่ยวข้องกันเพราะเป็นการเสริมสร้างกำลังใจ ตามคำสอนของพระพุทธศาสนา และการทำพิธีบายศรีสวดขวัญมีความเหมาะสมในส่วนของชุมชน ซึ่งทำให้มีความสามัคคีกัน”^{๘๘} “มีความเกี่ยวข้อง เพราะว่าการสวดขวัญนั้นเป็นของพราหมณ์ แต่มีการ

^{๘๖} ปรีชา พิณทอง, ประเพณีโบราณอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๐) หน้า ๒๓๘.

^{๘๗} นายศิริศักดิ์ ร่วมพัฒนา สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๘๘} นายสุตใจ อินทอง สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

ทำพิธีร่วมกันทั้งพุทธและพราหมณ์ เช่นการสวดวิญญานบวช พุทธถึงการรู้คุณกตัญญูพ่อ แม่ การสวดวิญญูเหมาะสมในวิถีชีวิตของชุมชนเพราะความเชื่อเมื่อทำพิธีแล้วจะทำให้มีกำลังใจ ทำแล้วสบายใจ”^{๘๙}“มีความเกี่ยวข้องกันเพราะใช้บทสวดทางพระพุทธศาสนาขึ้นต้นก่อน เช่น ตังนะโม ตัสสะก่อนเป็นต้น ซึ่งเป็นความเชื่อของทั้งพุทธและพราหมณ์ที่ใช้ร่วมกัน”^{๙๐}“มีความเกี่ยวข้อง เช่น การสวดวิญญานบวช การสวดวิญญูเป็นของพราหมณ์ แต่ต้องทำร่วมกัน งานบวชก็ทำการสวดวิญญูโดยพราหมณ์ก่อน จึงทำการเข้าสู่พิธีกรรมทางศาสนาพุทธในการอุปสมบท การสวดวิญญูมีความเหมาะสมกับชีวิตผู้คนในชุมชนในทุกๆด้าน ไม่ว่าทำแล้วเพื่อให้เกิดความสบายใจ เป็นพิธีกรรมที่ชาวพุทธในชุมชนต่างก็ทำพิธีกรรมบายศรีสวดวิญญูแต่การสวดวิญญูเป็นพิธีกรรมของพราหมณ์แต่ซึ่งก็ทำพิธีกรรมร่วมกันกับพุทธควบคู่กัน”^{๙๑}“มีความเกี่ยวข้องกัน ในการทำพิธี ซึ่งโดยแท้แล้วการสวดวิญญูนั้นเป็นของพราหมณ์ เช่นในการทำพิธีกรรมสวดวิญญูงานบวช มีการพูดถึงหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในบทสวดวิญญู นั้นๆ ด้วย ซึ่งเป็นความเชื่อท้องถิ่นที่ พุทธกับพราหมณ์จำทำพิธีกรรมร่วมกัน”^{๙๒} “การสวดวิญญูเป็นพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ เป็นพิธีกรรมที่มีมานาน แต่เป็นพิธีกรรมที่อยู่ร่วมกันกับศาสนาพุทธ”^{๙๓} “เป็นได้ทั้งพุทธและพราหมณ์ เช่นงานบวชในขั้นแรกก็ต้องมีการเรียกขานวิญญูโดยพิธีของพราหมณ์ก่อนจึงเข้าสู่ขั้นตอนทางศาสนาพุทธเพื่อทำพิธีอุปสมบท”^{๙๔}“เกี่ยวข้องในหลักของพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่ากันตปาปะที่เรียกว่าจิตที่มีการต่อเนื่องมาโดยตลอด การประกอบพิธีมีความเหมาะสม เพราะว่าเป็นการสร้างกำลังใจให้กับคนในชุมชน”^{๙๕} “ในความคิดการสวดวิญญูเป็นในส่วนของพราหมณ์ เรื่องของการสวดวิญญูนั้นมีความเหมาะสมและถ้ามีการสืบทอดต่อไปก็เป็นสิ่งที่ดี”^{๙๖}“การสวดวิญญูโดยตรงแล้วเป็นของศาสนาพราหมณ์ การสวดวิญญูมีมาก่อนพระพุทธศาสนา แต่เมื่อมีพระพุทธศาสนาก็ต้องทำพิธีร่วมกันโดยให้ความสำคัญของบทสวดทางพระพุทธศาสนา”^{๙๗}“การทำพิธีต้องอาศัยกันทั้งพุทธและพราหมณ์โดยทำร่วมกัน โดยการสวดวิญญูแล้วการสวดวิญญูเป็นของพราหมณ์เพราะว่าเป็นความเชื่อในท้องถิ่น”^{๙๘}

จากทัศนะของผู้ให้สัมภาษณ์ซึ่งแบ่งเป็น ๓ กลุ่ม คือ (๑) ผู้รู้ (๒) หมอสูด และ(๓) ประชาชนทั่วไป เราจะพบว่า โดยมากเห็นว่าพระพุทธศาสนากับแนวคิดเรื่องขวัญและการประกอบพิธีกรรมการเรียกขานวิญญูนั้นมีความเกี่ยวเนื่องกัน เหตุที่เกี่ยวเนื่องกันก็เพราะแม้ว่าเนื้อหาหรือกรอบแนวคิดของพิธีกรรมหรือแนวคิดเรื่องขวัญนั้นจะดูโน้มเอียงไปทางความเชื่อเรื่องขวัญแบบศาสนาพราหมณ์ แต่โดยเนื้อหาความเป็นจริงแล้วไม่ว่าจะเป็นรูปแบบความเชื่อหรือพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นได้ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นแบบพระพุทธศาสนา

^{๘๙} คุณตามา แสนดี สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๙๐} คุณตาปี อินทร์สำราญ สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๙๑} นายสมพงษ์ ดาทอง สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๙๒} นายบัว นาคแสง สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๙๓} สัมภาษณ์ คุณตาหาญ บุญมี, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๙๔} สัมภาษณ์ คุณตาทา กิ่งเกษ, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๙๕} สัมภาษณ์ นายบุญหนา บุญมี, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๙๖} สัมภาษณ์ นายประกอบ สุขบันเทิง, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๙๗} สัมภาษณ์นายวิทยา เกลี้ยงพร้อม, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๙๘} สัมภาษณ์นายถวิล พรหมบุตร, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

หมดแล้วตั้งแต่บเริ่มต้นของพิธีกรรมที่จะต้องขึ้นต้นด้วยการสรรเสริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และ พระสังฆคุณเสียก่อน หรือในเนื้อหาเกี่ยวกับคำอวยพรก็จะมีเรื่องราวของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา แทรกอยู่ตลอด ดังนั้นเรื่องขวัญจึงเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรงและทัศนคติของคนในพื้นที่ก็มีความเห็นสอดคล้องไปในทำนองเดียวกันนี้ แต่อาจจะมีบ้างบางท่านที่ยังไม่ได้ศึกษาก็จะยังคงเข้าใจว่าการประกอบพิธีกรรมทำขวัญนั้นเป็นของศาสนาพราหมณ์ไม่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

๓.๕.๒ ประเพณีการทำขวัญ

สำหรับประเพณีการทำขวัญของชาวอำเภอท่าตูมนั้น ชาวภูยกหรือเรียกส่วย เรียกว่า เยียละวาย ชาวลาวเรียกว่า สูดขวัญ หรือเอ็นขวัญ ชาวเขมร เรียกว่า เฮาปริง ซึ่งแม้ว่าจะมีคำพูดหรือภาษาที่แตกต่าง กันแต่สิ่งที่เหมือนกันก็คือความเข้าใจเกี่ยวกับการทำขวัญหรือเรียกขวัญว่าเป็นสิ่งเดียวกันคือการทำเพื่อ เป็นการเรียกขวัญที่หายไปอันเกิดมาจากสาเหตุต่างๆ หรือแม้ไม่เป็นอะไรก็สูขวัญเพื่อสร้างความสุขให้กับ ตนเอง หรือเพื่อให้ตนเองมีขวัญและกำลังใจดีขึ้น รวมถึงการประกอบพิธีกรรมการสูขวัญนี้ย่อมเป็นการ สร้างความสามัคคีให้เกิดกับชุมชนหรือสังคมในกรณีที่มีการประกอบพิธีกรรมนั้นมุ่งที่จะเป็นการรวบรวม ผู้คนในชุมชนมาเพื่อประกอบพิธีกรรมร่วมกัน อนึ่ง มีประเด็นคำถามว่าชาวอำเภอท่าตูมได้มีพัฒนาการใน เรื่องของการประกอบพิธีกรรมทำขวัญมาอย่างไร สำหรับคำตอบนั้นก็มิอยู่ที่ว่าการประกอบพิธีกรรมทำ ขวัญหรือสูขวัญนี้ก็เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในภาคอีสานที่แม้จะมีชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันแต่ก็มี ความรู้หรือองค์ความรู้ในเรื่องของการประกอบพิธีกรรมการสูขวัญที่เหมือนกัน และเป็นรากฐานของ วัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีการสืบทอดต่อกันมาเป็นเวลาหลายร้อยปี

สำหรับในเขตพื้นที่ของอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ นั้นได้มีการประเพณีหรือการประกอบพิธี กรรมการสูขวัญของคนทั้ง ๓ ชาติพันธุ์คือ เขมร ลาว ส่วย โดยการประกอบพิธีกรรมสูขวัญในอำเภอท่า ตูม จังหวัดสุรินทร์นั้นมีหลายโอกาส ซึ่งสามารถแบ่งพิจารณาได้ดังนี้

๓.๕.๒.๑ การสูขวัญคน เป็นเรื่องเกี่ยวกับขวัญหรือจิตใจ อันจะก่อให้เกิดขวัญหรือ กำลังใจดีขึ้น วิธีการดำเนินชีวิตของชาวท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ มักจะมีการสูขวัญควบคู่กันเสมอ เพื่อ เรียกกรองหรือระดม พลังทางจิตใจ นอกจากนี้เนื้อหาในบทสูตรขวัญบางบทได้มีการสอดแทรกคติธรรม และแนวทาง ในการดำเนินชีวิตของคนกลุ่มต่าง ๆ ของสังคม การสูขวัญมีหลายประเภท ดังนี้

๑.๑ การสูขวัญพระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ได้สมณศักดิ์เป็นयाครุ หรือชา ชาวบ้าน จะ ทำการสูขวัญให้ หรือเวลาจะเอาพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานที่แท่นประทับภายในวัด จะทำการสูขวัญ พระสงฆ์ทั้งวัด เป็นการส่งเสริมให้พระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดทางพุทธศาสนาต่อไป

๑.๒ การสูขวัญออกกรรม ผู้หญิงที่คลอดบุตรต้องอยู่ไฟ เมื่อออกไฟแล้วก็มีพิธีสู ขวัญให้เพราะในขณะที่อยู่ไฟนั้น ได้รับความทุกข์ทรมานนานปีการ จึงจำเป็นต้องเอาอกเอาใจและให้ กำลังใจ การเอาอกเอาใจอย่างหนึ่ง คือ การสูขวัญ

๑.๓ การสูขวัญเด็กน้อย เด็กๆ มักตกใจง่าย ถ้ามีใครหลอกหรือเห็นอะไรที่น่ากลัว ก็จะถูกใจมาก พ่อแม่เชื่อว่าเมื่อเด็กตกใจขวัญจะออกจากร่าง ส่งผลให้เด็กร้องไห้ไม่สบาย จึงจำเป็นต้อง ทำพิธีสูขวัญให้

๑.๔ การสูขวัญคนธรรมดา คนธรรมดาคนนั้น เมื่อไปค้าขายได้ลาภ หรือได้เลื่อนยศ ตำแหน่ง ก็ทำการสูขวัญให้ บางทีฝันไม่ดี หรือเจ้านายมาเยี่ยมก็มีการสูขวัญเพื่อให้เกิดสิริมงคล

๑.๕ การสูขวัญหลวง เวลาพ่อแม่หรือผู้เฒ่าผู้แก่เกิดมีอาการเจ็บป่วยชาวบ้านจะ รักษาด้วยวิธีการต่าง ๆ แต่ถ้ายังไม่หาย ลูกหลานจะทำพิธีสูขวัญให้เป็นเวลา ๓ คืน เชื่อว่า โรคภัยไข้เจ็บ

หรืออาการป่วยจะหายได้ สิ่งของที่ใช้ในพิธีนี้ก็เหมือนสู่ขวัญธรรมดา แตกต่างตรงที่ต้องเพิ่มรูปเทียนให้เท่ากับอายุของผู้ป่วย ให้สวดเวลากลางคืนประมาณ ๓-๔ ทุ่ม

๑.๖ การสู่ขวัญนาค เมื่อบุตรชายมีศรัทธา จะบวชเมื่อถึงวันบวชบิดา-มารดาจึงได้จัด พิธีสู่ขวัญให้บุตรชายเพื่อเป็นสิริมงคล

๑.๗ การสู่ขวัญน้อยก่อนแต่งงาน (กินดอง) มักกระทำที่บ้านเจ้าบ่าวก่อนจะมีพิธีแต่งงาน พ่อแม่เจ้าบ่าวและญาติของเจ้าบาวนิยมสู่ขวัญให้กับลูกของตนก่อน แล้วจึงนำพาขวัญไปรวมกันที่บ้านเจ้าสาว พาขวัญก่อนพิธีแต่งงาน เรียกพาขวัญน้อย

๑.๘ การสู่ขวัญบ่าวสาวเวลาแต่งงาน ก่อนที่หนุ่มสาวจะอยู่กินร่วมกันเป็นสามีภรรยา จะต้องจัดให้มีพิธีแต่งงาน หรือชาวอีสานเรียกว่า "กินดอง" เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลกับคู่บ่าวสาว จึงต้องจัดให้มีการสู่ขวัญขึ้น ส่วนใหญ่มักกระทำที่บ้านเจ้าสาว

๑.๙ การสู่ขวัญคนป่วย คนเจ็บไข้นาน ๆ หรือชาวบ้านเรียกว่า "ป่วยปี" เชื่อว่ามีสาเหตุ มาจากขวัญออกจากร่างกาย จึงเกิดอาการเจ็บป่วย เมื่อหายป่วยแล้วแต่ร่างกายยังไม่แข็งแรง ถือว่า ขวัญหนีเนื้อหนีคิง (ขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัว) จึงจำเป็นต้องสู่ขวัญให้เพื่อเรียกขวัญให้มาอยู่กับร่าง จะทำให้คนป่วยแข็งแรง หายจากการเจ็บป่วย

๑.๑๐ การสู่ขวัญพา ถ้าผู้ใดเจ็บไข้ได้ป่วย กินไม่ได้นอนไม่หลับ และได้ทำการสู่ขวัญ คนป่วยให้แล้ว แต่โรคภัยไข้เจ็บยังไม่หาย ก็จะทำการสู่ขวัญพาให้อีกครั้งหนึ่ง

๓.๕.๒.๒ การสู่ขวัญสัตว์ เป็นการระลึกถึงบุญคุณของสัตว์ ที่ช่วยมนุษย์ในการทำมาหากินรวมไปถึงการขอมาที่ได้อาว่า เหยียนตี ในระหว่างการทำงาน ที่สำคัญ ได้แก่

๒.๑ การสู่ขวัญควายและวัว (วัว) ควายและวัวเป็นสัตว์ที่มีคุณแก่คนมากเพราะเป็นแรงงานหลักในการทำนา ทำไร่ ชาวบ้านถือว่าคนได้กินข้าวเพราะสัตว์เหล่านี้ ดังนั้นก่อนที่จะลงมือทำนา ครั้งแรกหรือเลิกทำนาแล้ว เจ้าของมักทำพิธีสู่ขวัญให้ เพื่อเป็นการรำลึกถึงบุญคุณ และขอมาที่ได้อาว่า เหยียนตีระหว่างทำงานร่วมกัน พาขวัญจัดให้น้ำอบ น้ำหอมและหญ้า

๒.๒ การสู่ขวัญม้อน (ตัวหมอน) ม้อนเป็นสัตว์ตัวอ่อนที่ซุกใยออกจากรังไหม ชาวบ้านสามารถนำมาทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม ม้อนเป็นสัตว์ที่มีคุณแก่คน เพราะไหมสามารถทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม เมื่อชาวบ้านลงมือเลี้ยงม้อน หรือหลังจากการซุกใยม้อนเสร็จเป็นรังไหมแล้วจะจัดให้มีการสู่ขวัญขึ้น เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้เลี้ยงม้อนทำให้ผู้เลี้ยงขายเส้นไหมได้เงินทอง และเชื่อว่าการสู่ขวัญให้ม้อนจะ ส่งผลให้ม้อนมีหนังหนาดังเปลือกฟ้าว (เหมือนเปลือกมะพร้าว) พาขวัญมีข้าวต้มและใบม้อน

๓.๕.๒.๓ การสู่ขวัญสิ่งของ เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อถือว่า สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อชีวิตของมนุษย์ จึงจำเป็นต้องจัดให้มีการสู่ขวัญให้กับสิ่งของเหล่านี้เพื่อเป็นการสำนึกในบุญคุณ ชาวบ้านเชื่อว่าการสู่ขวัญสิ่งของจะทำให้ผู้เป็นเจ้าของมีความสุข มีลาภ เป็นสิริมงคลแก่เจ้าของต่อไป ซึ่งการสู่ขวัญสิ่งของแยกได้ดังนี้

๓.๑ การสู่ขวัญเฮือน คือ การนำเอาพิธีและขั้นตอนการสร้างบ้านเรือนมาพูดในที่ประชุม เพื่อให้คนที่มาในพิธีรู้จักสร้างบ้านให้เป็นสิริมงคล ถ้าบ้านเรือนทำไม่ถูกต้องแบบก็จะนำแต่ความไม่เป็นมงคลมาให้

๓.๒ การสู่ขวัญเกวียน เกวียนเป็นพาหนะใช้สำหรับลากเข็น การสู่ขวัญเกวียนก็เพื่อให้เป็นสิริมงคลและมั่นคง และสอนให้เจ้าของรู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์

๓.๓ การสู่ขวัญข้าว มักทำกันในเดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ ชาวบ้านเชื่อว่า "กินบ่บก จกบ่ลง" (กินเท่าไร ไม่รู้จักหมด) ชาวบ้านจะสู่ขวัญข้าวก่อนทำพิธีเปิดเล่า (ย้ง) ข้าวนามากิน จะทำการสู่ขวัญก่อน เพื่อเป็นสิริมงคล เป็นศุภฤกษ์ดีถ้าได้ทำการสู่ขวัญแล้วจะทำให้ความสามารถผลิตข้าวในปีต่อไปอย่างอุดมสมบูรณ์ ไม่เกิดภาวะอดอยาก^{๙๙}

จากการศึกษาประเพณีการสู่ขวัญของชาวอำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดสุรินทร์ พบว่า การจัดพิธีการสู่ขวัญที่ทำในปัจจุบันนี้ยังมีอยู่เพียงการสู่ขวัญบางประเภท เท่านั้น เช่น การสู่ขวัญนาคนาค สู่ขวัญบ่าวสาว สู่ขวัญคนป่วย สู่ขวัญขึ้นบ้านใหม่ สู่ขวัญข้าว สู่ขวัญคนธรรมดา และสู่ขวัญควายและวัว ทั้งนี้อาจมีสาเหตุเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพ ของสังคมในปัจจุบัน สัตว์และสิ่งของบางอย่างได้หมดความสำคัญในชีวิตประจำวันของชาวอำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดสุรินทร์ลดลง

๓.๕.๒ ประเพณีการทำขวัญของชาวอำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดสุรินทร์

เพื่อเป็นการศึกษาถึงรายละเอียดของความเชื่อเรื่องขวัญและประเพณีการทำขวัญของชาวอำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดสุรินทร์ให้มากขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่าจะต้องพิจารณาถึงประเพณีการทำขวัญหรือการสู่ขวัญของชาวอำเภอดำรงวิทยะทั้ง ๓ กลุ่มชาติพันธุ์เพื่อให้เห็นถึงความเชื่อและประเพณีการทำขวัญของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ว่ามีรายละเอียดและขั้นตอนการดำเนินการอย่างไรบ้าง ซึ่งเราสามารถที่จะพิจารณาประเพณีการทำขวัญของกลุ่มชาติพันธุ์ในอำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดสุรินทร์ได้ดังต่อไปนี้

๓.๕.๒.๑ การทำขวัญกลุ่มชาติพันธุ์เขมร

สำหรับพิธีกรรมการสู่ขวัญหรือทำขวัญของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในอำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดสุรินทร์นั้นมีชื่อเรียกกันในภาษาเขมรว่าพิธีบายศรีสู่ขวัญหรือพิธีมังก์ลจองไต เป็นประเพณีดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรได้ปฏิบัติกันมาช้านาน ซึ่งถือว่าพิธีดังกล่าวเป็นการกระทำเพื่อความเป็นสิริมงคลมาสู่ชีวิต และเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจอีกทางหนึ่ง ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์เขมรได้มีการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ หรือการเรียกขวัญที่แตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์ลาวกล่าวคือกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในอำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดสุรินทร์ ถือว่า ประลึง เป็นภาษาเขมรซึ่งหมายถึงจิตวิญญาณ ชีวิต สติ รู้สึกตัว ซึ่งจะกระทำกันอยู่ ๒ พิธี และมีความหมายและจุดประสงค์ในการประกอบพิธีเหมือนกัน กล่าวคือเป็นการเรียกขวัญให้กลับมาสู่เจ้าของขวัญนั่นเอง แต่จะมีความแตกต่างในด้านโอกาสที่จะทำคือ “การเฮาประลึง” เป็นการเอาขวัญ หรือขอขวัญนั่นเอง^{๑๐๐} ซึ่งจากการศึกษาพบว่าในหมู่บ้านดมยังคงอนุรักษ์วัฒนธรรมในการสู่ขวัญทั้ง ๒ แบบ คือ การเฮาประลึง และการย้งประลึงหรือชมประลึง การเฮาประลึง ซึ่งหมายถึงการเรียกขวัญให้กลับมาสู่เนื้อตัว หรือการทำพิธีเรียกขวัญในงานมงคลต่าง ๆ เช่น บวชนาค แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ การกลับมาจากทำงานไกล ๆ หรือการกลับมาจากสนามรบ หรือปลอดภัยจากอุบัติเหตุ ในการเฮาประลึงของชาวอำเภอดำรงวิทยะ ยังได้แยกออกเป็น ๒ แบบ คือการเฮาประลึงที่เป็นแบบพิธีการ และการเฮาประลึงที่ไม่เป็นพิธีการ

การเฮาประลึงที่เป็นแบบพิธีการเป็นการทำพิธีในบ้านเนื่องในงานมงคลต่าง ๆ เช่น บวชนาคโกนจุก แต่งงาน ฯลฯ ซึ่งการทำพิธีบนบ้าน ในด้านบทสวดนั้นขึ้นอยู่กับเจ้าภาพว่าจะได้อาจารย์ผู้ทำพิธีสวดบทหรือบทย่อ หรือขึ้นอยู่กับอายุมาก อายุน้อยของผู้รับการทำพิธี นอกจากนี้ในการทำพิธีในการสู่ขวัญนั้น พิธีบายศรีสู่ขวัญจะสมบูรณ์ได้นั้นต้องมีบทสวด “รำเจ้าบ” หรือบทสวดกำหราบซึ่งมีทั้งกำหราบเล็ก หรือ

^{๙๙} สัมภาษณ์ นายสมบุตร บรรลุสุข, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ นายลุน เชิดชู, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

กำหราบใหญ่ เนื้อหาในบทสวดกำหราบเล็กก็จะเป็นการขออำนาจพระพุทธรูปคุณ พระธรรมคุณ พระสงฆ์คุณ ในการกำหราบสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ก่อนที่จะมีบทเรียกขวัญตอนท้ายคำสวด

ส่วนบทกำหราบใหญ่บทสวดจะยาว พระยม พระนารายณ์ และพระพุทเจ้า โดยพระผู้ทรงฤทธานุภาพเหล่านั้นรวมเรียกกันว่า “ครู” หรือ “ครู” ซึ่งคำนี้ในภาษาเขมร สำเนียงเขมรจะออกเสียง “ครู” ว่า “ครู” ที่คำนี้เป็นการอัญเชิญให้มาทรงสถิตอยู่กับผู้ทำพิธี และ “ครู” หรือ “ครู” ที่ทรงฤทธานุภาพเหล่านั้น จะใช้ให้ผู้ทำพิธีอันสำคัญยิ่งเป็นผู้แทนพระองค์ ซึ่งในบทสวดจะพบคำว่า “ตีบครู ปเรตุ อัญ” ซึ่งแปลว่าตั้งนั้นครูหรือเทพทั้งมวลได้ใช้ให้ “กู” มากำหราบสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ และนำดวงวิญญาณทั้งมวลเข้ามาอยู่ ณ ร่างเดิมโดยสมบูรณ์ คำสวดภาษาเขมรจะเป็นบทกลอนประเภทยกย่องการแข่งน้ำ ถ้าพิธีเป็นพิธีแต่งงานก็จะมีบทสวดที่เป็นบทกลอน “เฮาประลิ่ง ออย ปวร จองโด” หรือเรียกขวัญและให้พรผูกมือต่ออีก เป็นประเภทยกย่อง หรือ กลอนคติ ซึ่งเป็นทั้งคำสอนและคำให้พรไปในตัว

สิ่งที่น่าสังเกตในวัฒนธรรมภาษาคำว่า “ครู” หรือ “ครู” ความหมายเดิมนั้นไม่ได้หมายถึงผู้สอนนักเรียนอย่างเดียว แต่หมายถึงผู้ที่รักษาคนเจ็บป่วย หรือผู้ทำพิธีที่ได้รับอำนาจพิเศษจากเหล่าเทพทั้งหลาย เช่น พระอิศวร พระพรหม ตลอดจนพระพุทเจ้าทั้งปวง ตามความเชื่อศาสนาพราหมณ์ เชื่อว่ามีพระพุทเจ้าเกิดขึ้นหลายองค์ และเป็นอวตารหนึ่งของพระนารายณ์ ซึ่งปวงเทพเจ้าผู้ทรงฤทธานุภาพเหล่านั้น พระองค์ได้ทรงให้สิทธิพิเศษที่ให้ฐานะ ผู้ทำหน้าที่แทนพระองค์คือ “ครู” และมีสิทธิ์ใช้คำว่า “อัญ” หรือ “ครู” ในการสวดกำหราบ ปิดเป่าให้สิ่งชั่วร้ายและพวกโรคทุกข์ภัยทั้งหลายส่วนในด้าน การเอาประลิ่งที่ไม่เป็นพิธีการนั้น คนเฒ่าคนแก่หรือพ่อแม่เด็ก ๆ เวลาพาเด็กเข้าป่าไปเก็บไม้หรือทำไร่ ขุดมัน เก็บของป่า เมื่อถึงเวลากลับก็เรียกขวัญเด็ก ๆ โดยเก็บเอาไม้หญ้าอะไรก็ได้ที่อยู่ในป่าติดมือพร้อมกับเรียกขวัญ ซึ่งของที่เก็บนั้นจะสมมุติว่าเป็นขวัญมาทักทายให้เด็กแล้วคนเฒ่าคนแก่ หรือคนที่ไปกับเด็กที่จะพูดว่า

คำภาษาเขมร

คำภาษาไทย

โมเยอ ประลิ่ง เปลือย

มาเถิดขวัญเอ๋ย

เตีว ปเตียอ เตีว ซแม โม เยอ

กลับบ้าน กลับช่อง มาเถิด

แล้วก็จะพากันกลับบ้าน ซึ่งการเอาประลิ่งหรือ เอาประลิ่งที่ไม่เป็นพิธีการนี้จะมีลักษณะคล้ายกันแบบการเรียกขวัญของชาวไทย-ลาว และมีความหมายคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ จุดประสงค์ในการเรียกขวัญคือต้องการให้ขวัญกลับมาอยู่กับเนื้อตัว ส่วนในเรื่องบทสวดมีดังนี้ คือ

คำภาษากลุ่มชาติพันธุ์ลาว

คำภาษาไทย

ขวัญเอ๋ย ขวัญของ...อยู่ไซ

ขวัญเอ๋ย ขวัญของ..อยู่ที่ไหน

นา อยู่ไซ เมื่อบ้านเมื่อเฮือนด้อ

อยู่นา อยู่ไร่ ให้กลับบ้าน มา

ขวัญเอ๋ย ขวัญ...เมื่อบ้านเฮาเยอ เยอ

การเรียกขวัญที่ไม่เป็นพิธีการของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวนี้ก็จะมีการเอาชื่อของผู้ที่เรียกลงไปด้วยและในการเรียกขวัญนี้ไม่จำเป็นต้องเป็นคนเฒ่าคนแก่ อาจจะเป็นพี่สาว หรือ น้า อา ก็ได้ นอกจากนี้ในการเรียกขวัญก็มีคติความเชื่อที่ว่า เมื่อคนเราออกไปเที่ยวตามป่าตามเขาแล้วขวัญของคนเราบางครั้งก็จะออกไปด้วย ดังนั้นจึงมีการเรียกขวัญให้กลับมาอีกด้วย

นอกจากนี้การเอาประลิ่งซึ่งเป็นการเรียกขวัญทั้งแบบพิธีการและไม่เป็นพิธีการแล้ว ก็ยังมีการเรียกขวัญอีกแบบ คือ การ “ชมประลิ่ง” หรือการ “ยั่วประลิ่ง” ซึ่งหมายถึงการขอขวัญหรือเอาขวัญ ซึ่งจะกระทำเมื่อมีผู้ไม่สบาย อาจเกิดจากฝันร้าย หรือเกิดจากตกใจสุดขีดจากเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น อุบัติเหตุ

หรือเนื่องจากเหตุอื่น ๆ เป็นต้น ซึ่งในการเรียกขวัญก็มีหลายอย่างตั้งแต่พิธีง่าย ๆ ไม่ค่อยซับซ้อน จนกระทั่งพิธีต้องบอกญาติซึ่งต้องมีการเตรียมเครื่องเช่นสังเวีย ไปขอขวัญ หรือเอาขวัญ ณ ที่เกิดเหตุ ซึ่งในขณะที่เดินทางไปเอาขวัญหรือขอขวัญนั้น เมื่อเดินทางไปพบใครก็จะมีคำถามว่าเห็นนาย.....หรือนางคนนั้นไหม โดยบอกชื่อของเจ้าของขวัญ ซึ่งเมื่อใครถามก็จะตอบเป็นการสมมุติว่าเห็นแล้ว เดินกลับบ้านไปแล้ว ซึ่งเป็นการตอบโดยการสมมุติว่ากลับบ้านไปแล้ว ทั้งนี้ไม่มีการนัดหมายกันมาก่อน ซึ่งในการชมประเพณี หรือยั่วประเพณี ก็จะมีคำเรียกขวัญเป็นกลอนที่ไพเราะ

ในการประกอบพิธีมั่งกัวลจองไตของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในอำเภอท่าตูมจังหวัดสุรินทร์นั้น ก็มีองค์ประกอบ ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม ดังนี้ คือ ด้านคน ด้านวัสดุอุปกรณ์ ด้านเวลา ด้านสถานที่ และขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) คน(ผู้ประกอบพิธีกรรม-หมอสูด)

(๑.๑) อาจารย์ หรือครูผู้ทำพิธี เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมซึ่งจะมีหน้าที่สำคัญตั้งแต่การหาฤกษ์ยาม ให้แก่เจ้าภาพว่าจะจัดวันเวลาใด นอกจากหาฤกษ์ยามแล้ว ยังต้องจัดเตรียมด้านอุปกรณ์ โดยบอกให้เจ้าของงานได้เตรียมไว้เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรม นอกจากนี้อาจารย์หรือครูผู้ทำพิธียังต้องประกอบด้วยคุณสมบัติอื่น ๆ อีก

๑. ด้านวัยวุฒิ ต้องเป็นบุคคลที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว ดังนั้น อาจารย์หรือครูผู้ทำพิธีจึงต้องเป็นเพศชาย เพราะในสมัยก่อนการเรียนหนังสือยังต้องเรียนในวัดพระสงฆ์เป็นผู้สอนให้

๒. ด้านการดำเนินชีวิต การดำเนินชีวิตของอาจารย์หรือครูผู้ทำพิธีนั้น จะแตกต่างจากบุคคลทั่วไปบ้าง เช่น ไม่เดินลอดลาวตากผ้า ไม่เดินลอดต้นกล้วยที่กำลังออกผล เป็นต้น

๓. การแต่งกาย การแต่งกายของอาจารย์ผู้ทำพิธีจะแต่งกายสุภาพ คือ เสื้อสีขาว กางเกงสีสุภาพ และอาจารย์มีผ้าพาดบ่า หรือไม่มีก็ได้ส่วนการแต่งกายในวันอื่น ๆ ก็เหมือนปกติชาวบ้านทั่วไป

(๑.๒) ผู้ถูกเรียกขวัญ หมายถึง ผู้ที่จะรับการประกอบพิธีมั่งกัวลจองไต เพื่อก่อให้เกิดความสิริมงคลมาสู่ชีวิต และเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่เจ้าของขวัญ

(๑.๓) ผู้ร่วมพิธีสู่ขวัญ โดยเพื่อเป็นสักขีพยาน แต่เรียกขวัญให้แก่เจ้าของขวัญ ในการประกอบพิธีนี้ ผู้ร่วมพิธีสู่ขวัญจะต้องมาช่วยตั้งแต่เริ่มงานจนเสร็จพิธี และมีการรับประทานอาหารร่วมกัน

(๒) วัสดุอุปกรณ์และเครื่องบัตร์พลี

ในด้านวัสดุอุปกรณ์ในพิธีมั่งกัวลจองไต ถือว่าเป็น องค์ประกอบที่สำคัญมากในการประกอบพิธี ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูล ในด้านวัสดุอุปกรณ์ ในการประกอบพิธีมั่งกัวลจองไตดังนี้คือ

(๒.๑) ใบตอง ในการประกอบพิธีมั่งกัวลจองไตนั้น ชาวบ้านจะทำพานบายศรี ๒ พาน เพราะถือว่าการทำอะไรเป็นคู่กันไม่เป็นการพลัดพราก พานที่ชาวไทย-เขมร ทำนั้น ก็จะเป็นพานบายศรี ๒ ชั้น และชั้นที่ ๓ ก็จะเอาขึ้นมาวางชั้นบน เพราะเป็นการทำพานบายศรีสำหรับคนธรรมดาในการทำนั้นคนเฒ่าคนแก่ก็จะทำใบตองมาทำเป็นจิบ สำหรับทำในบานบายศรี การทำใบตองมาทำนั้นเชื่อว่าใบตองเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์เกิดใหม่เรื่อย ๆ จึงได้สมมุติให้เป็นร่างกายของคนเราเพื่อที่จะเชิญขวัญเข้าสู่ร่าง

(๒.๒) ค่าคาย ในการประกอบพิธีมั่งกัวลจองไตนั้น ต้องประกอบด้วยค่าคาย หรือค่าครูนอกเหนือจากค่าตอบแทนที่เจ้าภาพต้องเตรียมให้แล้วซึ่งประกอบด้วยเงิน ๑๒ บาทดอกไม้ใส่

กรวย ๕ คู่ ไก่ ๑ ตัว ข้าวสาร ๑ ชัน ข้าวต้ม ๑ อัน ผ้าขาว ๑ ผืน รูป เทียน น้ำหวาน ๑ ขวด ซึ่งสิ่งของทั้งหมดนี้ก็จะยกให้อาจารย์ผู้ทำพิธีทั้งหมด

(๒.๓) **ข้าวต้ม** ที่ใช้ในพานบายศรีจะแตกต่างจากข้าวต้มของชาวไทย-ลาว คือ ข้าวต้มที่ ชาวไทย-เขมร ทำนั้นจะเป็นรูปกรวย แต่ในเรื่องของความเชื่อนั้น เชื่อในเรื่องของความผูกพัน ความเหนียวแน่น ในการปฏิบัติตน การทำข้าวต้มก็จะมีจำนวนเท่ากับกล้วยที่ใส่ในพานบายศรี

(๒.๔) **ดอกมะพร้าว** ในการพานบายศรีชาวไทย-เขมร จะนำดอกมะพร้าว เข้ามาประดับประดาให้สวยงาม ซึ่งมีความเชื่อในเรื่องของความหอมของดอกมะพร้าว ว่าเปรียบเหมือนกับการทำความดี คนทั่วไปยกย่อง สรรเสริญ เชื่อถือ และศรัทธา

(๒.๕) **ข้าวสุก** ข้าวสุกที่ใช้ในพานบายศรีจะใส่ไว้ในถ้วยและขันเล็ก ๆ ไว้บนยอดพานบายศรี ชาวบ้านเชื่อว่าคนเราเกิดมาได้เนื่องจากข้าวเป็นสำคัญ ซึ่งประกอบด้วย ธาตุ ทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ

(๒.๖) **ไข่ต้มสุก** เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ เพราะไข่ที่ใช้ในพานบายศรีเป็นเครื่องบัตผลันมีความหมายแทนขวัญคือ ไข่ กล่าวคือ ไข่มีเปลือกหุ้ม และขวัญก็มีร่างกายห่อหุ้ม ดังนั้นจึงนำไข่เข้ามาเป็นองค์ประกอบหนึ่งในพานบายศรี นอกนี้ไข่ยังมีส่วนสำคัญอีกประการ คือ เมื่อเสร็จพิธีแล้ว อาจารย์ผู้ทำพิธีจะต้องนำไข่มาปอกเปลือกเพื่อทำนายว่า การดำเนินชีวิตของผู้ถูกเรียกขวัญเป็นอย่างไร

(๒.๗) **เหล้า** ชาวไทย-เขมรจะนำเหล้าขาวมาเป็นส่วนหนึ่ง เพราะถือว่าเป็นเหล้ากลั่นไม่มีสีเปรียบได้กับน้ำบริสุทธิ์ เพราะในการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญนั้นเป็นการประกอบพิธีที่บริสุทธิ์

(๒.๘) **เทียน** เทียนที่เตรียมไว้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ เทียนที่เตรียมไว้ให้อาจารย์ผู้ทำพิธีจุดบูชาพระรัตนตรัย และอีกประการหนึ่งคือ เทียนสำหรับตัวเอง โดยการนำเอาเทียนแสงและด้ายดิบมาหลอม โดยเอาด้ายดิบเป็นไส้เทียน ขึ้นอยู่กับโอกาสว่าจะใช้ในโอกาสอะไร ถ้าเป็นงานแต่งงานก็ทำเป็นเทียนมงคลเพื่อสวมนิรหะของคู่บ่าวสาว

(๒.๙) **ด้ายผูกแขน** เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ เพราะหลังจากประกอบพิธีเรียกขวัญแล้วจะต้องทำด้วยที่ย้อมขมิ้นสีเหลืองมาผูกแขนให้เจ้าของขวัญ โดยด้ายที่นำมาผูกแขนนั้นจะต้องมีการขมวดปมตรงกลางเพื่อป้องกันไม่ให้ขวัญออกจากร่างไป

(๒.๑๐) **กล้วย** ชาวไทย-เขมรนิยมนำกล้วยสุกใส่ลงในพานบายศรีเช่นกับชาวไทย-ลาวและจะใส่จำนวนเท่ากับข้าวต้ม ส่วนในด้านความเชื่อนั้น ชาวไทย-เขมร มีความเชื่อว่ากล้วยเป็นอาหารหวานซึ่งทั้งมนุษย์และสัตว์ชอบ เปรียบเหมือนกับชีวิตคนทั่วไปชอบพูดคำที่อ่อนหวานและความยิ้มแย้ม แจ่มใส ดังนั้นจึงนิยมนำกล้วยมาใส่ลงในพานบายศรี

(๒.๑๑) **เวลา** ในการประกอบพิธีมีกัณฑ์ของชาวไทย-เขมรนั้น อาจารย์ผู้ทำพิธีจะเป็นผู้ กำหนด ฤกษ์ยามในการประกอบพิธีกรรมเพราะถือว่าอาจารย์เป็นบุคคลที่สำคัญมากในการประกอบพิธี ซึ่งฤกษ์ยามในการประกอบพิธีของชาวไทย-เขมร นั้นจะเหมือนกันกับของชาวไทย-ลาว ดังนี้คือ

(๒.๑๒) **สถานที่** สถานที่ในการประกอบพิธีของชาวไทย-เขมรนั้น จะยึดบ้านเป็นหลัก นอกจากว่าการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญนั้น จัดในสถานที่ราชการ เช่น การเกษียณ อายุ จะ

กระทำพิธีสถานที่ราชการ เช่น โรงเรียน หรือสถานที่ทำงานต่าง ๆ บางครั้งครัว เมื่อมีงานพิธี ถ้าบ้านมีสถานที่ดินแคบเจ้าภาพอาจจะทำปะรำพิธี ไว้บริเวณบ้านเพื่อเป็นสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม แต่ต้องอยู่ในบริเวณบ้าน^{๑๐๑}

๓.๕.๒.๒ ประเพณีการสู่ขวัญของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว

การประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เกิดจากความเชื่อในเรื่องขวัญ ซึ่งเมื่อการกระทำพิธีนั้นแล้วจะทำให้เกิดสิริมงคลแก่ตัวเองและผู้เข้าร่วมพิธี ซึ่งพิธีกรรมที่จัดขึ้นนั้นในโอกาสการแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ การบวชนาค การจัดพิธีกรรมดังกล่าวนี้จะต้องมีองค์ประกอบของพิธีการสู่ขวัญ คือ คนเวลา สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ และบทสู่ขวัญ ซึ่งพิธีบายศรีสู่ขวัญของชาวไทย-ลาวมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) คน

๑. หมอสูตร ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ ความชำนาญเกี่ยวกับการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ ผู้ประกอบพิธีกรรมมีหน้าที่นำกล่าวคำไหว้พระ คำเชิญเทวดามาเป็นสักขีพยานและคำสูตรขวัญตลอดจนพิธีกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการสู่ขวัญ เพื่อก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลตามวัตถุประสงค์ เริ่มตั้งแต่การกำหนดฤกษ์ยามในการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ แঙ্গอุปกรณ์และสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีสู่ขวัญ พร้อมทั้งส่วนประกอบในพานบายศรี นอกจากนี้จะเป็นผู้ทำในด้านพิธีกรรมแล้ว ผู้ที่จะเป็นหมอสูตรเพื่อที่จะให้ชาวบ้านยอมรับ นับถือกันต้องมีคุณสมบัติดังนี้

๑.๒ ต้องเป็นเพศชาย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสังคมไทยโดยเฉพาะสังคมชนบทยกย่องเพศชายมากกว่าเพศหญิง ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นสาเหตุมาจาก เพศชายในสมัยก่อน มีโอกาสเรียนรู้และมีการศึกษาในด้านต่าง ๆ มากกว่าเพศหญิง ดังนั้นการให้ความสำคัญในด้านการเป็นผู้นำในการจัดทำพิธีต่าง ๆ ในสังกัดซึ่งอยู่ในกลุ่มคนที่เป็นเพศชาย

๑.๓ เป็นผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาก่อนและมีประสบการณ์ในการทำพิธีสู่ขวัญ สวดคำสู่ขวัญได้ เพราะผู้ที่บวชมีโอกาสได้เรียนรู้ในหลักธรรมและคำสวดต่าง ๆ จากใบลาน คัมภีร์ต่าง ๆ เป็นการเพิ่มความรู้อีกอย่างหนึ่ง

๑.๔ หมอสูตรส่วนมากจะเป็นผู้อาวุโส เพราะสังคมไทยจะยึดและให้การยอมรับผู้อาวุโส เพราะถือว่าผู้อาวุโสเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในชีวิตสูง เข้าใจชีวิตของคนได้ดี แต่มีประสบการณ์ในการสู่ขวัญมานาน

๑.๕ สำเนียง น้ำเสียงในการสู่ขวัญ เป็นส่วนประกอบสำคัญที่มีส่วนส่งเสริมให้หมอสูตรได้รับความนิยมจากประชาชน การมีน้ำเสียงกังวานอ่อนหวานและไพเราะ ให้วรรคตอนได้ดี และมีการออกเสียงได้ชัดเจนจะทำให้สู่ขวัญน่าฟัง แต่เชื่อว่าขวัญจะกลับคืนสู่ร่างเจ้าของขวัญโดยเร็ว เพราะขวัญพอใจถ้อยคำที่มีสำเนียงนุ่มนวลอ่อนหวาน ญาติมิตรและผู้มาร่วมพิธีก็พอใจด้วย

๖. การแต่งกาย หมอสูตรผู้นำในการประกอบพิธีกรรมจะแต่งกายด้วยเสื้อสีขาว ถ้าหมอสูตรเป็นผู้ที่มีฐานะดีก็จะสวมเสื้อสีขาว แขนยาว คอตั้งคล้ายเสื้อทรงพระราชทาน นุ่งโจงกระเบนสีขาว แต่ตามชนบทจะสวมเสื้อสีขาว กางเกงสีสุภาพแต่มีผ้าพาดบ่า จะพาดตรงหรือเอียงก็ได้ ทั้งนี้ การแต่งกายของหมอสูตรขึ้นอยู่กับฐานะของหมอสูตรอีกประการหนึ่ง

^{๑๐๑} สัมภาษณ์คุณตาสาตี ประภาสัย, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

๒. ผู้ถูกเรียกขวัญ หมายถึง ชาวบ้านที่ประสบกับภาวะขวัญออกจากร่างเนื่องจากสาเหตุหลายประการดังได้กล่าวมาแล้ว จึงต้องทำพิธีสู่ขวัญเพื่อเป็นการเรียกขวัญกลับคืนมาสู่ร่างและก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ผู้ถูกเรียกขวัญเป็นบุคคลหลักที่จะกำหนดให้มีการจัดพิธีการสู่ขวัญขึ้นการจัดพิธีการสู่ขวัญอาจเป็นพ่อแม่และญาติพี่น้องของผู้ถูกเรียกขวัญ กลุ่มบุคคลดังกล่าวคือกลุ่มเจ้าภาพที่จัดพิธีการสู่ขวัญนั่นเอง ซึ่งในบางครั้งผู้ถูกเรียกขวัญและเจ้าภาพจะเป็นคนคนเดียวกับบุคคลกลุ่มนี้จัดเป็นผู้ร่วมพิธีกรรม

๓. ผู้ร่วมพิธีสู่ขวัญ สภาพความเป็นอยู่ของชาวอีสานโดยทั่วไปนั้น ยินดีให้ความร่วมมือในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมอันเกี่ยวกับประเพณี จะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี เมื่อจะมีการสู่ขวัญไม่ว่าจะเป็นการสู่ขวัญคน สู่ขวัญสัตว์ หรือสู่ขวัญวัตถุสิ่งของ เจ้าภาพจะไปบอกญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และเพื่อนบ้าน เพื่อมาช่วยจัดเตรียมอุปกรณ์การสู่ขวัญ และมาร่วมพิธีสู่ขวัญ ซึ่งมีหมอสวดขวัญเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรม เมื่อประกอบพิธีกรรมสู่ขวัญเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะมีการเลี้ยงอาหารผู้มาร่วมพิธีตามสมควรตามลักษณะของงานและตามฐานะทางเศรษฐกิจของเจ้าภาพ

(๒) วัตถุประสงค์ของ

วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการประกอบพิธีการสู่ขวัญก็เพื่อเป็นการเซ่น และบูชาเทวดา และศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่ชาวอีสานเชื่ออยู่ นอกจากนี้เครื่องสังเวีย ยังจัดไว้สำหรับ ขวัญที่กำลังออกจากร่างอีกด้วย การประกอบพิธีการสู่ขวัญในแต่ละท้องถิ่นของภาคอีสาน จะใช้เครื่องสังเวียในการประกอบพิธีคล้าย ๆ กัน แต่บางท้องถิ่นอาจแตกต่างกันไปบ้าง แต่ก็มีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันคือเป็นการบูชาหรือเชื้อเชิญให้ขวัญมาอยู่กับร่างของเจ้าของขวัญ เพื่อจะได้มีความสุขความสบายใจและเกิดกำลังใจขึ้น สำหรับการจัดพิธีการสู่ขวัญ ส่วนมากจะใช้เครื่องสังเวียในการประกอบพิธีดังนี้

(๒.๑) พาชขวัญ หรือพานบายศรีหรือหมากเบ็ง

การทำพาชขวัญหรือหมากเบ็งเป็นการสู่ขวัญของคนอีสานที่มีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความนิยมของคนในแต่ละท้องถิ่น อย่างไรก็ตามหมากเบ็งหรือพาชขวัญที่ใช้ประกอบพิธีการสู่ขวัญ ปกติชาวบ้านนิยมวางหมากเบ็งลงบนพานทองเหลืองหรือขันสัมฤทธิ์ (โอลงหิน) หลาย ๆ ใบซ้อนกันให้สูงขึ้น บางหมู่บ้านเรียกว่าขันหมากเบ็ง การจัดขันหมากเบ็งนั้นนิยมจัดเป็นชั้น ๆ คือ ๓ ชั้น ๕ ชั้น ๗ ชั้น และ ๙ ชั้น แล้วแต่ฐานะของเจ้าภาพ แต่มีความเชื่อเป็นธรรมเนียมว่า ๓-๕ ชั้น เป็นพาชขวัญหรือหมากเบ็งที่จัดสำหรับคนธรรมดา ส่วน ๗-๙ ชั้นสำหรับเชื้อพระวงศ์และพระมหากษัตริย์ สาเหตุที่นิยมจัดชั้นเป็นเลขคี่ หมอสวดทั้ง ๗ คน ให้คนเห็นตรงกันว่า จัดตามความเชื่อในตัวเลขของชาวอีสานที่เชื่อในตัวเลขของชาวอีสานที่เชื่อว่า “คี่อยู่-คู่หนี” (คี่หมายถึงจำนวนคี่) เพราะฉะนั้นเมื่อต้องการให้ขวัญอยู่ต้องจัดชั้นให้มีจำนวนคี่ หมากเบ็งหรือ พาชขวัญถือได้ว่าเป็นโครงสร้างหลักของพานบายศรีสู่ขวัญ เพราะนอกจากจะใช้เป็นที่วางอุปกรณ์ที่เป็นเครื่องสังเวียต่าง ๆ แล้ว หมากเบ็งยังเป็นวัสดุที่มีส่วนทำให้พาชขวัญมีความสวยงาม เพราะทำด้วยใบตองกล้วยสดพับจีบอย่างมีศิลปะ ก่อให้เกิดความสวยงาม ดูแล้วน่าเลื่อมใส ดังนั้นการทำหมากเบ็งที่สวยงามในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ จะมีช่างทำประจำ เวลามีการสู่ขวัญเจ้าภาพก็จะมีช่างให้ววน (การเหล้า) เป็นลักษณะการบอกบุญหรือบางแห่งก็จะเป็นการจัดจ้างที่มีมาโดยเฉพาะเพื่อให้ช่างทำหมากเบ็งประจำหมู่บ้านไปร่วมงานทุกครั้ง

(๒.๒) เครื่องคาย เครื่องคาย หมายถึง เครื่องบูชาของหมอสวดขวัญ ซึ่งประกอบไปด้วยดอกไม้ และเทียนอย่างละ ๕ คู่ เงินค่ายกครู โดยจัดใส่กรวยใบตองพร้อมทั้งดอกไม้เทียนอย่างละคู่

และด้วยสายสัญญาณ นำเครื่องประกอบทั้งหมดใส่พานหรือขันมอบให้แก่หมอสูตรขวัญ เงินค่ายกครุหมอสูตรขวัญ ตามโบราณใช้เงินเพียง ๖ สลึงเท่านั้น แต่ในปัจจุบันค่ายกครุขึ้นอยู่กับศรัทธาและฐานะของเจ้าของขวัญที่ต้องการจะตอบแทนหมอสูตรขวัญตามความเหมาะสม ค่ายกครุ นอกจากจะมอบให้พร้อมกับเครื่องคาย ก็อาจจะมอบให้หมอสูตรขวัญก่อนจะเริ่มพิธีสวดคำสู่ขวัญก็ได้ โดยเจ้าภาพนำฝ้ายผูกแขนผูกกับเงินที่ต้องการให้นำไปผูกข้อมือหมอสูตรขวัญ ก็ถือเป็นค่ายกครุเช่นเดียวกันทั้งนี้หมอสูตรขวัญจะไม่เรียกเองเพราะจะทำให้เกิดความเสื่อมศรัทธา ทั้งนี้เครื่องคายทั้งหมดหมอสูตรขวัญจะรับไว้เป็นของตนเมื่อเสร็จพิธี

(๒.๓) ไข่ต้มสุก เป็นเครื่องสังเวยที่มีความหมายแทนขวัญเพราะไข่กับขวัญมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ ไข่เป็ดเปลือกหุ้ม และขวัญมีร่างกายห่อหุ้ม นอกจากนี้การใช้ไข่ต้มสุกประกอบพิธีสู่ขวัญ ชาวอำเภอเมืองร้อยเอ็ดและชาวอีสานยังเชื่อว่าไข่เป็นสัญลักษณ์ของการเกิด และไข่ยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของเจ้าของขวัญ ดังนั้นไข่จึงเป็นเครื่องหมายของความเป็นสิริมงคล และบางคนยังเชื่อว่าขวัญชอบกินไข่อีกด้วย

(๒.๔) กล้วยสุก นิยมใช้จำนวน ๔ ลูก จะต้องเป็นกล้วยน้ำหว่า เพราะถือว่าเป็นเครื่องสังเวยแก่เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายซึ่งสถิตอยู่ทั้ง ๔ ทิศ เพราะชาวไทย-ลาว เชื่อว่า กล้วยเป็นสิ่งที่มนุษย์บูชาเพราะในช่วงชีวิตที่เป็นทารกมารดาได้ป้อนกล้วยเป็นอาหาร ดังนั้นกล้วยจึงเป็นสิ่งจำเป็นแก่คนเรา นอกจากนี้กล้วยยังเกิดออกมาจากปลีกล้วยซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่ากล้วยเกิดขึ้นมาหลายครั้ง

(๒.๕) เหล้า ในการประกอบพิธีการสู่ขวัญจะใช้เหล้าขาวในการประกอบพิธี เพราะเหล้าขาวเป็นเหล้ากลั่นไม่มีสีจึงเปรียบเสมือนน้ำแห่งความบริสุทธิ์ ที่ทำให้เกิดความรื่นรมย์สนุกสนานส่วนใหญ่จะใช้เหล้าขาว ๑ ขวด แต่เวลาใช้จะเทใส่แก้วแล้วนำมาใช้ในขณะที่กล่าวคำมิดพาย แล้วพ่นไป ๔ ทิศ เพื่อเป็นการคารวะแก่เทวดา และใช้ดอกไม้งามน้ำเหล้าสลดไปยัง ผู้ร่วมพิธีเพราะถือว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ เหล้าขาวจะไม่ใช้สำหรับพิธีสู่ขวัญพระสงฆ์และสู่ขวัญนาค หมอสูตรจะใช้น้ำหอมหรือน้ำมันต์แทน

(๒.๖) ฝ้ายผูกแขน เป็นสิ่งที่ขาดมิได้ในการจัดพิธีการสู่ขวัญ ฝ้ายผูกแขนชาวบ้านทำจากด้ายดิบเพราะถือว่าเป็นสิ่งของที่ยังมีชีวิตอยู่ ฝ้ายผูกแขนเส้นหนึ่งจะมีความยาวประมาณคืบเศษ ๆ จะประกอบด้วยฝ้ายเส้นเล็ก ๆ รวมกัน ๓ เส้น หมายถึงพระรัตนตรัย ก่อนที่จะผูกแขนผู้ผูกจะขมวดด้ายให้เป็นปมตรงกลาง เชื่อว่าเป็นการผูกไว้เพื่อไม่ให้สิ่งที่ดีงามหนีจากไป สาเหตุที่นิยมผูกข้อมือเพราะผูกง่าย สะดวกและเชื่อว่าเป็นทางเดินของขวัญเพราะมีชีพจรเต้นตุบ ๆ แสดงถึงความมีชีวิตเหมาะแก่ที่จะเป็นทางเดินเข้าออกของขวัญ เมื่อผูกไว้และขวัญจะไม่หนีไปจากร่างได้ ดังนั้นเวลาผูกจึงต้องมีการเอาด้ายปิดเข้าออก การปิดเข้านั้นหมายความว่าปิดเอาสิ่งที่ดีเป็นมงคลเข้าไปหรือมีอยู่ในตัวแล้วก็ปิดเข้าไม่ให้หลุดหนีจากร่างกาย การปิดออกหมายความว่า ปิดเอาสิ่งที่ชั่วร้ายและเป็นมลทิน ซึ่งมีอยู่ในตัวเจ้าของขวัญออกไป ในการจัดพาขวัญชาวบ้านจะนำเอาฝ้ายผูกแขนวางไว้ชั้นบนสุดของขันหมากเบ็ง

(๒.๗) ดอกไม้และใบไม้ เป็นสัญลักษณ์ที่แทนความสวยงาม จะประกอบหมากเบ็งทำให้มีความสวยงามและหมากสมมุติว่าเป็นเขาไกรลาส พุ่มบนยอดหมากเบ็งจึงเปรียบเสมือนวิมานของพระอิศวร ดอกไม้ที่นำมาใช้ประกอบพิธีชาวอำเภอเมืองร้อยเอ็ดและชาวอีสานทั่วไปยึดถือชื่อดอกไม้เป็นสำคัญ ชาวบ้านเชื่อในมงคลนาม ถ้าชื่อมาพ้องความหมายก็จะกำหนดเป็นมงคลแล้วนำไปใส่พาน เช่นดอกกรัก แทนความรัก ดอกบานไม่รู้โรย เป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคง ความอดทน ใบคูณ แทนความค่าคุณหรือความเป็นมงคลและใบยอจะแทนค่ายกย่องของคนทั่วไปเป็นต้น

(๒.๘) เสื้อผ้าหรือเครื่องใช้ประจำตัวของเจ้าของขวัญ ถ้าเป็นการแต่งแก้เสียเคราะห์ จะมีการตัดผม ตัดเล็บเอามาใส่พาขวัญ ชาวอีสานเชื่อว่าเสื้อผ้าและเครื่องใช้ เช่น ผ้าเช็ดตัว หวี หรือ แหวนเป็นสิ่งของที่มีเชื้อโคลและกลืนกายเป็นสัญลักษณ์แทนเจ้าของขวัญ เจ้าภาพจะพับเสื้อผ้าไว้เป็นฐานรองพานทองเหลืองที่รองหมากเบ็ง เป็นการถวายตัวแก่พระรัตนตรัย และจัดไว้เพื่อบูชาผีสง เทวดา นางไม้ แม่ธรณีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่เชิญมาร่วมพิธี ชาวบ้านบางคนยังมีความเชื่อว่า การเอาเสื้อผ้าและเครื่องใช้ของเจ้าของขวัญจะมีคราบเชื้อโคลติดอยู่ เวลาทำพิธีเรียกขวัญจะจำกลืนเจ้าของได้ก็จะเข้าพาขวัญและจะเข้าสู่ตัวเจ้าของขวัญในที่สุด

(๒.๙) เทียน ผู้ประกอบพิธีจะไว้เพื่อจุดบูชาพระรัตนตรัย ซึ่งเทียนเปรียบเสมือนแสงสว่างของชีวิตเทียนที่ใช้ในการประกอบพิธีมี ๒ ชนิด คือ เทียนธรรมดา จะใช้ใส่ขันหมากบึงมีจำนวน ๕ คู่ เทียนคิง(คิงแปลว่าร่างกาย) เป็นตัวแทนของถูกเรียกขวัญจะท้าวด้วยขี้ผึ้ง (เทียนดิบ๗ และใช้ด้ายเป็นไส้เทียน ซึ่งจะมีวิธีทำที่ต่างกัน เช่น ถ้าเป็นการสู่ขวัญคนป่วยจะวัดขนาดความยาวจากสะดือถึงรอกคอของเจ้าของขวัญ แต่ถ้าเป็นงานมงคลจะวัดรอบศีรษะ เทียนที่สร้างขึ้นนี้ชาวบ้านเชื่อว่า เจ้าของได้มอบกายถวายแต่พระรัตนตรัย ด้วยการทำเทียนที่วัดรอบดังกล่าว การจัดพาขวัญจะปักเทียนนี้ไว้บนสุดของยอดหมากเบ็ง หมอสูตรจะจุดเทียนนี้บูชาการเริ่มพิธี

(๒.๑๐) ชันน้ำหอมหรือชันน้ำมัน น้ำมนต์ทำจากน้ำที่สะอาดบริสุทธิ์ ซึ่งผ่านการปลุกเสกจากพราหมณ์หรือผ่านการเจริญพระพุทธมนต์แล้ว พระสงฆ์หรือหมอสูตรจะเป็นผู้ประพรมน้ำพระพุทธมนต์หรือน้ำมัน ในพิธีมิดพ่าย หรือหลังจากเสร็จพิธีสู่ขวัญแล้วเป็นการปิดเป่าความเลวร้าย และก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่เจ้าภาพและผู้ร่วมพิธี น้ำที่นำมาทำเป็นน้ำมันต้องเป็นน้ำที่สะอาดบริสุทธิ์ นิยมเอาน้ำป่อมาทำเพราะถือว่าเป็นน้ำจากพระแม่ธรณี การนำน้ำมาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีมงคลต่าง ๆ ชาวบ้านเชื่อว่าน้ำเป็นสัญลักษณ์ของความร่มเย็นเป็นสุข และความสามัคคีโดยนำน้ำใส่ในชันน้ำมันซึ่งทำด้วยทองเหลือง เมื่อเสร็จพิธีมีการประพรมน้ำมันชาวบ้านจะนำหญ้าคา หรือใบมะยมมามัดเป็นกำ จุ่มน้ำมันแล้วสลัดให้ถูกต้องร่างกายผู้เข้าร่วมพิธี การสู่ขวัญถือเป็นสิริมงคลและเกิดความร่มเย็นเป็นสุขตลอดไป

(๒.๑๑) เครื่องสังเวद्यอื่น ๆ ซึ่งจำเป็นต้องมีในการประกอบพิธี เช่น อาหารคาวหวาน หมากพลู บุหรี่ (ยาเส้น) ข้าวต้มมัด ๒ มัด (๔ กีบ) ข้าวแดกงา (ข้าวเหนียวหนึ่งคลุกกับน้ำอ้อย) และข้าวสาร เครื่องสังเวद्यเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นอาหารหรือของกินในชีวิตประจำวันของชาวอีสาน เครื่องสังเวद्यในประเพณีการสู่ขวัญที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นเพียงเครื่องสังเวद्यหลัก ที่นำมาใช้ในการประกอบพิธีกรรม เครื่องสังเวद्यบางอย่างเจ้าภาพอาจจะใช้หรือไม่ใช้ขึ้นอยู่กับโอกาสและประเภทของการสู่ขวัญนั้น เช่น การสู่ขวัญนา จะไม่มีเหล้าและไข่ เป็นต้น

(๓) เวลา

ในการประกอบพิธีสู่ขวัญนั้นขึ้นอยู่กับฤกษ์ยามที่ดี ซึ่งในการกำหนดฤกษ์ยาม เจ้าภาพจะต้องไปหาหมอสูตรแล้ว ให้หมอสูตรเป็นผู้ดูในเรื่องของฤกษ์ยาม และจะปฏิบัติตามฤกษ์ยามนั้น ๆ แต่ชาวบ้านเชื่อว่าการจัดพิธีในเวลาที่ดีนั้นจะทำให้ผู้ประกอบพิธีและผู้ร่วมพิธีกรรม มีความร่มเย็นเป็นสุข ตรงกันข้ามถ้าประกอบพิธีในวันฤกษ์ยามไม่เป็นมงคลก็จะทำให้เจ้าของได้รับเคราะห์กรรมและทำให้นางนั้น ๆ ไม่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งชาวอีสานมีความเชื่อว่า ในแต่ละเดือนมีทั้งวันดีและไม่ดี วันดีเป็นวันที่เหมาะสมในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งถือว่าเป็นวันสิริมงคล เรียกว่าวันฟู ส่วนวันไม่ดีเป็นวันที่ไม่เหมาะสมในการประกอบพิธี เรียกว่า วันจมน ชาวอีสานจะเลือกวันฟู เป็นวันประกอบพิธีสู่ขวัญ ดังปรากฏในตาราง

เดือน	วันพุธ	วันจุม
อ้าย (เจียง)	จันทร์	ศุกร์
ยี่	อังคาร	เสาร์
สาม,แปด	พุธ	อาทิตย์
สี่,เก้า	พฤหัสบดี	จันทร์
ห้า,หก	ศุกร์	อังคาร
เจ็ด,สิบ	เสาร์	พุธ
สิบเอ็ด,สิบสอง	อาทิตย์	พฤหัสบดี

แสดงให้เห็นว่า หากจะประกอบพิธีสู่ขวัญในเดือนอ้าย คือ เดือนธันวาคมตามปีสากลจะต้องใช้ ฤกษ์ประกอบพิธีในวันจันทร์ จึงจะเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของขวัญและผู้ร่วมพิธีการกำหนดฤกษ์ยามในการประกอบพิธีสู่ขวัญ ชาวอีสานโบราณปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด แต่ในสังคมปัจจุบันถือความสะดวกเป็นฤกษ์ ดีเนื่องจากสภาพของสังคมเปลี่ยนไป การกำหนดฤกษ์ต้องให้ถูกฤกษ์ยามการประกอบพิธีต่าง ๆ จึง คลาดเคลื่อนไปจากความเชื่อดั้งเดิม ฤกษ์ดีคือฤกษ์ที่สะดวก เช่น การสู่ขวัญต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง โดยเฉพาะข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มาตรวจราชการบ้านเมือง การต้อนรับที่ชาวอีสานแสดงออกด้วยความรัก ความภาคภูมิใจ คือ การสู่ขวัญหรือบายศรีสู่ขวัญต้อนรับ ซึ่งมาตรวจราชการวันใดวันนั้นก็คือ ฤกษ์ที่ดีที่สุดในการประกอบพิธีสู่ขวัญ แสดงว่าฤกษ์สะดวก คือ ฤกษ์ยามที่ดีที่สุด

(๔) สถานที่ หมายถึงสถานที่ในการประกอบพิธีสู่ขวัญ ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น ๓ แห่งดังนี้ คือ

๑.วัด พิธีสู่ขวัญที่วัดเป็นสถานที่ในการประกอบพิธี ได้แก่ สู่ขวัญ พระพุทธรูป และสู่ขวัญพระสงฆ์

๒.บ้านของเจ้าของขวัญ พิธีสู่ขวัญส่วนมากจะประกอบพิธีที่บ้านเจ้าของขวัญ ซึ่งเป็นสถานที่ที่เหมาะสมและสะดวกที่สุด เช่น สู่ขวัญนา สู่ขวัญแต่งงาน สู่ขวัญแม่ออกกรรม สู่ขวัญคนป่วย สู่ขวัญกอง เป็นต้น

๓.สถานที่ราชการ ในโอกาสที่ประกอบพิธีสู่ขวัญแสดงความยินดีที่ข้าราชการผู้ใหญ่มาตรวจราชการ หรือได้เลื่อนยศถาบรรดาศักดิ์ หรือย้ายไปปฏิบัติราชการที่อื่น ผู้เกี่ยวข้องจะจัดพิธีสู่ขวัญ โดยใช้สถานที่ราชการใดที่หนึ่งอาจจะเป็นหอประชุม อาคารอเนกประสงค์ หรือศาลาประชาคมของจังหวัดนั้น ๆ

นอกจากนั้น ถ้าเป็นการสู่ขวัญสัตว์ วัตถุสิ่งของ สถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีสู่ขวัญมักจะเป็นภายในบ้าน หรือบริเวณบ้านของเจ้าของขวัญ เช่น สู่ขวัญช้าง สู่ขวัญวัวควาย สู่ขวัญเหียน สู่ขวัญเกวียน เป็นต้น แต่ถ้าเป็นสู่ขวัญนา สู่ขวัญข้าว และสู่ขวัญเถ้า จะประกอบพิธีสู่ขวัญ ณ สถานที่นั้น ๆ

(๕) ขั้นตอนในการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ

ในการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญมีรูปแบบและขั้นตอนในการประกอบพิธีที่มีลักษณะเฉพาะตัว รายละเอียดในการจัดมีความแตกต่างกับการจัดพิธีบายศรีสู่ขวัญของท้องถิ่นอื่น รูปแบบในการจัดพิธีการสู่ขวัญมีดังนี้ คือ

๑. ผู้ถูกเรียกขวัญและเจ้าภาพที่จะจัดพิธี มีบทบาทในฐานะผู้ริเริ่มให้เกิดพิธีการสู่ขวัญ การจัดพิธีการสู่ขวัญเจ้าภาพจัดทำขึ้นเพราะมีมูลเหตุดังได้กล่าวมาแล้ว เมื่อตัดสินใจว่าจะจัดพิธีสู่ขวัญ ผู้ถูกเรียกขวัญหรือเจ้าภาพ จะไปติดต่อเพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับการจัดงานและขอวันเวลาที่จัดกับหมอสูตร เพื่อหาวันมงคลที่จะจัดพิธี เพราะชาวบ้านเชื่อว่า ถ้าหากจัดถูกฤกษ์ยามดี ก็จะทำให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องมีความสุข การเลือกวัน เวลาจึงจำเป็นต้องเลือกให้ถูกต้องตามโฉลกกับประเภทของการสู่ขวัญ เมื่อได้วันเวลาที่เป็นมงคลเรียบร้อยแล้ว ผู้ที่จัดพิธีก็จะไปดำเนินการเตรียม จัดงาน

๒. การเตรียมงาน หลังจากที่มีการกำหนดวันที่แน่นอนแล้ว ผู้ถูกเรียกขวัญหรือเจ้าภาพ จะมีการเหล่า (บอกบุญ) แก่ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านและคนที่เคารพนับถือเพื่อให้มาร่วมงานก่อนวันงาน ๑ วัน ผู้ที่ได้รับเชิญบางส่วนจะมาช่วยจัดเตรียมงาน เช่น การจัดสถานที่ การเตรียมขันหมากเบ็ง (บาศรี) เตรียมอาหาร ถ้าจัดให้มีพิธีสงฆ์ด้วยก็จะมี的去มนต์พระสงฆ์ไว้

๓. การจัดพิธี จะจัดตามวัน เวลาที่กำหนดไว้ สถานที่จัดพิธีขึ้นอยู่กับประเภทของการสู่ขวัญ อาจเป็นที่บ้านของเจ้าของขวัญหรือเจ้าภาพ วัด สถานที่ราชการ ฯลฯ เมื่อทุกฝ่ายพร้อมพิธีเริ่มขึ้น หมอสูตรจะเป็นผู้กำหนดว่าผู้ถูกเรียกขวัญจะหันหน้าไปในทิศทางใด จึงจะเป็นสิริมงคลในเรื่องการกำหนด ทิศนี้ กลม ประกอบแสง ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ผู้ถูกเรียกขวัญต้องหันหน้าเข้าหาพาขวัญ (พานบายศรี) โดยให้หันไปทางทิศ “ทิศใจเป็น” คือทิศที่เป็นมงคล ซึ่งแต่ละวันทิศใจเป็นจะอยู่ในทิศทางที่แตกต่างกัน ทิศใจเป็นในการหันหน้าของผู้ถูกเรียกขวัญ

วันอาทิตย์ (อู)	ให้หันหน้าไปทิศอุดร
วันจันทร์ (หอ)	ให้หันหน้าไปทิศหรดี
วันอังคาร (อี)	ให้หันหน้าไปทิศอีสาน
วันพุธ (ปัต)	ให้หันหน้าไปทิศปัจจิม
วันพฤหัสบดี (บัว)	ให้หันหน้าไปทิศบูรพา
วันศุกร์ (ทัก)	ให้หันหน้าไปทิศทักษิณ

๔. การไหว้ครู เมื่อเริ่มพิธีเจ้าภาพจะทำการผูกแขนหมอสูตร เพื่อเป็นการบูชาครูหลังจากนั้นหมอสูตรจะจุดธูปเทียนปักลงในพานบายศรี แล้วยกขัน ๕ ขึ้น แล้วกล่าวคำไหว้พระส่วนใหญ่คำกล่าวไหว้พระจะเป็นการบูชาพระรัตนตรัย

๕. การปาวเทวดา (ขุมนุมเทวดา) เป็นขั้นตอนการกล่าวคำอัญเชิญเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ที่สถิตอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ให้มาเป็นเกียรติและสักขีพยานในพิธีการสู่ขวัญ ตามความเชื่อของคนอีสาน หมอสูตรจะยกขันน้ำมนต์มาตั้งบริเวณหน้าตนเองแล้วจุดเทียนตั้ง (เทียนที่ใช้เป็นตัวแทนของผู้ถูกเรียกขวัญ) ปักที่ริมขันน้ำมนต์ พร้อมกล่าวคำเชิญเทวดา

๖. การสูตรขวัญ ผู้ถูกเรียกขวัญจะยื่นมือข้างใดข้างหนึ่งแตะขอบพานบายศรี หมอสูตรจะกล่าวคำสู่ขวัญประเภทต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับโอกาสที่จัด ผู้มาร่วมงานจะคอยส่งเสียงสนับสนุนหมอสูตร เพื่อกล่าวคำว่า “มาเยอขวัญเอย”

๗. การมิดพ่าย เป็นขั้นตอนที่หมอสูตรจะขับไล่ความอัปมงคล และสิ่งชั่วร้ายออกจากเจ้าของขวัญ หรือผู้ร่วมพิธี การมิดพ่ายมีวิธีการทำโดยหมอสูตรจะยกแก้วเหล้าหรือแก้วน้ำ แล้วใช้ใบมะยมหรือหญ้าคามัดเป็นกำจุ่มลงในแก้วแล้วสลัดไปทิ้งสี่ทิศ น้ำจะถูกผู้เข้าร่วมพิธีหมอสูตรจะกล่าวคำมิดพ่ายไปด้วย

๘.การผูกแขน เมื่อหมอสูตรกล่าวคำมิตฟายเสร็จ ก็จะเป็นขั้นตอนการผูกแขนเจ้าของขวัญ เพื่อให้เกิดความสิริมงคล และเชื่อว่าเป็นการป้องกันมิให้ขวัญออกจากร่างไปอีก การผูกแขนเจ้าของขวัญจะเอาไขและกล้วย ใส่ถุงมือญาติพี่น้องหรือแขกที่มาร่วมงานจะช่วยกัน “โถม” (ประคอง) มือ ผู้ผูกจะนำเอาฝ้ายผูกแขนที่เตรียมไว้ในทำขวัญ มาผูกข้อมือแล้วกล่าวคำผูกแขนเป็นการอวยพรให้เจ้าของขวัญให้มีความสุข

๙.การสังสรรค์ ถือเป็นขั้นตอนสุดท้ายในเมื่อเสร็จขั้นตอนสุดท้ายของการ สู่ขวัญแล้ว เจ้าภาพจะเป็นผู้เชิญแขกผู้มาร่วมงานรับประทานอาหารร่วมกัน ซึ่งอาหารนั้น เจ้าภาพเป็นผู้ตระเตรียมไว้ออึ่งเป็นการเลี้ยงขอบคุณที่มาร่วมพิธีการสู่ขวัญนั้นด้วย

๓.๕.๒.๓ ประเพณีการสู่ขวัญของกลุ่มชาติพันธุ์กูยหรือส่วย

สำหรับประเพณีการสู่ขวัญของชาวกูยหรือส่วยนั้นไม่มีรูปแบบของการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญเป็นการเฉพาะโดยมากจะใช้กรอบวิธีการทำพิธีตามแบบของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เพราะถือว่าคนส่วยนั้นพูดลาวได้และรับเอาวัฒนธรรมแบบลาวไปใช้ได้มากกว่ากลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่พูดลาวไม่ค่อยได้ ซึ่งข้อเท็จจริงเรื่องนี้ถือว่า คนลาว คนเขมร และคนส่วย สามกลุ่มนี้คนส่วยได้เปรียบเพื่อนเพราะคนส่วยพูดลาวก็ได้พูดส่วยก็ได้พูดเขมรก็ได้ แต่ลาวและเขมรจะพูดภาษาส่วยไม่ได้หรือพูดได้ก็น้อยและที่สำคัญเขมรกับลาวพูดภาษากันและกันไม่ค่อยได้ ดังนั้น ในรูปแบบของการรับวัฒนธรรมระหว่างกันชาวส่วยจึงสามารถรับเอาวัฒนธรรมของเขมรและลาวได้ และกรณีของประเพณีการสู่ขวัญนี้ก็เช่นกันชาวส่วยจะนิยมใช้รูปแบบประเพณีการประกอบพิธีกรรมแบบเดียวกับชาวลาวเพราะถือว่าเป็นสายวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงไม่แตกต่างกันจนอาจจะกล่าวได้ว่าคนลาวกับส่วยนั้นหน้าตาคล้ายกันอุปนิสัยคล้ายกันจะแตกต่างเฉพาะภาษาเท่านั้นที่มีความแตกต่างกัน ดังนั้น การประกอบพิธีกรรมสู่ขวัญ ชาวส่วยจึงนิยมใช้วิธีการและภาษาของชาวลาวในการดำเนินการ เช่น การใช้บทสวดขวัญก็จะใช้แบบลาวรวมถึงทำนองในการสวดหรือสุตก็ใช้แบบลาวรวมถึงรูปแบบอื่นๆก็จะใช้แบบลาว

แต่อย่างไรก็ตามก็จะพบว่าในส่วนของความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมนั้นก็มีความแตกต่างไปจากลาวบ้าง เช่น ความเชื่อเรื่องผีบ้าน ผีป่าหรือผีอื่นๆที่ชาวกูยหรือส่วยนับถือกัน เช่น ผีปูด หรือ ผีเจ้าบ้าน เป็นต้น ซึ่งในการทำบุญหรือทำงานกิจการใดๆก็ตามที่เกิดขึ้นบ้านในหมู่บ้านชาวส่วยจะต้องทำการไหว้หรือเซ่นเสียทุกครั้งไป อย่างไรก็ตามแม้ว่าเราจะทราบว่าการบูชาหรือขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมสู่ขวัญของชาวส่วยหรือกูยจะเป็นการอนุวัตตามการทำขวัญของชาวลาว แต่ถึงอย่างนั้นในรายละเอียดของการประกอบพิธีก็มีแตกต่างจากการสู่ขวัญของลาวอยู่บ้าง ซึ่งรายละเอียดของความแตกต่างของพิธีกรรมการสู่ขวัญของชาวกูยนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากพิธีกรรมการสู่ขวัญในงานบวชนาค้าง ซึ่งจะเป็พิธีกรรมการสู่ขวัญตามขั้นตอนของกูยหรือส่วยอย่างแท้จริงซึ่งรายละเอียดของพิธีกรรมการสู่ขวัญในงานบวชนาค้างนั้นมีดังต่อไปนี้

๓.๕.๒.๓.๑ พิธีกรรมการบวชนาค้างของกลุ่มชาติพันธุ์กูยหรือส่วย

ประเพณีการบวชนาค้างของชาวกูย เป็นประเพณีเก่าแก่เกิดขึ้นมานานแล้วแต่ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เป็นเพียงการบอกเล่าต่อ ๆ กันมา จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งและเมื่อวันที่ ๑๐-๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๙ ที่ผ่านมามีการจัดงานบวชนาค้างครั้งยิ่งใหญ่ของปีขึ้น เพื่อเฉลิม

ฉลองครบรอบการครอบครอง ครบ ๖๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยมีช่างเข้าร่วมกัน ๑๖๐ เชือก^{๑๐๒}

(๑) ประวัติความเป็นมาการบวชนาคช่างสุรินทร์

ชาวสุรินทร์ทั้งเขมร ลาว กวย (ส่วย) ล้วนนับถือพุทธศาสนาทั้งสิ้น ดังนั้น เมื่อลูกชายอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ก่อนที่จะมีเหย้ามีเรือน พ่อแม่จะต้องจัดการบวชให้ลูกชายเพื่อศึกษาธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาเสียก่อน ส่วนมากจะทำก่อนเข้าพรรษา เพราะถือว่าถ้าบวชแล้วได้เข้าพรรษาจะได้บุญมาก เพราะเป็นช่วงที่พระภิกษุเคร่งวินัยมากกว่าระยะอื่น ในสมัยก่อนนับว่าเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่เพราะจะนัดกันบวชพร้อม ๆ กัน และถ้าจะให้ได้อะไรหรือได้บุญมากจะต้องชั่งแล้วแห่ไประยะไกล ๆ มีผู้คนร่วมขบวนแห่นาคเป็นจำนวนมาก ส่วนหนุ่มสาวก็จะถือโอกาสพบปะกันในงานนี้ การแต่งตัวเพื่ออวดกันนับเป็นสิ่งที่นิยมกันมาก และดูเหมือนจะเป็นผ้าไหม(ผ้าชิ้นไหม) ถ้าหากใครมีผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ลายสวยงามก็จะได้รับการชื่นชมเป็นพิเศษ ในอดีตชาวกวยบ้านตากกลางและหมู่บ้านใกล้เคียงจะพร้อมใจกันแห่นาคด้วยช้างไปที่วังทะเลซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน เป็นบริเวณที่ลำน้ำชีไหลมาบรรจบแม่น้ำมูลและจำทำพิธีบรรพชาอุปสมบทที่บริเวณตอนบวช (บริเวณที่เกาะกลางแม่น้ำ) ซึ่งการทำพิธีดังกล่าวจะจัดขึ้นในช่วงวันที่ ๑๓-๑๕ ค่ำ เดือนหก ของทุกปี เพราะในอดีตที่วัดยังไม่มีโบสถ์ จึงนิยมไปบวชที่บริเวณที่เป็นเกาะกลางแม่น้ำ หรือที่เราเคยได้ยินว่า “ลืมน้ำ” ปัจจุบันพิธีบรรพชาอุปสมบทจะประกอบพิธีอยู่ที่โบสถ์วัดแจ้งสว่างบ้านตากกลางแต่ชาวกวยหมู่บ้านช้างก็ยังรักษาประเพณีบวชนาค แห่นาคช้างไปที่วังทะเลไว้อย่างเหนียวแน่นคือวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือนหก ของทุกปี ชาวบ้านตากกลาง และหมู่บ้านใกล้เคียงจะจัดงานประเพณีบวชนาค และแห่นาคด้วยช้างไปที่วังทะเลเป็นประจำทุกปี เพื่อเช่นไหว้บอกเล่ากล่าวขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือจะเห็นได้ว่า พิธีบวชนาคด้วยช้าง เป็นงานประเพณีที่ชุมชนชาวกวยถือปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง เพราะแต่ละปีจะมีนาคเป็นจำนวนมากจากหลายหมู่บ้านในบริเวณใกล้เคียงมาร่วมงานโดยมีช่างมาร่วมขบวนแห่นาคนับร้อยเชือก และมีประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก^{๑๐๓}

(๒) เครื่องแต่งกาย กระโจม หรือชฎาที่นาคสวมใส่ในพิธีแห่นั้น เป็นเครื่องหมายของผู้สูงศักดิ์ หรือผู้มีบุญจึงจะมีสิทธิ์สวมใส่ได้ในงานพิธีต่าง ๆ จะสวมใส่เล่นโดยไม่มีเหตุไม่ได้เป็นขาด

ฝ้าย หรือสำลีที่โบหูทั้งสองก็เป็นเครื่องหมายเพื่อเตือนสติให้เจ้านาคได้รู้ตัวบัดนี้ว่ากำลังเข้าสู่อุดมเพศ คือเพศผู้สูงศักดิ์เหนือกว่าคนธรรมดาทั้งหลาย จงอย่าได้หุบเขาเหมือนฝ้ายเวลาถูกลมพัดก็แกว่งไปมาอยู่ตลอดเวลา จงหูหนักเอาไว้เหมือนหิน และเครื่องประดับอื่น ๆ ภายใต้งานของเจ้าให้เปรียบเทียบกับตัวเอง

ผ้าหลากสี (ผ้า ๗ สี) ทุกอย่างนั้นผ่อน เปลี่ยนแปลงได้เสมอ แต่คำพูดของใครต่อใครที่คิดว่ามันคงและดี สักวันหนึ่งอาจจะไม่ดีหรือมันคงเหมือนอย่างที่ดีก็ได้ ให้รู้จักทำใจเผื่อไว้บ้างอย่าทุ่มเทกับใครจนเกินไป ส่วนอีกความหมายหนึ่งเปรียบเหมือนรุ้ง ๗ สี มณี ๗ แสง เป็นสีแสงแห่งผู้มีบุญยาวาวสาธุหรือผู้

^{๑๐๒} ศูนย์คชศึกษาบ้านตากกลาง, นำช้างคืนถิ่น พัฒนาสุรินทร์บ้านเกิด, (สุรินทร์ : ศูนย์คชศึกษาบ้านตากกลาง, ๒๕๔๙), หน้า ๓.

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ คุณตาหมีว ศาลางาม, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖. และสัมภาษณ์ กฤตพล ศาลางาม, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

สูงศักดิ์ เพราะรู้หมายถึง สิ่งที่อยู่สูงจะปรากฏให้เห็นเฉพาะเวลามีฝนตก ก่อนหรือหลังเท่านั้น จะไม่ปรากฏให้เห็นทั่วไปโดยง่ายเท่านั้น

สร้อยคอ หรือเครื่องประดับร่างกายของนาค เมื่อก่อนที่คอของนาคจะประดับด้วยสังวาล ดริမ် ที่แขนหรือข้อมือก็จะประดับด้วย กำไล ปัจจุบันสิ่งเหล่านี้กำลังสูญหายไปจากชาวส่วย แต่สร้อยทองคำ และเลส กำลังเข้ามาแทนที่เพราะของเก่า ๆ เหล่านั้นได้พากันขายไปเกือบหมดแล้วนับว่าเป็นที่น่าเสียดาย

(๓) องค์ประกอบของพิธีกรรม

๑. บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมมี ๒ ประเภท คือ ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม หมายถึง บุคคลที่มีหน้าที่ดำเนินการต่าง ๆ ในด้านกำหนดขั้นตอน เตรียมสิ่งของ ดูแลความเรียบร้อยและดำเนินตามลำดับขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมตั้งแต่เริ่มต้นจนจบพิธีกรรม ได้แก่

๑.๑ พระสงฆ์ หมายถึง ผู้นำในการประกอบพิธีฝ่ายสงฆ์ ทำหน้าที่อุปสมบทและเป็นที่ปรึกษา ให้คำแนะนำบอกขั้นตอนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีวชนาคข้างตั้งแต่ต้นจนจบ

๑.๒ พรหมณ์ เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำขวัญนาคคือ การบายศรีสู่ขวัญนาค ซึ่งในพิธีวชนาคนี้ การบายศรีสู่ขวัญต้องกระทำทั้งหมด ๒ ครั้งคือการบายศรีที่จัดทำขึ้นเองที่บ้านของผู้อุปสมบท เรียกว่า บายศรีสู่ขวัญเล็ก และการบายศรีที่จัดขึ้นที่วัดสว่างแจ้ง เรียกว่า บายศรีสู่ขวัญใหญ่ ดังนั้นพรหมณ์ทำพิธีนี้ต้องมกมากกว่าหนึ่งคนสามารถท่องบทสวดมนต์คำกล่าวบายศรีได้

๑.๓ ครูบาใหญ่ หรือหมอเผ่า เป็นผู้นำในพิธีกรรมของชาวกวย เป็นตำแหน่งที่ชุมชนแต่งตั้ง เป็นผู้นำในการออกไปคล้องช้างป่าในอดีต ซึ่งผู้รับตำแหน่งนี้ต้องผ่านประสบการณ์ในการคล้องช้างป่าและสามารถจับช้างป่ามาได้ไม่ต่ำกว่า ๓๐ เชือก ขึ้นไป จึงจะได้ตำแหน่งครูบาใหญ่ ครูบาใหญ่ในพิธีวชนาคข้างจะทำหน้าที่เป็นผู้นำในการเซ่นผีปะกำขอขมา และบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอชาวกวยที่เคารพนับถือที่ศาลปู่ตาวังทะลุ

๒. ผู้เข้าร่วมในการประกอบพิธีกรรม คือกลุ่มชาวไทย-กวย กลุ่มชาวไทย-เขมรที่มีความเชื่อในประเพณีวชนาคข้างในหมู่บ้านตากกลาง และหมู่บ้านใกล้เคียง^{๑๐๔}

(๔) วันและเวลาในการจัดพิธีกรรม

ประเพณีวชนาคข้าง ชาวกวยได้กำหนดไว้เป็นประเพณีสืบทอดกันมา คือ ในวันขึ้น ๑๓, ๑๔, ๑๕ ค่ำ เดือนหกของทุกปี ซึ่งในปีนี้ได้ตรงกับวันที่ ๒๒, ๒๓, ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ เมื่อใกล้ถึงวันดังกล่าว ครอบครัวที่มีบุตรชายพร้อมที่จะบวชก็แจ้งความจำนงค์ต่อวัดส่วนชาวกวยที่นำช้างออกไปรายได้ต่างจังหวัด ก็จะกลับมาร่วมงานประเพณีวชนาคข้างอย่างพร้อมเพรียงโดยกำหนดวันทำพิธีทั้งหมด ๓ วัน ได้แก่

(๑) วันรวม เป็นวันที่ทำพิธีโกนผมนาค บายศรีสู่ขวัญนาค ทั้งบายศรีสู่ขวัญเล็ก และ

บายศรีสู่ขวัญใหญ่ ซึ่งวันนี้คำว่ารวมตรงกับภาษาลาวว่า “วันโฮม” ส่วนภาษากูยเรียกวันนี้ว่า ภาษาเขมรเรียกว่า ไงรัม

(๒) วันแห่นาค เป็นวันที่ทำพิธีแห่นาค และขอขมาศาลปู่ตาวังทะลุ

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ คุณตาหมีว ศาลางาม, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

(๓) วันอุปสมบท เป็นวันที่นาคต้องทำพิธีอุปสมบท โดยมีพระอุปัชฌาย์เป็นผู้ประกอบพิธีอุปสมบทให้

(๕) สถานที่ในการประกอบพิธีกรรม สถานที่ในการประกอบพิธีกรรม แบ่งเป็น ๓ ที่ มีดังนี้

(๑) บ้าน เป็นสถานที่จัดอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องก่อนทำพิธีอุปสมบทและเป็นที่ประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญเล็ก

(๒) วัดแจ้งสว่าง เป็นสถานที่รวมกลุ่มชาวบ้านเพื่อประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญใหญ่และพิธีอุปสมบท ตั้งอยู่กลางหมู่บ้านตากกลาง

(๓) วังทะเล เป็นแม่น้ำที่เกิดจากการไหลมาบรรจบกันระหว่างแม่น้ำมูลกับแม่น้ำชี ห่างจากหมู่บ้านตากกลางไปทางทิศเหนือ ๒ กิโลเมตร ชาวบ้านเรียกว่า “ดอนบวช” เป็นสถานที่ตั้งศาลปูตาวังทะเล เพื่อประกอบพิธีขอขมาและบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนการบวช^{๑๐๕}

(๖) เครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรม เป็นวัสดุสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีบวชนาค ซึ่งแบ่งออกเป็น ๕ ประเภท ดังต่อไปนี้

(๑) เครื่องใช้ในพิธีโกนผม ได้แก่

(๑.๑) ใบบัว ใช้สำหรับรองผมที่โกนแล้ว

(๑.๒) ชัน ๕ ประกอบด้วย รูป เทียน ดอกไม้ ใช้สำหรับให้นาคขอขมาบิดามารดาก่อนการบวช

(๑.๓) มีดโกน ใช้สำหรับโกนหรือตัดผมให้นาค

(๑.๔) พาน เป็นภาชนะสำหรับรองชัน ๕ และรองใบบัว

(๒) เครื่องใช้พิธีบายศรีสู่ขวัญนาค แบ่งเป็น ๒ ช่วง

๒.๑ พิธีบายศรีสู่ขวัญเล็ก เป็นพิธีที่จัดทำขึ้นที่บ้านของผู้อุปสมบทประกอบด้วย

๒.๑.๑ พิธีบายศรีสู่ขวัญเล็ก เป็นพิธีที่จัดทำขึ้นที่บ้านของผู้อุปสมบท

๒.๑.๒ จอมขรุ ทำด้วยไม้ไผ่ผ่าเล็ก ๆ แล้วสานขึ้นเป็นกระจอมสำหรับใส่เหล้า กล้วยสุก ข้าวต้มมัด ผูกติดไว้กับเสาบ้านเพื่อเซ่นไหว้เจ้าที่ที่อยู่ในบริเวณบ้าน

๒.๑.๓ พานบายศรี ทำด้วยใบตองเย็บและจัดเป็นชั้น ๆ ประดับด้วย ข้าวตอก ดอกไม้ และฝ้ายผูกข้อมือ

๒.๑.๔ ถังข้าว สำหรับใส่ข้าวเปลือก หิด เคียวบิด ข้าวเหนียว ไข่ไก่ มีด ขวาน

๒.๑.๕ ไก่ดำ ไบมะยม

๒.๑.๖ น้ำพระพุทธมนต์

^{๑๐๕} สัมภาษณ์ กฤตพล ศาลางาม, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

๒.๑.๗ ด้ายมงคล

๒.๑.๘ กระจจอม (ชฎาหรือมงกุฎ) ทำด้วยไม้ไผ่สานเป็นกระจจอมพันด้วยกระดาษทอง แต่งลวดลายให้สวยงาม มีฝ้ายห้อยข้างทั้งสองข้าง เป็นเครื่องประดับศีรษะของนาคในตอนแห่ นาค โดยแขวนไว้ด้านบน

๒.๒ พิธีบายศรีสู่ขวัญใหญ่ เป็นพิธีที่จัดขึ้นที่วัดแจ้งสว่าง ประกอบด้วยอุปกรณ์ ดังนี้

๒.๒.๑ เครื่องใช้ในการอุปสมบท

๒.๒.๒ ชั้น ๕ ใช้สำหรับนาคในการขอขมาบิดามารดา

๒.๒.๓ ค่ายกครู เป็นเงินที่ใช้ในการยกครู (ไม่ระบุจำนวน)

๒.๒.๔ พานบายศรี ทำด้วยใบตองเย็บและจัดเป็นชั้น ๆ ประดับด้วยข้าวตอก ดอกไม้ และฝ้ายผูกข้อมือ

๒.๒.๕ เครื่องเซ่น ประกอบด้วย ไก่ดำ เหล้าขาว หมาก พลู น้ำหวาน ขนม ข้าวเปลือก

๓. เครื่องใช้ในพิธีแห่ นาค นาคจะต้องแต่งกายตามประเพณีที่สืบทอดกันมาเพื่อเข้าร่วมในพิธีแห่ นาค ประกอบด้วย

๓.๑ เครื่องอุปสมบท

๓.๒ เครื่องแต่งกายของนาค ประกอบด้วย กระจจอม ฝ้าย ผ้าหลากสี เสื้อ ผ้าถุง เครื่องประดับร่างกายนาค เช่น สร้อยคอ กำไล เป็นต้น

๓.๓ ข้าง ซึ่งถือได้ว่าสำคัญที่สุดในพิธีกรรมนี้ ใช้สำหรับเป็นพาหนะให้นาคขึ้นนั่งตอนแห่ โดยจะมีการตกแต่ง เขียนลวดลายบนตัวข้างอย่างสวยงาม

๔. เครื่องใช้ในพิธีเซ่นขมา ใช้เช่นศาลเจ้าปู่ตาที่วังทะเลก่อนการอุปสมบท ประกอบด้วย หัวหมู ๑ หัว ไก่ต้ม ๑ ตัว เหล้าขาว ๑ ขวด กรวยใบตอง ๕ กรวย เทียน ๑ คู่ เจียดหมาก ๒ คำ บุหรี่ ๒ มวน ข้าวสวย ๑ จาน แกง ๑ ถ้วย ขมิ้นผง น้ำเปล่า ๑ ชั้น ฝ้ายผูกแขนสีแดงหรือสีดำ อุปกรณ์ในการใช้คล้องข้าง

๕. เครื่องใช้ในพิธีอุปสมบท ประกอบด้วย บาตร ผ้าสบง ผ้าจีวร ผ้าพาดบ่า ผ้าประคดเอว เครื่องกรองน้ำเป็นกระบอกคล้ายกรวย กล่องใส่เข็มและด้าย มีดโกน เครื่องบริวาร อื่น ๆ เช่น เสื้อ ที่นอน หมอน มุ้ง ปิ่นโต ย่าม ร่ม รองเท้า ขัน แก้วน้ำ เป็นต้น (เป็นเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับพระสงฆ์ในการเลี้ยงชีพและการเป็นอยู่ ถ้าขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ถือว่าการบวชไม่สมบูรณ์)

(๗) ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม สำหรับขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมบวชนาคข้าง แบ่งได้ดังนี้

๗.๑) ขั้นเตรียมการ และขั้นตอนการ

ขั้นเตรียมการเป็นขั้นตอนที่ดำเนินการก่อนวันบวช โดยใช้เวลาประมาณ ๑ เดือนก่อนวันบวช เพื่อไม่ให้สิ่งใดผิดพลาด โดยมีคณะกรรมการฝ่าย ๆ ที่ได้รับมอบหมายกลุ่มชาวบ้านที่

เป็นแกนนำ และครอบครัวที่นำบุตรชายเข้ามาร่วมพิธีบวชร่วมกันวางแผนประชุมปรึกษาหารือเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามด้วยความเรียบร้อย ดังนี้

๑. ประชุมปรึกษาหารือผู้นำในการประชุมเพื่อจัดพิธีบวชนาคข้าง ใน ปัจจุบันนี้คือเจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่าง หลวงพ่อพุทธ วิสุทโธ ท่านจะกำหนดหน้าที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องว่าจะมอบหมายให้ใครทำอะไร อย่างไรบ้าง รวมถึงกำหนดวันจัดงานบวช

๒. ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านทราบกำหนดการในการจัดพิธีบวชนาคข้างทั้งในและนอกหมู่บ้าน

๓. การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ วัสดุอุปกรณ์ที่ต้องใช้ในพิธีบวชนาค ซึ่งจะมีในส่วนที่ทางวัดต้องเตรียม และส่วนที่ชาวบ้านที่มีบุตรหลานที่จะบวชต้องเตรียม ดังนี้

๓.๑ เครื่องบายศรีสู่ขวัญใหญ่ ได้แก่ ขัน ๕ ค่ายครุ พานบายศรี โก๋ดำ ด้ายมงคล ข้าวเปลือก เหล้า เป็นต้น ซึ่งที่กล่าวมานี้ทางวัดแจ้งสว่างจะเตรียมเอง ส่วนเครื่องบายศรีสู่ขวัญเล็ก จะเป็นหน้าที่ของชาวบ้านที่มีลูกหลานจะบวช ได้แก่ เครื่องอุปสมบท เครื่องบวชนาค บายศรี เครื่องเซ่น เป็นต้น

๓.๒ เครื่องอุปสมบท เป็นวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีอุปสมบท โดยผู้ที่มีบุตรหลานที่จะบวชจะเป็นผู้เตรียม แบ่งวัสดุออกเป็น ดังนี้ ส่วนที่ใช้ในพิธีโกนผม ส่วนที่ใช้ในพิธีบวชนาค ส่วนที่ใช้ในพิธีอุปสมบท

๓.๓ เครื่องเซ่นขอขมา เป็นส่วนที่ใช้สำหรับเซ่นไหว้เพื่อขอขมาศาล ผีป่วนโดยสิ่งของที่ใช้เซ่นจะเหมือนกับเครื่องเซ่นที่ใช้ในพิธีในพิธีไหว้ผีปะกำของชาวกูย โดยให้กลุ่มผู้นำหมู่บ้านประสานงานกับวัดแจ้งสว่าง และขอขอคำปรึกษากับครูบาเพื่อป้องกันไม่ให้ขาดสิ่งใด

๓.๔ อาหารและเครื่องดื่ม ชาวบ้านที่มีบุตรหลานที่จะบวช จะต้องเป็นผู้เตรียมอาหารและเครื่องดื่มต่าง ๆ สำหรับแขกที่มาช่วยงาน

๓.๕ ข้าง ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในประเพณีนี้ ซึ่งจะต้องสรรหาข้างที่มีลักษณะดี แข็งแรง ไม่เจ็บป่วย ถ้าบ้านผู้ที่มีนำบวชมีข้างอยู่แล้วก็จะใช้ข้างของตนเข้าร่วมพิธีส่วนผู้ที่ไม่มีข้าง ก็จะหาซื้อข้างของเพื่อนบ้านหรือผู้ที่รู้จักที่เขามีข้างกัน โดยเจ้าของข้างจะไม่มีการค้าค่าข้างหรือค่าใช้จ่ายเลย เพราะถือว่าเป็นการร่วมทำบุญด้วย

๔. การเตรียมตัวของผูอุปสมบท ผูอุปสมบทต้องเดินบอกแขกหรือบอกบุญด้วยตัวเองทุกหลังคาเรือน จากนั้นต้องแจ้งความประสงค์ที่จะบวชต่อวัดเพื่อถวายตัวเป็นนาคล่วงหน้าก่อนวันบวชไม่น้อยกว่าสิบห้าวัน ต้องท่องบทชานนาคให้แม่นยำ ปรับปรุงตนเองอยู่ในความสงบ สละเลิกสิ่งอบายมุขต่าง ๆ

๕. การเตรียมสถานที่ สถานที่ที่ใช้ในการบวชนาค ได้แก่ วัดแจ้งสว่างกับวังทะเล เป็นหน้าที่ของพระภิกษุ ผู้นำหมู่บ้าน ครูบา อีกแห่งคือ บ้านของผู้บวช ต้องมีการวางแผนจัดสถานที่ บายศรีสู่ขวัญเล็ก โดยครอบครัวของผู้ที่จะบวชเป็นผู้รับผิดชอบ

ขั้นตอนการ ประเพณีบวชนาคข้างใช้เวลาในการดำเนินการทั้งหมด ๔ วัน ได้แก่

วันแรก เป็นวันเตรียมความพร้อมของสถานที่ เครื่องเซ่น เครื่องอุปสมบท

วันที่สอง เป็นวันโสมหรือวันประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญเล็ก บายศรีสู่ขวัญใหญ่

วันที่สาม เป็นวันแห่ นาคไปที่วังทะเล เพื่อขอขมาต่อเจ้าพ่อวังทะเล

วันที่สี่ เป็นวันอุปสมบท โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑.วันเตรียมงาน ครอบครัวที่จะมีนาคบวช ต้องเตรียมข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ

พิธีบวช เตรียมสถานที่ อาหาร เตรียมช่างที่จะเข้าร่วมในพิธีบวช ส่วนนาคจะต้องอาศัยอยู่ที่วัดเพื่อจะล้างบาปและทำจิตใจให้สงบก่อนวันบวช

๒.วันโรม เป็นวันที่เริ่มประกอบพิธีกรรมวันแรก เริ่มตั้งแต่การโกนผมนาค พิธีบายศรีสู่ขวัญ

ใหญ่ และพิธีบายศรีสู่ขวัญเล็ก ซึ่งจะทำตั้งแต่เช้า โดยชาวบ้านที่มาร่วมงานถึงแม้ว่าจะไม่มีบุตรหลานของตนบวช แต่ก็มาร่วมงานกันอย่างเต็มที่เพราะถือว่าจะได้บุญด้วยกันซึ่งแต่ละพิธีจะมีขั้นตอน ดังนี้

๒.๑ พิธีโกนผมนาค ผู้ที่จะบวชมารวมกันที่วัดแจ้งสว่าง โดยมีหลวงพ่อบุญทิพย์ วิสุทโธ จะชวนชื่อนาคทีละคน เพื่อดูว่าครบตามจำนวนที่แจ้งประสงค์จะบวชหรือไม่เมื่อผู้ที่จะบวชพร้อมกันทุกคนแล้ว จะเป็นการเริ่มการบวชนาค ซึ่งทางวัดได้จัดเตรียมสถานที่บริเวณลานวัดเป็นที่โกนผมนาค โดยให้นาคนั่งเป็นแถว ถีอดอกไม้ธูปเทียน ให้บิดาและมารดายืนอยู่ข้างหน้า ถีอดพานใส่ใบบัว มีด และกรรไกร

๒.๑.๑ จากนั้นนาคที่จะบวชก็กล่าวคำขอขมาบิดาและมารดาถึงสิ่งที่ได้ล่วงเกินท่านและขอกราบลาอุปสมบท เมื่อนาคกล่าวจบ จะเริ่มทำพิธีโกนผมนาคโดยให้เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างเป็นผู้โกนผมให้ก่อน และพระที่เป็นพี่เลี้ยงที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าอาวาสจะเป็นผู้โกนให้อีกครั้งเพื่อให้ศิระะเกลี้ยงและสวยงาม

๒.๑.๒ เมื่อโกนผมเสร็จเจ้าอาวาสจะให้นาคใส่เสื้อเชิ้ตแขนยาวสีขาวนุ่งผ้าใส่รองห่มด้วยสไบ จากนั้นก็นำนาคไปพักผ่อนที่บ้านเพื่อรอการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญใหญ่

๒.๒ พิธีบายศรีสู่ขวัญใหญ่ มีขั้นตอนคือ นาคทุกคนจะต้องมารวมกันที่วัดแจ้งสว่างที่ศาลาการเปรียญ นาคจะนั่งกันเป็นคู่ ๆ โดยมีบิดามารดานั่งอยู่ข้าง ๆ ทั้งสองด้าน พร้อมด้วยเครื่องอุปสมบท ส่วนญาติพี่น้องและผู้ที่มาร่วมงานจะนั่งล้อมรอบจับสายสิญจน์ที่วัดได้เตรียมไว้ให้

๒.๒.๑ ประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ซึ่งในปัจจุบันนี้ประธานในพิธีบวชนาคข้างคือ นายบุญมี สุขศรี เป็นอาจารย์ผู้ทำพิธีสู่ขวัญใหญ่

๒.๒.๒ เริ่มสู่ขวัญบายศรี โดยประธานผู้ทำพิธีเริ่มการสวดมนต์และบทสวดเรียกขวัญ ซึ่งบทสวดนี้เป็นการบรรยายถึงพระคุณของผู้บังเกิดเกล้าที่เลี้ยงดูตั้งแต่เยาว์วัยจนถึงการบวช

๒.๒.๓ เมื่อเรียกขวัญนาคจบ อาจารย์ก็ทำการผูกแขนให้นาคทุกคน จากนั้นบิดามารดา ญาติพี่น้อง รวมถึงแขกก็จะผูกแขนด้วยตามลำดับ จากนั้นอาจารย์ที่ทำพิธีจะเสี่ยงทายกระดุกคางไก่ ซึ่งมีลักษณะเป็น ๓ ง่าม โดยดูจากส่วนกลางของกระดุก ถ้ามีลักษณะปลายตรง แสดงว่าประเพณีบวชนาคครั้งนี้ดำเนินไปด้วยดี ราบรื่น ไม่มีอุปสรรคใด ๆ ถ้ากระดุกส่วนกลางมีลักษณะเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง แสดงว่าประเพณีบวชนาคครั้งนี้ จะมีอุปสรรค

๒.๓ พิธีบายศรีสู่ขวัญเล็ก เริ่มในเวลาช่วงเย็นประมาณ ๑๖.๐๐ เป็นต้น ไปที่บ้านของนาค โดยจะเริ่มทำพิธีที่ละบ้านตามลำดับ เพราะนาคที่ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญเล็กจะต้องมีเพื่อนนาคมานั่งอยู่กับนาค ซึ่งเพื่อนนาคที่กล่าวถึงก็คือนาคที่จะบวชด้วย เมื่อทำพิธีที่บ้านหลังเล็กเสร็จก็จะไปทำที่บ้านต่อไป และนาคที่ทำพิธีเสร็จก็จะไปร่วมที่บ้านหลังนั้นด้วย ทำต่อเรื่อย ๆ จนครบ

๒.๓.๑ อาจารย์ที่ทำพิธีเชิญนาคและเพื่อนนาคมานั่งในที่ที่จัดเตรียมไว้สำหรับทำพิธี ซึ่งพิธีบายศรีสู่ขวัญเล็กจะคล้ายคลึงกับพิธีสู่ขวัญใหญ่ แต่มีเพิ่มเติมจากนั้นคือ ในขณะที่ทำพิธีเรียกขวัญนาค บิดามารดาและญาติพี่น้องจะส่งเสียงเรียกร้องขวัญต่อจากอาจารย์ผู้ทำพิธี

๒.๓.๒ เมื่อทำพิธีเสร็จอาจารย์จะผูกด้ายสายสิญจน์ให้กับนาคและเพื่อนนาค จากนั้นอาจารย์จะทำพิธีเสี่ยงทายคางไก่ เพื่อให้ทราบว่าการบวชครั้งนี้ นาคจะอยู่ครบพรรษาหรือไม่ มีอุปสรรคในการบวชหรือไม่ ถ้าคางไก่มีสลักษณะปลายตรงแสดงว่าการบวชครั้งนี้จะไม่มีอุปสรรค นาคจะบวชอยู่ครบพรรษา ถ้าคางไก่มีสลักษณะคองอ การบวชครั้งนี้จะมีอุปสรรคนาคจะศึกษาสิกข์ก่อนพรรษา

๓. วันแห่ นาค แบ่งออกเป็น ๒ ช่วง ได้แก่

๓.๑ พิธีแห่ นาค โดยชาวบ้านเตรียมตกแต่งขบวนแห่ นาคของแต่ละหมู่บ้าน จากนั้นเคลื่อนขบวนไปรวมกันที่วัด ก่อนที่จะเคลื่อนขบวนทั้งหมดไปที่วังทะเล โดยความเชื่อซึ่งได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ดูแลช้างที่ร่วมขบวนแห่ นาค จะพากันตกแต่งช้างของตนเพื่อร่วมขบวน

๓.๒ พิธีขอขมาศาลปู่ตา เมื่อขบวนบวชนาคมาครบกันแล้ว ผู้นำในพิธีคือ ครูบาใหญ่ จะประกาศให้นาคและช้างลงไปชำระร่างกายในวังทะเลให้สะอาดก่อนทำพิธีเช่นขอขมา โดยความเชื่อซึ่งจะช่วยทำความสะอาดตัวช้าง ส่วนนาคจะล้างแขนและมือเล็กน้อย เมื่อชำระร่างกายเสร็จ นาคและช้างขึ้นมานบนฝั่เพื่อทำพิธี จากนั้นจึงทำพิธีเช่นขอขมาศาลปู่ตาวังทะเล ซึ่งพิธีดังกล่าวคล้ายกับพิธีเช่นฝั่ปะกำในการออกไปคล้องช้างป่าในอดีต

๔. วันอุปสมบท เป็นพิธีสุดท้ายของประเพณีบวชนาค ซึ่งพิธีต้องเริ่มตั้งแต่เช้าเนื่องจาก การบวชนาคนี้มีคนพร้อมที่จะบวชหลายคน นาคทุกคนมารวมกันอยู่หน้าโบสถ์วัดขบวนแห่ นาคจะเดินแห่รอบอุโบสถ ๓ รอบ โดยเวียนจากซ้ายมาขวาตามเข็มนาฬิกา เมื่อเวียนครบ ๓ รอบ นาคจะจุดเทียนบูชาเสมาหน้าพระอุโบสถ จากนั้นมีการโปรยทาน เมื่อขบวนแห่ นาครอบอุโบสถครบทุกขบวนแล้ว นาคทุกคนเปลี่ยนเครื่องแต่งกายเป็นพระภิกษุภายในอุโบสถ พระภิกษุผู้ทำพิธีจะเรียกพระใหม่เข้าไปในอุโบสถ เมื่อพระใหม่เข้าไปในอุโบสถ จะจุดเทียนบูชาถวายพระประธาน จากนั้นจะอุ้มผ้าไตรเดินคุกเข่าประนมมือเข้าไปขอพรพชาต่อพระอุปัชฌาย์ เมื่อขอพรพชาเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะไปรับศีลจากพระคู่สวด จากนั้นจึงอุ้มบาตรไปหาพระอุปัชฌาย์เมื่อเข้าไปแล้ว พระบวชใหม่จะกล่าวคำขอนิสัย จากนั้นพระอุปัชฌาย์คล้องบาตรให้พระบวชใหม่แล้วบอกชื่อบาตร สงบ จีวร เป็นภาษาบาลี จากนั้นพระกรรมวาจาจารย์จะสมมติตัวเองเป็นผู้สอนแล้วซักถามพระบวชใหม่ เมื่อซักถามเสร็จ พระกรรมวาจาจารย์จะกลับไปนั่งท่ามกลางสงฆ์ทั้งหมดแล้วเรียกพระบวชใหม่เข้าไปขออุปสมบทต่อพระสงฆ์ โดยมีการซักถามเรื่องโรคภัยต่าง ๆ มีหรือไม่ หนี้สินมีหรือไม่ เป็นข้าราชการหรือไม่ บิดามารดาอนุญาตให้บวชหรือไม่ จากนั้นพระภิกษุจะมานั่งนับเครื่องไทยธรรม โดยไปนั่งต่อท้ายสงฆ์แล้วกลับมาที่นั่งที่เดิม แล้วกรวดน้ำ เมื่อพระสงฆ์ สวดอนุโมทนาและให้พร พระภิกษุใหม่จึงประนมมือรับพรต่อไปจนเสร็จพิธี เมื่อเสร็จพิธีพระภิกษุที่บวชใหม่ ออกจากอุโบสถ ส่วนบิดามารดา ญาติพี่น้องที่นั่งรออยู่ด้านนอกจะเตรียมรอรับพระภิกษุที่บวชใหม่ เพื่อนิมิตต์กลับไปวัดในหมู่บ้านของตน เป็นอันเสร็จพิธี^{๑๐๖}

จากการกล่าวมาทั้งหมด เราจะพบว่าพิธีกรรมการบวชนาคข้างนี้ ถือว่าเป็นอีกประเพณีหรือพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่มืองค์ประกอบของพิธีกรรมส่วนหนึ่งจะต้องมีการประกอบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอยู่

^{๑๐๖} สัมภาษณ์นายคำ ทองมาก, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

ด้วยและการบายศรีสู่ขวัญดังกล่าวนั้นก็ถือว่าเป็นการบายศรีสู่ขวัญที่เป็นรูปแบบของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วยอย่างแท้จริง

๓.๕.๒.๓.๒ ประเพณีสู่ขวัญข้าวของกลุ่มชาติพันธุ์กวยหรือส่วย

สำหรับชาวกวยหรือส่วยนอกจากจะมีพิธีกรรมการสู่ขวัญนาซึ่งถือเป็นพิธีกรรมการสู่ขวัญหลักและเป็นหน้าตาของท้องถิ่นแล้วก็มีพิธีกรรมการสู่ขวัญอีกพิธีกรรมหนึ่งที่ชาวกวยนิยมกันมากเนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความเป็นผู้มีความกตัญญูต่อพืชพันธุ์ธัญญาหารที่มีคุณค่าต่อตนเอง

สำหรับพิธีกรรมการสู่ขวัญข้าวนี้มีตำนานที่ชาวกวยเล่าขานกันต่อๆมาว่า มีตำนานเจ้าแม่โพสพที่เล่าว่า นานมาแล้ว มีพญาวิรูปกษัตริย์เป็นผู้ให้กำเนิดข้าว ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้า ผู้มีพระนามว่า กุกสันโท ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์แรก ได้มีผู้นำเอาข้าวเอามาเลี้ยงคนและสัตว์ในชมพูทวีปปรากฏว่า ข้าวในสมัยนั้น เมล็ดใหญ่มากและมีกลิ่นหอมฟุ้งอร่อย แต่เมื่อจะกินต้องใช้มีดพร้าผ่ามานึ่งกิน กาลต่อมา มีหญิงชราห่ม่ายคนหนึ่ง เคยมีสามีถึง ๗ คน สามีตายหมดต้องอยู่คนเดียว ทั้งไม่มีลูกหลานจะพึ่งพาอาศัย คราวหนึ่ง ขณะนางกำลังทำยุ่งข้าวอยู่ เมล็ดข้าวก็พากันบินหลังไหลมารวมกัน ณ ใต้ถุนบ้านของนาง ยายแม่ห่ม่ายโกรธมากที่เมล็ดข้าวมามากมาย เนื่องจากนางยังทำยุ่งไม่เสร็จ นางจึงเอาไม้ค้อนขนาดใหญ่ตีเมล็ดข้าวเหล่านั้นแตกกระจายเป็นซีกเล็ก ๆ ข้าวตกใจพากันหนีไปอยู่ตามเถื่อน (ป่า) ถ้าและหนอง ชาวบ้านให้ชื่อข้าวนั้นว่า นางโพสพ ข้าวไม่กลับมาหามนุษย์อีก ผู้คนพากันอดข้าวเป็นเวลาดังพันปี ต่อมา ลูกเศรษฐีคนหนึ่ง ไปเที่ยวป่าหลายวัน อดอาหาร จึงเอาเหล็กแทงลงไปใต้น้ำเพื่อหาปลา บังเอิญแทงไปถูกปลาไหลทองตัวหนึ่ง ทองแตกกระจายไปทั่ววังน้ำ มีพญาปลากั้ง (ตัวคล้ายปลาช่อน) ตัวหนึ่งมาพบเข้า จึงอ้อนวอนขอไล่ปลาไหลทองด้วยนางโพสพ คือ ข้าว ลูกเศรษฐีตกลง จึงเรียกนางโพสพ คือข้าวมาหาและมอบให้เศรษฐีไป นางโพสพขัดขืนไม่ยอมไปเมืองมนุษย์ เพราะกลัวถูกตีอีก ฝ่ายเทวดาสององค์ได้เนรมิตเป็นปลาและกวางทองมาช่วยพูด ขอให้นางโพสพไปเมืองมนุษย์ เพื่อเลี้ยงชีวิตคนและสืบสานพระศาสนา นางโพสพเห็นเป็นเทวดาก็ไม่อาจขัดได้จึงตกลงไปกับลูกเศรษฐี พอมาถึงพระพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสป เมล็ดข้าวก็เล็ดลงมาอีก แต่มีกลิ่นหอมและอร่อยเช่นเดิมตลอดมา จนถึงพระพุทธเจ้าผู้มีพระนามว่า โคตโม เมล็ดข้าวเล็ดอีก แต่ยังมีกลิ่นหอมและอร่อยเช่นเคย

ต่อมามีพญาองค์หนึ่งเสวยราช แต่เป็นกษัตริย์อธรรม เกิดฝนแล้ง คนอดอยาก พญาผู้นั้นได้ทำยุ่งฉางหลวงใส่ข้าวไว้แจกจ่าย ประชาชนจึงมาขอรับข้าวไปแลกของกินและสิ่งของต่าง ๆ และขายเอาเงินมาใช้ ข้าวโกรธจึงหนีไปอยู่หินหนองต่อ ใกล้พระฤาษีตนหนึ่งซึ่งพำนักอยู่ ณ ที่นั้น ประชาชนอดอยากอยู่ประมาณสามร้อยปี ผู้คนตายกันทั้งเมือง ยังเหลือแต่ตายายสองผัวเมีย และได้เข้าป่าไปหาพระฤาษีเพื่อขออาหารกิน และเล่าถึงความอยากให้พระฤาษีฟัง พระฤาษีสงสารจึงเรียกนางโพสพ คือข้าว มาหาและมอบให้สองเฒ่า นั้น ชันแรกนางโพสพขัดขืนไม่ยอมไป พระฤาษีจึงบอกคาถาให้สองเฒ่าเสกใส่นางโพสพ นางโพสพถูกคาถา จึงตกลงไปเมืองมนุษย์อีก และพระฤาษีเสกให้เป็นข้าวชนิดต่าง ๆ ด้วยพระฤาษีให้สองเฒ่าให้นาเมล็ดข้าวไปปลูก คราวแรกต้นข้าวเหี่ยวแห้งตาย สองเฒ่าจึงแต่งเครื่องขวัญเรียกวิญญาณนางโพสพ และเอาคาถาที่พระฤาษีบอกให้มาเสกใส่น้ำแล้วโปรยต้นข้าว ต้นข้าวจึงงอกงามดี เมล็ดข้าวได้แตกแยกออกเป็นเมล็ดเล็กมากมาย สองเฒ่าจึงเอาเมล็ดข้าวแจกจ่ายไปยังบ้านเมืองต่าง ๆ ทั่วไป และแนะนำวิธีปลูกข้าวให้ทราบวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับข้าว เช่น มีการทำบุญคุณลาน เมื่อนาดข้าวกองไว้ที่ลาน และทำพิธีเรียกขวัญข้าว หรือ เจ้าแม่โพสพด้วย สองเฒ่าอายุยืนถึงพันปี จึงถึงแก่กรรม พันธุ์

ข้าวก็ได้แพร่หลายไปตามบ้านเมืองต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ตลอดมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ข้าวก็ได้แพร่หลายไปตามบ้านเมือง ๆ อย่างกว้างขวาง ตลอดมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

(๑) ความสำคัญของประเพณีสู่ขวัญข้าว

ประเพณีสู่ขวัญข้าว หรือประเพณีบุญคุณลานของอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ทำเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ข้าวในลานของตน และเพื่อเรียกขวัญพระแม่โพสพที่ตกหล่นตามท้องนาขึ้นสู่นางบูชาวพระแม่โพสพ ป้องกันศัตรูพืชและสัตว์ทำลาย เพื่อให้ผลผลิตมากในปีต่อไป นอกจากนี้ยังเป็นการขอขมาและขอบคุณพระแม่โพสพ หรือ เทพีแห่งข้าวผู้มีบุญคุณกับคนทุกคน เพราะเปรียบเสมือนเทพเจ้าผู้ดูแลพืชพันธุ์ธัญญาหารให้มนุษย์และสัตว์ใช้เป็นอาหารเลี้ยงชีพ และยังเป็นพิธีที่เชื่อกันว่าจะทำให้ชาวนาได้ข้าวอุดมสมบูรณ์ตลอดไป

ขั้นตอนพิธีสู่ขวัญข้าว

ในวันที่เหมาะสมเมื่อเจ้าภาพเจ้าของนาพร้อมถ้าเจ้าของนาเป็นหญิงนุ่งขาว ห่มขาว เป็นผู้ทำพิธีตอนเช้าตรู่ หมอสู่ขวัญ จะทำพิธีสู่ขวัญข้าว กล่าวคำอัญเชิญ ชุมนมเทวดา ทำพิธีเวียนเทียน กล่าวคำทำนายฝน และวันที่เหมาะสมในการเพาะปลูก โดยพราหมณ์หรือทิด จารย์จะได้กล่าวคำสู่ขวัญข้าวนั้นมีดังนี้

ศรีศรีมือนี่หม่นมือนี่ ปีนี่หม่นปีเฮ้า ปู่พระเจ้าให้ช่วยคุณขวัญ กะหว้ามือนี่วันนี้ วันนั้นหมอสั่งสร้างไธได้ข้าวฮวงหนา กะหว้ามือนี่ หมอสั่งสร้างนาได้ข้าวฮวงกอน กะหว้ามือนี่วันนี้ เอาบ่าวขึ้นเอือนสาว กะหว้ามือนี่วันนี้ พันดาวให้มารแพ้ กะหว้ามือนี่วันนี้ เอาช่างเข้ามาโฮง กะหว้ามือนี่วันนี้ ท้าวบุญเอื้องขึ้นปราสาท กะหว้ามือนี่วันนี้ ผู้ฉลาดเข้าฟังธรรม กะหว้ามือนี่วันนี้ ผู้เป็นเจ้าได้เงินแสน กะหว้ามือนี่วันนี้ ท้าวผู้เฒ่าปลูกแตงหน่วยงาม กะหว้ามือนี่วันนี้ เศรษฐีเข้าเบิกเงินคำ กะหว้ามือนี่วันนี้

“ศรีศรีมือนี่หม่นมือนี่ วันดีฤๅฤๅตมะโชค โตกใบนี้หม่นโตกไม้จันทน์ ชันใบนี้หม่นชันไม้แก้ว ขุนนางดาตงแต่งแล้วจึงยอมมา ชยตุ ะวัง ชัยยะมังคะลัง โอภาสะ โอภาสะ เถิงฤๅฤๅกาลเดือนห้า ฟ้าฮ้องฮ้าเดือนหก ฝนตกฟ้าฮ้องฮ้อง ฝนนองหลังลงมา ชาวนาจึงหาพริ้วแลขวาน ค้ำคมบางเช่นใหม่ แบกไปใส่ป่าไม้ไพรหนา พันพะเนียงไถนา เถิงเคหาไว้ไธหล่าง ผุ่งหมูช่างเขาจึงมาดู มีทั้งงอนไถใหญ่ใบพะเนียงหนา นำเอามาตาแต่งแล้ว เป็นไถแก้วเกิดคุณมา แบกไปไถนาไปแอก มีทั้งแอกอันงอ พาดคอคความเชือกอ้อง ไถช่องเพื่อความแอง ถือดินแข็งเพื่อฮากไม้ ไถลดไธหลายวัน คาคายาไปทั่วไธ หวานเข้าใส่ในตม พระบรมตมแต่ง ฮากออกแบ่งเป็นใบพร้อมกันไปหลกออก หาดอกมาก็้ว ปิดปาดลื้อไปเสีย เขาจึงเอาไปตั้งไว้เป็นสุม ชุมนมกันไว้ เหลือหลายเตียรดาช คาคไว้แล้วเอากล้ามาดำ ปักใส่ตมถมใส่ผง ก็จึงได้หลายตัน ดำหันหน้าหันหลังไปมา ตามภาษาไทยนาและไทยนอก ดำชอกแลดำกลาง ดำเหิงนานก็จึงได้หลายตัน หลายมือพันข้าวจึงปงใบวี เขียวขจีหอมฮวงเฮ้า ลมพัดจ้าวอยู่ไปมา ทารกาหมูเด็กน้อย ไปคอยเฝ้าเข้าและเย็น ผุ่งนกเต็นนกจิบนกจาบ อย่าได้มาคาบจิกกิน ในดินแลในน้ำ ก้านอกแลดอนกลาง หมูกวางฟานอย่าได้มากินใกล้ ฮอดมือได้พอประมาณ เจ้าจึงมานทอแง แผ่อกได้เป็นฮวง เถิงเดือนสิบสองเจ้าจึงเหลื่องกกเหี้ยว เขาเกี่ยวเจ้าตากไว้สู่สู่คันสองสามวันจึงกู้เจ้าแล้ว คันหลาวแก้วเขาจึงหาบเจ้าไป ฮวมในลานเหมือนกองหาด ฮอดมืออาดแสนดีเขาจึงหม้างเจ้าลี้ลงมา ชั่นอัสันเขาก็ตี ค้อนฮีเขาก็ฟาด เขาจึงเอาเจ้าตั้งไว้ในลานดูสะพาด เตียรดาชเหลือหลาย บางผ่องเอาความมาเหยียบหย้า หย้าแล้วผงธูลี้กั่วโห่งเวินไปเปื่องซ่ายชีหว่า เวียนไปเปื่องซาวชี

ซ้าย มือเบื้อซ้ายถือเชือกควาย มือเบื้อขวากถือขอกีตะและตีต้อย ตีข้อยและตีแสง ตีปักปักตี
แป๊กแป๊ก ยี่แหลกแล้วจึงเอาควายออก เขาจึงเอาหนามคองแลหนามไผ่มากวาดวายเฟืองหมุน
อันเสีย แล้วจึงบอกเมียแก้วแก่นให้ฟ้าแห่ค้นหาเหล่าตองยา หาถุงตาและพิน้อง เอาใส่ก้องกอง
ขึ้นเป็นกอง แล้วจึงปองไปศิลาและเหมียงหมาก มีทั้งตองอ่อนและตองเขียว ยอดคุณเพียวอัน
งามอ่อนกระจอนจันทน์คู่หอมงาม ตามภาษาของชาวโลก มีทั้งต้มไก่โอกบรบรร สามสมควรูปู
อาสน์ ขอดีพาดคันหลาว ปลายแหลมยาวชาดลาด มีทั้งเสื้อผ้าอาดขาวดี มีทั้งทองเทียนสีติดได้
มีทั้งฝ้ายอ่อนไว้มุงคุล มีทั้งบายศรีตั้งไว้สวยสวย เดียดาขขึ้นไขว่ช่วงเหลือตา แผลพ่นังวักไว้สี่
แจเกล้า ดูแลงามองอาจ จึงไปอาราธนาอาจารย์ผู้ฉลาด มานั่งสูตรขวัญ หว่า ศรีศรีมือนั้นหม่นมื่อ
หม่น ให้หม่นเหมือนหินผาแอน ให้เจ้าหม่นแก่นปานผาจวงผาจันทน์ ให้เจ้าหม่นเหมือนผาหลวง
ไกรลาศ ให้เจ้าหม่นปานอากาศและตาเวิน หว่ามาเยอขวัญเอย.....

นางข้าวจ้าแลข้าวนเหนียว ต้นเขียวเขียวข้าวก่า ก็ให้มาสามือนั้นวันนี้ ต้นดำดำข้าวมหาก
เชือกก็ให้มาสามือนั้นวันนี้ ฮวงเผื่อข้าวปองแอ้ว ไสด้งแก้วข้าวแซ้วง สะก่พร้อมเหนียวดี ฮวงฮีฮี
ข้าวอ้วนน้อย ฮวงยาวห้อยนั้นข้าวขี้ควาย เม็กสวยลวยนั้นข้าววงช้าง เม็ดโค้งข้างนั้นข้าวลาดเทียน
ลายเวียนนั้นข้าวมหากแห่งเขาจึงแบ่งไว้ให้หมู่ทางไกล ก็ให้มาสามือนั้นวันนี้ เอาแต่ข้าวกระ
เชียวฮวงหญ่ อ้อยลุ่มนั้นข้าวคอดแดง เม็ดแดงนั้นข้าวลี๊ดแฮด เม็ดแลบนนั้นข้าวมะมี้งเป็ด เม็ดถึ
ข้าวมหากอก เม็ดหมอกนั้นหม่นข้าวมัน หอมมันท้นข้าวปาด สะพาดพร้อมนั้นหม่นข้าว
หมากโพธิ์ หอมพาล้อข้าวฮวงช้างสุกเต็มไซ้ ก็ให้มาสามือนั้นวันนี้ ว่ามาเยอขวัญเอย ให้เจ้ามาจาก
ปากหมั่งขนลาย ให้เจ้ามาจากปากควายโตเขาหย่อง ให้เจ้ามาจากปากช้างตัวางง ให้เจ้ามา
จากปากโองและกระต่าย ให้เจ้ามาจากปากช้างตัวางงตัน ให้เจ้ามาจากปากหมูชั้นแลปูคาบ ให้
เจ้ามาจากปากนกจิบนกจาบ ควบเจ้าควาบินบน ให้เจ้ามาจากปากนกเขาเขียว คาบเจ้าไปจับ
เฮียวแลปลายฟุ่ม ก็ให้มาสามือนั้นวันนี้ ให้เจ้ามาเยยและเต็มเกล้า ให้เจ้าอยู่สวัสดิ์ กินสับปืออย่าได้
บก จกสับปืออย่าได้ลง หว่ามาเยอขวัญเอย ให้เจ้ามาจากหมั่งโตคอดแดง ให้เจ้ามาจากปีกแมมม
แดงตัวปักอ้า กระซ้าชาดกระบุงแดง คันหลาวแทงหักคาบ่า ขวัญเจ้าอย่าได้ตกใจนอนางเนอ
ตันอ้อยใหญ่ล้าถ่อขา ก็ได้มานี้แล้ว อ้อยตาปลาล้าถ่อแข้ง ก็ได้มานี้แล้ว ต้นข้างแข่งไสพาขวัญ ก็
ได้มานี้แล้ว มีทั้งพลูพินแลหมากอ่อน มีทั้งกระจอนจันทน์คู่หอมงาม ตามภาษาของโลก มีทั้งไก่
ผู้โอกโตถ่อนกยุง มีทั้งไก่ตัวเมียโตถ่อห่านฟ้า มีทั้งเผือกหัวชัน มีทั้งมันหัวสอง พวกพิน้องแวน
หลาย ฟุ้งต่ายายมวลมาก ว่ามาเยอขวัญเอย.....

ให้เจ้าอยู่เล่าแผ่นสะนอนเฟือง เจ็กเอ็นชื่อเจ้าอย่าได้แซว แกวเอ็นชื่อเจ้าอย่าได้ตื่น เด็ก
น้อยหลั่นตักไปขายเจ้าอย่าได้เคียด หยิงมาเบียดเจ้าอย่าได้โมโห คนพาล้อเอาเจ้าและเหล่า ก้อ
อย่าได้ท้วง เจ้าจงหวังหมู่โลกา เลี้ยงสัตว์สาหลายสำ จงได้ค้ำศาสนา ให้ธรรมาเฮืองฮุ่งแจ้ง เป็น
ได้แต่งตีตามไฟ ให้สัตว์ดำเนินไปทางอันชอบ ประกอบด้วยสุจริตธรรม ตามคำสอนของพระ
บาท เลี้ยงหมูอาจสังฆคุณ ให้ค้ำจุนมูลหมู่โลก บริโภคเจ้าอยู่สวัสดิ์ เพ็นตักเจ้าไปต้ออย่าได้หัก
ลักกะลัน เจ้าอย่าฟัง เทใส่กระดั่งเจ้าอย่าได้ปึงบินหนี ให้เจ้าตึงกันมาเหมือนดังพินสาด ให้เจ้า
กวาดกันมาคือกาวสาวหนุ่ม ให้เจ้าตุมกันมาคือตุมเงินเลี้ยง เม็ดหนึ่งตักไปทานค้ำเช้าเหลือหลาย
เม็ดหนึ่งตักไปซื้อควายโตเขาหย่อง เม็ดหนึ่งตักไปซื้อข้องเก็กกำ เม็ดหนึ่งตักไปซื้อค้ำได้เก็กหมิ่น
เม็ดหนึ่งตักไปซื้อกล้าให้ได้ข้าวมื่นเยย เม็ดหนึ่งตักเอาผู้เฒ่าให้เล่าขายของ มาเยอขวัญเอย.....

เพ็นตักใส่ดั่งอย่าได้บินหนี เพ็นตักไปใส่เจ้าอย่าได้ตื่นเต้น ข้าวเหนียวให้มาอยู่เล่า ข้าวเหนียวองอาจ ข้าว เจ้าให้มาอยู่ลาดเหยียคำ เขาดักตาไปใส่เกล้าเจ้าอย่าได้ป้อย หมูเด็กน้อยเหยียบยี่เพื่อง เจ้าอย่าเคื่องคำเคียด เขาเอาเจ้าแลกลสีเสียดแลปูนพลู แลกปลาทุแลเสื้อผ้า เจ้าก็อย่าได้เคื่อง หมูเจ้าเมืองเกณฑ์เก็บเจ้าเข้าฉางหลวงไปช้อยชาติ ก้อย่าได้ตื่นท้วง เจ้าของปวงนำหวยเบอร์สาระเพอเอาเจ้าขายเล่นเลขก้อย่าได้ฮ้อน ให้เจ้าเต็มตีดั่งเก่า อย่าได้บกเป็นหาตอย่าได้ขาดเงินวัง สัพพะกำลัง ยังบริบูรณ์ดีคือเก่า อาคัจฉามะ โภชะนัง พิซังมะมะ หะทะยังชะยะตุ ฤะวัง ชะยะมังคะลัง ชะยะมหมามุงกุล อุอะ มุมะ มุลมา สวาหะมะฯ”^{๑๐๗}

เมื่อสุดขวัญจบแล้วฝ่ายพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีกรรมก็จะนำเอาน้ำมนต์ที่เตรียมไว้โปรดตามกองข้าวที่นำมารวมกันไว้ในกลางลานข้าว จากนั้น ในตอนสายๆก็นิมนต์พระมาที่นาเพื่อรับทานคือการถวายอาหารซึ่งจะต้องมีการรับศีลและฟังธรรมเทศนาจากพระเพื่อเป็นมงคล

แต่ปัจจุบันนี้ชาวอำเภอดำเนินการตามไม่นิยมที่จะไปประกอบพิธีกรรมที่ท้องนาเพราะไม่ได้มีวิธีการทำนาเช่นเก่าแล้ว เพราะปัจจุบันมีการนำเอาเครื่องนวดข้าวมาใช้ทำให้ประหยัดเวลา แต่ถึงอย่างนั้นคติการแสดงออกซึ่งความเคารพในพระแม่โพสพก็ยังมี ปัจจุบันชาวอำเภอดำเนินการตามนิยมนำข้าวไปรวมกันไว้ที่วัดเพื่อถวายพระและประกอบพิธีกรรมการสู่ขวัญข้าวภายในศาลาการเปรียญของวัดเลยไม่ต้องไปที่ท้องไร่นาแต่ในส่วนเนื้อหาของงานและความมุ่งหมายของการประกอบพิธีกรรมก็ยังคงรักษาเอาไว้เหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

๓.๖ ผู้ประกอบพิธีกรรมการทำขวัญ

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องนำมาพิจารณาในเรื่องประเพณีการสู่ขวัญของชาวพุทธในอำเภอดำเนินการจังหวัดสุรินทร์ก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผู้ที่ทำหน้าที่ในการเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในการสู่ขวัญ ซึ่งเราเรียกผู้ที่ทำหน้าที่ในการสู่ขวัญนี้ว่า หมอสูตร หรือหมอสูตรขวัญ ซึ่งในประเพณีการสู่ขวัญของชาวพุทธในอำเภอดำเนินการ จังหวัดสุรินทร์นั้น ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ส่วย ลาว เขมร ต่างก็มีผู้ที่ทำหน้าที่ในการเป็นหมอสูตรขวัญ โดยหมอสูตรขวัญนั้นจะมีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๓.๖.๑ พระสงฆ์ สำหรับชาวพุทธในอำเภอดำเนินการ จังหวัดสุรินทร์นั้นล้วนเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นและเคารพศรัทธาในพระสงฆ์เป็นอย่างมากเนื่องจากพระสงฆ์นั้นถือว่าเป็นผู้เป็นนอานาบุญของชาวบ้านทั่วไปและเป็นผู้ที่เป็นศาสนทายาทของพระศาสนา ดังนั้น พระสงฆ์ในชุมชนอำเภอดำเนินการจึงถือว่าเป็นผู้ที่ชาวอำเภอดำเนินการให้ความเคารพเมื่อจะทำกิจการใดๆก่อนที่จะจะต้องไปปรึกษาพระสงฆ์เสียก่อนทุกครั้งแม้ว่าดูชาวพุทธอำเภอดำเนินการนั้นจะหลักไปทางการเชื่อผีเชื่อเจ้าก็ตาม แต่ความเป็นจริงแล้วชาวอำเภอดำเนินการเป็นผู้ที่มีศรัทธาหนักแน่นในพระศาสนา และเคารพในพระสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง และอีกประการหนึ่งนั้นชาวอำเภอดำเนินการคิดว่าพระสงฆ์เป็นผู้ที่ทรงความรู้ทรงธรรมทรงวินัย และเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างทั้งทางโลกและทางธรรมจึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ชาวอำเภอดำเนินการมีความเคารพในพระสงฆ์

และในการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการสู่ขวัญก็เป็นอีกพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่พระสงฆ์ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวอำเภอดำเนินการ คือชาวบ้านยอมรับว่าพระสงฆ์นั้นมีความรู้เล่าเรียนมาในศิลปวิทยาการต่างๆอย่างล้นเหลือ และที่สำคัญท่านเป็นผู้สอนเทศน์ทำนองอีสาน เช่น เทศน์แหล่ เทศน์พระเวสหรือเทศน์มหาชาติทำนองอีสาน เมื่อท่านเรียนรู้อแล้วช่วงแรกๆท่านก็ได้สอนให้ผู้ที่สีกไปเรียนรู้เรื่องการสู่ขวัญเพื่อที่จะให้ไปช่วยเหลือชาวบ้านประกอบพิธีกรรมสู่ขวัญให้กับชาวบ้านยามที่เขาประสบ

^{๑๐๗} หมายเหตุ : คำสูตรขวัญบางตอนจะต้องว่าเป็นภาษาขุย

เหตุหรือเคราะห์กรรม แต่เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมในวัด เช่น งานบวช เป็นต้นที่เป็นงานของชุมชน ชาวบ้านก็ได้ขอร้องให้ท่านคือพระสงฆ์ในฐานะเป็นเจ้าของสถานที่และเป็นผู้ที่มีความรู้อยู่แล้วเป็นผู้ทำหน้าที่ในการสู่ขวัญให้กับตนเอง ทั้งในส่วนของการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและการสู่ขวัญ จึงตกเป็นภาระหน้าที่ของท่าน ซึ่งก็ถือว่าเป็นการอนุเคราะห์ชาวบ้าน ซึ่งกรณีของพระภิกษุเป็นผู้ทำหน้าที่ในการสู่ขวัญนี้ในจังหวัดอื่นไม่ปรากฏมีการทำเช่นนี้มากนักแต่ที่สุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษบางที่ก็มีพระสงฆ์ได้เข้ามาเป็นผู้ทำหน้าที่นี้อยู่เป็นจำนวนมาก แต่มีข้อจำกัดของการทำหน้าที่ของพระก็คือจะต้องเป็นงานหรือพิธีกรรมสู่ขวัญที่จัดงานในวัดเท่านั้น พระสงฆ์จะไม่ยอมรับนิมนต์ออกไปรับงานสู่ขวัญข้างนอก เนื่องจากชาวบ้านและตัวท่านเองเห็นว่าเป็นการไม่เหมาะสมกับสมณสาธิตและพระธรรมวินัยสักเท่าไร ดังนั้น บทบาทของพระจึงมีอยู่เฉพาะในวงที่ค่อนข้างจำกัดไม่เป็นการประกอบพิธีกรรมทั่วไปเหมือนกับฆราวาสที่เป็นหมอสวดทั่วไป^{๑๐๘}

๓.๖.๒ บัณฑิต (ทิด ,จารย์) ในความเชื่อเรื่องขวัญและการสู่ขวัญนั้นชาวพุทธในอำเภอท่าตูมจังหวัดสุรินทร์ก็เหมือนกับที่อื่นๆที่เห็นว่าผู้ที่จะสามารถประกอบพิธีกรรม โดยผู้ที่จะมาเป็นหมอสวด จะต้องเป็นผู้มีความรู้ ความชำนาญเกี่ยวกับการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ ผู้ประกอบพิธีกรรมมีหน้าที่นำกล่าวคำไหว้พระ คำเชิญเทวดามาเป็นสักขีพยานและคำสูตรขวัญตลอดจนพิธีกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการสู่ขวัญ เพื่อก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลตามวัตถุประสงค์ เริ่มตั้งแต่การกำหนดฤกษ์ยามในการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ แห้งอุปกรณ์และสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีสู่ขวัญ พร้อมทั้งส่วนประกอบในพานบายศรี นอกจากนี้จะเป็นผู้ทำในด้านพิธีกรรมแล้ว ผู้ที่จะเป็นหมอสวดเพื่อที่จะให้ชาวบ้านยอมรับ นับถือกันต้องมีคุณสมบัติดังนี้

ก. ต้องเป็นเพศชาย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสังคมไทยโดยเฉพาะสังคมชนบทยกย่องเพศชายมากกว่าเพศหญิง ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นสาเหตุมาจาก เพศชายในสมัยก่อน มีโอกาสเรียนรู้และมีการศึกษาในด้านต่าง ๆ มากกว่าเพศหญิง ดังนั้นการให้ความสำคัญในด้านการเป็นผู้นำในการจัดทำพิธีต่าง ๆ ในสังกัดซึ่งอยู่ในกลุ่มคนที่เป็นเพศชาย

ข. เป็นผู้ผ่านการบวชเรียนมาก่อนและมีประสบการณ์ในการทำพิธีสู่ขวัญสวดคำสู่ขวัญได้ เพราะผู้ที่บวชมีโอกาสได้เรียนรู้ในหลักธรรมและคำสวดต่าง ๆ จากใบลาน คัมภีร์ต่าง ๆ เป็นการเพิ่มความรู้อีกอย่างหนึ่ง

ค. หมอสวดส่วนมากจะเป็นผู้อาวุโส เพราะสังคมไทยจะยึดและให้การยอมรับผู้อาวุโส เพราะถือว่าผู้อาวุโสเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในชีวิตสูง เข้าใจชีวิตของคนได้ดี แต่มีประสบการณ์ในการสู่ขวัญมานาน

ง. สำเนียง น้ำเสียงในการสูตรขวัญ เป็นส่วนประกอบสำคัญที่มีส่วนส่งเสริมให้หมอสวดได้รับความนิยมจากประชาชน การมีน้ำเสียงกังวานอ่อนหวานและไพเราะ ให้วรรคตอนได้ดีและมีการออกเสียงได้ชัดเจนจะทำให้สู่ขวัญน่าฟัง และเชื่อว่าขวัญจะกลับคืนสู่ร่างเจ้าของขวัญโดยเร็ว เพราะขวัญพอใจถ้อยคำที่มีสำเนียงนุ่มนวลอ่อนหวาน ญาติมิตรและผู้มาร่วมพิธีก็พอใจด้วย

จ. การแต่งกาย หมอสวดผู้นำในการประกอบพิธีกรรมจะแต่งกายด้วยเสื้อสีขาว ถ้าหมอสวดเป็นผู้ที่มีฐานะดีก็จะสวมเสื้อสีขาว แขนยาว คอตั้งคล้ายเสื้อทรงพระราชทาน นุ่งโจงกระเบนสีขาว แต่

^{๑๐๘} สัมภาษณ์พระครูสุคนธ์สีลากร, เจ้าอาวาสวัดโพธิ์หินวันต์ ต.บ้านบะ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

ตามชนบทจะสวนเสือสีขาว กางเกงสีสุภาพแต่มีผ้าพาดบ่า จะพาดตรงหรือเอียงก็ได้ ทั้งนี้ การแต่งกายของ หมอสูตรขึ้นอยู่กับฐานะของหมอสูตรอีกประการหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ถ้าหมอสูตรขวัญที่เป็นเขมรจะมี ลักษณะที่สำคัญดังนี้

ก.ด้านวัยวุฒิ

ในการประกอบพิธีการบายศรีสู่ขวัญของคนเขมรในอำเภอท่าตูม หรือสถานที่อื่น ๆ ก็ตาม บุคคลที่มีความสำคัญที่สุดในการประกอบพิธีคือ หมอสูตร ซึ่งคนเขมร อำเภอท่าตูมเรียกว่า อาจารย์ หรือ ครูผู้ทำพิธี จะเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือในด้านต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตแต่การดำเนิน ชีวิตของบุคคลที่เป็นอาจารย์หรือครูผู้ทำพิธีต้องเป็นบุคคลที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว เนื่องจากสมัยก่อน การถ่ายทอดวิชาหรือการทำพิธีนั้นต้องผ่านการเรียนโดยมีพระเป็นผู้สอนให้ ดังนั้นให้การทำพิธีต้อง เรียนมาทางด้านนี้จะศึกษาทางด้านธรรมะ และปฏิบัติธรรมจนชาวบ้านศรัทธาและนับถือและได้เรียนรู้ ทางด้านการทำพิธีต่าง ๆ แต่เมื่อต้องการที่จะออกมาเป็นผู้ทำพิธีเองก็ประมาณอายุ ๓๐ ปีกว่า ๆ ใน สมัยก่อนนั้นการเรียนรู้นี้เป็นสิ่งที่เรียนยากต้องอาศัยว่าเป็นบุคคลที่มีความตั้งใจจริงที่จะเรียน และเป็น บุคคลที่มีความเชื่อศรัทธา ในด้านนี้จริง ๆ ปัจจุบันการถ่ายทอดให้ทางลูกหลานนั้นแทบไม่มีเนื่องจาก ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การศึกษา เด็กรุ่นหลังได้รับการพัฒนาทางรัฐบาลจัดให้จึงไม่มีใคร มองเห็นความสำคัญของกาทำงานที่เป็นหมอสูตรขวัญหรืออาจารย์ผู้ทำพิธี ซึ่งในปัจจุบันอาจารย์ผู้ทำพิธี จึงถือเป็นบุคคลสำคัญในท้องถิ่น ถือเป็นบุคคลที่มีความรู้แต่ในบางหมู่บ้านไม่มีผู้ที่จะทำพิธีด้านนี้ ดังนั้นใน การประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ เมื่อจะจัดพิธีก็จะไปเชิญอาจารย์ หรือครูผู้ทำพิธีในหมู่บ้านอื่น มาประกอบ พิธีให้ ดังนั้นจะเป็นหมอสูตร หรืออาจารย์ผู้ทำพิธี จึงเป็นบุคคลสำคัญที่จะทำให้พิธีบายศรีสู่ขวัญสำเร็จ สืบสานวัฒนธรรมของคนเขมร ไว้ตลอดไป

ข.ด้านคุณวุฒิ

ในสมัยก่อนการเรียนหนังสือยังเรียนที่วัดโดยมีพระเป็นผู้สอน ให้ในการเขียน และจาก การเก็บข้อมูลพบว่า อาจารย์หรือครูผู้ทำพิธีจบการศึกษาในชั้น ป. ๒ และป.๔ เนื่อง จากในสมัยก่อน ระดับการศึกษาสูงสุดอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ ดังนั้น อาจารย์หรือครูผู้ทำพิธีจึงได้เรียนใน ระดับชั้นสูงสุดคือประถมศึกษาปีที่ ๔ นอกจากนี้เมื่อเรียนทางด้านการอ่านเขียนแล้ว เมื่อมีอายุพอที่จะบวช เรียนทางพระและได้รับการถ่ายทอดวิชาเรียน สำหรับผู้ที่สนใจในการเรียนรู้ทางด้านศาสนาเป็น การเรียนทั้งบาลี สันสกฤต ดังนั้นผู้ที่ศึกษาทางด้านนี้จึงเป็นบุคคลที่มีความสนใจประกอบกับทางด้าน สติปัญญาของผู้ที่จะศึกษาต่ออีกด้วย นอกจากนี้การศึกษาทางด้านการเรียนทางพระจากการศึกษาว่า ทำไมเมื่อมีคนบวชเรียนมากทำไมไม่ศึกษาทางด้านการสู่ขวัญ ผลการศึกษาพบว่า ในการเรียนนั้นมี ข้อบังคับในการดำเนินชีวิตมากทำให้หลายคนที่ยกเรียนไม่สนใจที่ศึกษาเพราะการศึกษาไปแล้วไม่ทำ ตามข้อกำหนด ข้อบังคับในการเรียนจะทำให้มีผลต่อตนเองถึงชีวิตได้ เรียกว่าผิดครู ซึ่งทำให้หลายคน ถึงกับมีอันเป็นไปตามการปฏิบัติตนตามข้อบังคับไม่ได้ ซึ่งอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้หมอสูตรหรืออาจารย์ ผู้ทำพิธีมีจำนวนไม่มากนัก

ค.ด้านการดำเนินชีวิต

ในการทำหน้าที่เป็นหมอสูตร หรืออาจารย์ผู้ทำพิธีนั้น การดำเนินชีวิตก็จะมีข้อกำหนด หรือแนวการดำเนินชีวิตที่แตกต่าง ๆ บ้าง ซึ่งผลการศึกษาพบว่า อาจารย์หรือผู้ทำพิธีนั้น จะมีการดำเนิน ชีวิตคล้ายกันคือ เมื่อถึงวันขึ้น ๗ ค่ำ ๑๕ ค่ำและวันดับ หมอสูตรหรืออาจารย์ผู้ทำพิธีการบูชาพระคุณของ ครูบาอาจารย์ หรือบิดา มารดา โดยการนำดอกได้ ๕ คู่ ดอกบัว ๓ ดอก หรือดอกไม้ชนิดอื่น ๆ ใช้ดอกไม้

๓ ดอกเป็นการบูชา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ รูป ๓ ดอก เทียน ๒ เล่ม เป็นการบูชา พระคุณของ ครูบาอาจารย์ บูชาศีล ๕ ศีล ๒๒๗ ศีล พ่อแม่ ทิศทั้ง ๘ ทิศ และพระธรรมสี่หมื่นแปดพันพระธรรมชั้นร์ และธาตุน้ำ ดิน ลม ไฟ เพราะมนุษย์เราเชื่อว่าเกิดจากการรวมตัวของธาตุทั้ง ๔ ซึ่งอาจารย์หรือครูผู้ทำพิธี ต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ ในด้านชีวิตประจำวันก็มีในด้านต่าง ๆ เช่น

๑. จะไม่นั่งที่กลางบันได เพราะถือว่าเป็นการผิดครู
๒. ไม่เดินลอดตามราวตากผ้า
๓. ไม่เดินลอดต้นกล้วยที่กำลังออกผล
๔. ในช่วงเย็น กลางคืน ห้ามกวาดบ้าน เพราะถือว่าเป็นการการทำสิ่งที่ต้อออกไป รับสิ่งที่ไม่เป็นมงคลเข้า

๕. ตุ่มทั้งที่ใส่น้ำเมื่อแห้งห้ามล้าง
๖. เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้ว ห้ามแช่ ต้องล้างทันที
๗. ห้ามปฏิเสธคนมาสู่ขวัญ ยกเว้น ถ้าวันที่เชิญม้งานต้องไป
๘. ไม่ประกอบพิธีสู่ขวัญผิดเวลา
๙. ไม่กินไขในพานบายศรี
๑๐. ไม่รับประทานผักบั้ง (ผักที่มีเมือกลิ้น)

จากข้อห้ามทั้งหมด เป็นข้อห้ามที่อาจารย์หรือครูผู้ทำพิธีได้ยึดถือปฏิบัติมา และได้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพราะมีความเชื่อว่า ถ้าละเมิดข้อที่กล่าวมาจะทำให้ผิดครู และทำผิดครูในบางครั้งจะล้มไปเฉยหรือพูดไม่รู้เรื่องเหมือนคนบ้า หาสาเหตุไม่ได้ ดังนั้นจึงมีการขอขมาโดยการเซ่นไหว้ และของที่เตรียมเซ่นไหว้มีดังนี้ คือ ดอกไม้ ๓ คู่ รูป ๓ ดอก เทียน ๓ เล่ม หัวหมู ๑ หัว ผ้าจ๊ว ๑ ผืน แล้วทำไปตั้งบนโต๊ะอยู่เอาของเซ่นไหว้วางแล้วเซ่นไหว้ จากนั้นผู้ที่ผิดที่ผิดครูก็จะหายเป็นปกติ

ง.ด้านการแต่งกาย

ในการแต่งกายของอาจารย์ หรือครูผู้ทำพิธีนั้นก็จะแต่งกายคล้ายชาวบ้านทั่วไป ซึ่งการเก็บข้อมูลในอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์พบว่า การแต่งกายของอาจารย์หรือผู้ทำพิธีนั้นในช่วงงานพิธี ไม่ว่าจะเป็นงานขึ้นบ้านใหม่ งานบวชนาค งานแต่งงาน งานสู่ขวัญคนธรรมดา อาจารย์หรือครูผู้ทำพิธีก็จะแต่งกายสุภาพ คือ เสื้อขาว กางเกงสีสุภาพ หรือเป็นเสื้อสีขาว กางเกงสีขาว แต่ไม่ว่าจะแต่งกายแบบไหนคือชุดสภาพหรือชุดขาวนั้นก็จะมีผ้าเปี่ยง นำมาพาดบ่าเพื่อจะให้เห็นแตกต่างจากชาวบ้านหรือผู้ร่วมพิธีคนอื่น ๆ ซึ่งตรงนี้ ชาวบ้านก็ไม่ค่อยให้ความสำคัญมากนัก แต่จะเป็นในเรื่องความสุภาพ และการเรียกขวัญทำนองเสียงไพเราะหรือไม่ในด้านนั้นมากกว่า ส่วนการแต่งกายของอาจารย์หรือผู้ทำพิธีในวันอื่น หรือวันที่ไม่มีงาน ก็จะแต่งกายธรรมดา เหมือนคนอื่น ๆ ทั่วไปในแต่ละหมู่บ้านนั้น ๆ

ในการเรียกชื่อหมอสูตรนั้นเดิมทีจะเรียกว่าเป็นพราหมณ์ หรือบางพื้นที่ก็จะเรียกว่าพราหมณ์ แต่ปัจจุบันมักจะเรียกกันว่าเป็นบัณฑิต หรือทิดหรือจารย์ เพราะโดยมากหมอสูตรจะเป็นคนที่บวชเรียนและสึกออกมาจากการเป็นพระเรียนมนต์เรียนสูตรต่างๆจนแล้วสามารถที่จะมาประกอบพิธีกรรมสู่ขวัญได้ ซึ่งหมอสูตรนี้ในภาษาลาวเรียกว่า หมอสูด ภาษาส่วยเรียก อาเจียง ภาษาเขมรเรียกว่า จากซึ่งการจะเป็นหมอสูตรที่ดีได้นั้นจะต้องสะสมประสบการณ์มาเป็นระยะเวลานาน ดังที่ หมอทองศรี คำจร ได้เสนอทัศนะเอาไว้ว่า

“กว่าผมจะมาเป็นหมอสูตรนั้นผมต้องเรียนเมื่อตอนที่พระทั้งเรียนบทสวดตามภาษาบาลีเพื่อใช้ในการสวดมนต์เวลาไปเจริญพระพุทธมนต์ในบ้านให้ได้ก่อน จากนั้นหลวงปู่ที่เป็นอุปัชฌาย์

ท่านก็ได้สอนการเทศน์เฉพาะสวดหรือทำนองเทศน์แหล่ให้อีกหลังจากนั้น ท่านก็จะสอนทำนองการสวดขวัญให้ พร้อมกันนั้นก็ไปเรียนบทสวดขวัญจากพระอาจารย์อื่นๆทั้งในตัวจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดอื่นๆที่เขาเชี่ยวชาญกัน เช่น จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดอุบลราชธานี แม้จะเดินทางไกลก็ต้องไปเพราะอยากได้ความรู้ เมื่อเรียนเทศน์แลฝึกฝนบทสวดขวัญมาจนสามารถท่องได้กับปากแล้ว ต่อมาผมก็ได้ลาสิกขาออกมาเป็นคฤหัสถ์ และเริ่มรับงานการเป็นหมอสวดขวัญ ในตอนแรกๆก็ไม่มีคนเชื่อถือเท่าไรแต่เมื่อเรานำพาคนเขาทำตามระเบียบพิธีการที่ถูกต้องแล้วเขาก็เริ่มเชื่อ ปัจจุบันผมก็เป็นที่รู้จักของคนในพื้นที่อำเภอท่าตูมเป็นอย่างมาก อันเป็นผลมาจากการที่ผมเอาใจใส่ในการเรียนรู้เรื่องศาสตร์แห่งการทำขวัญนี้ครับ”^{๑๐๙}

สำหรับหมอทองศรีนั้นถือว่าเป็นหมอสวดขวัญที่ผ่านการเรียนรู้จบออกมาจากวัด ซึ่งก็เหมือนกับหมอสวดของอำเภอท่าตูมที่เป็นหมอสวดเขมรบ้าง ส่วยบ้างที่โดยมากจะเรียนรู้พิธีกรรมการสวดขวัญจากการบวชเป็นพระมาก่อน แต่อย่างไรก็ตาม การเป็นหมอสวดบางครั้งก็ไม่ได้ผ่านการบวชมาก่อนก็มี แต่เป็นการได้รับการสอนสืบทอดมาจากครูอาจารย์ที่บวชมาก่อน เมื่อทิดหรือจารย์ที่บวชมาแล้วมาเป็นหมอสวดขวัญได้ระยะหนึ่งเมื่อมีความชำนาญก็จะเปิดบ้านเป็นสำนักสอนความรู้ให้แก่ผู้ที่ต้องการเรียนรู้ได้ ดังนั้น หมอสวดประเภทหลังนี้จึงจัดว่าเป็นหมอดิบ คือเป็นหมอสวดโดยไม่ผ่านการเป็นพระมาก่อน ส่วนหมอสวดประเภทแรกนั้นถือว่าเป็นหมอสุกคือผ่านการบวชมาก่อนนั่นเอง^{๑๑๐} แต่อย่างไรก็ตามการเป็นหมอสวดนั้นแม้ว่าจะบวชหรือไม่บวชก็ตามสิ่งที่จะต้องคำนึงก็คือการเป็นผู้ที่มีศีลธรรมไม่ประพฤติเหลวแหลกติดสุรายาเมา หรืออบายมุขต่างๆ หากว่าทำได้เช่นนี้ก็ถือว่าเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้การยอมรับได้และให้ความเคารพนับถือได้ไม่ยากนัก^{๑๑๑}

๓.๗ ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมการสวดขวัญ

สำหรับผู้ร่วมพิธีสวดขวัญ สภาพความเป็นอยู่ของชาวอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์โดยทั่วไปนั้น ยินดีให้ความร่วมมือในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมอันเกี่ยวกับประเพณี จะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี เมื่อจะมีการสวดขวัญไม่ว่าจะเป็นการสวดขวัญคน สวดขวัญสัตว์ หรือสวดขวัญวัตถุสิ่งของ เจ้าภาพจะไปบอกกว่าญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และเพื่อนบ้าน เพื่อมาช่วยจัดเตรียมอุปกรณ์การสวดขวัญและมาร่วมพิธีสวดขวัญ ซึ่งมีหมอสวดขวัญเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรม เมื่อประกอบพิธีกรรมสวดขวัญเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะมีการเลี้ยงอาหารผู้มาร่วมพิธีตามสมควรตามลักษณะของงานและตามฐานะทางเศรษฐกิจของเจ้าภาพ

๓.๘ ฤกษ์ยามที่เหมาะสมกับการประกอบพิธีกรรมสวดขวัญ

สิ่งหนึ่งที่นับได้ว่ามีความสำคัญต่อการประกอบพิธีกรรมสวดขวัญของชาวอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์มากก็คือเรื่องฤกษ์ยาม ที่ผู้เป็นหมอสวดจะต้องมีความแม่นยำเนื่องจากวันประกอบพิธีกรรมนั้นหมอสวดจะต้องเป็นผู้บอกวันดีหรือวันไม่ดี ซึ่งจากการลงภาคสนามผู้วิจัยได้พบข้อมูลว่าหมอสวดลาวกับส่วยนั้นใช้สูตรฤกษ์ยามเดียวกัน แต่หมอเขมรก็จะใช้อีกสูตรหนึ่ง ซึ่งเราสามารถที่จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

^{๑๐๙} สัมภาษณ์หมอทองศรี กัจกร, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๑๑๐} สัมภาษณ์ หมอลุน เชิดศรี , ชาวอำเภอท่าตูมเป็นหมอชาวเขมร, ๒ มกราคม ๒๕๕๕.

^{๑๑๑} สัมภาษณ์คุณไพฑูรย์ ศาลางาม, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

๓.๘.๑ กรณีฤกษ์ยามของหมอสูตรลาวกับส่วย

ในการประกอบพิธีสู่ขวัญนั้นขึ้นอยู่กับฤกษ์ยามที่ดี ซึ่งในการกำหนดฤกษ์ยาม เจ้าภาพจะต้องไปหาหมอสูตรแล้ว ให้หมอสูตรเป็นผู้ดูในเรื่องของฤกษ์ยาม และจะปฏิบัติตามฤกษ์ยามนั้น ๆ แต่ชาวบ้านเชื่อว่าการจัดพิธีในเวลาที่ดีนั้นจะทำให้ผู้ประกอบพิธีและผู้ร่วมพิธีกรรม มีความร่วมเย็นเป็นสุข ตรงกันข้ามถ้าประกอบพิธีในวันฤกษ์ยามไม่เป็นมงคลก็จะทำให้เจ้าของได้รับเคราะห์กรรมและทำให้งานนั้น ๆ ไม่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งชาวอีสานมีความเชื่อว่า ในแต่ละเดือนมีทั้งวันดีและไม่ดี วันดีเป็นวันที่เหมาะสมในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งถือว่าเป็นวันสิริมงคล เรียกว่าวันฟู ส่วนวันไม่ดีเป็นวันที่ไม่เหมาะสมในการประกอบพิธี เรียกว่า วันจมน หมอสูตรชาวลาวและส่วยจะแนะนำหรือจะเลือกวันฟู เป็นวันประกอบพิธีสู่ขวัญ ดังปรากฏในตาราง

เดือน	วันฟู	วันจมน
อ้าย (เจียง)	จันทร์	ศุกร์
ยี่	อังคาร	เสาร์
สาม,แปด	พุธ	อาทิตย์
สี่,เก้า	พฤหัสบดี	จันทร์
ห้า,หก	ศุกร์	อังคาร
เจ็ด,สิบ	เสาร์	พุธ
สิบเอ็ด,สิบสอง	อาทิตย์	พฤหัสบดี

จากตารางแสดงให้เห็นว่า หากจะประกอบพิธีสู่ขวัญในเดือนอ้าย คือ เดือนธันวาคมตามปีสากล จะต้องใช้ฤกษ์ประกอบพิธีในวันจันทร์ จึงจะเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของขวัญและผู้ร่วมพิธีการกำหนดฤกษ์ยามในการประกอบพิธีสู่ขวัญ ชาวอีสานโบราณปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด แต่ในสังคมปัจจุบันถือความสะดวกเป็นฤกษ์ดีเนื่องจากสภาพของสังคมเปลี่ยนไป การกำหนดฤกษ์ต้องให้ฤกษ์ฤกษ์ยามการประกอบพิธีต่าง ๆ จึงคลาดเคลื่อนไปจากความเชื่อดั้งเดิม ฤกษ์ดีคือฤกษ์ที่สะดวก เช่น การสู่ขวัญต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง โดยเฉพาะข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มาตรวจราชการบ้านเมือง การต้อนรับที่ชาวอีสานแสดงออกด้วยความรัก ความภาคภูมิใจ คือ การสู่ขวัญหรือบายศรีสู่ขวัญต้อนรับ ซึ่งมาตรวจราชการวันใดวันนั้นก็คือ ฤกษ์ที่ดีที่สุดในการประกอบพิธีสู่ขวัญ แสดงว่าฤกษ์สะดวก คือ ฤกษ์ยามที่ดีที่สุด

๓.๘.๒ กรณีเขมร

ในการประกอบพิธีมั่งงั่วลจองโด(สู่ขวัญ-ผูกแขน)ของหมอสูตรชาวเขมร ที่อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องฤกษ์ยาม และขั้นตอนในการประกอบพิธีมั่งงั่วลจองโด เป็นอย่างมาก เนื่องจากเชื่อว่ามืองค์ประกอบพิธีไม่ถูกฤกษ์ยาม จะทำให้บุคคลพบกับความเดือดร้อน มีเรื่องไม่ดีเข้ามาหาตัว เช่น แต่งงานไม่ถูกฤกษ์ยาม ถือว่าเป็นการปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องตามที่บรรพบุรุษยึดถือปฏิบัติมา และมีความเชื่อว่าจะทำให้ชีวิตคู่ประสบความล้มเหลว ไม่ดี เดือดร้อน อยู่บ่อย ๆ ดังนั้น ชาวเขมรเมื่อจะประกอบพิธีใดต้องให้หมอสูตรหรืออาจารย์ผู้ทำพิธีเป็นบุคคลที่ดูฤกษ์ยามให้และดำเนินไปตามนั้น ซึ่งวันเดือน ปี ที่ประกอบพิธีได้นั้น ปรากฏดังตารางต่อไปนี้^{๑๑๒}

^{๑๑๒} สัมภาษณ์นายถวิล พรหมบุตร, วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

เดือน	วันที่ประกอบพิธีได้	วันที่ประกอบพิธีไม่ได้ถือว่าเป็นวันไม่ดี
อ้าย	จันทร์	ศุกร์
ยี่	อังคาร	เสาร์
สาม	พุธ	อาทิตย์
สี่	พฤหัสบดี	จันทร์
ห้า	ศุกร์	อังคาร
เจ็ด	เสาร์	พุธ
แปด	พุธ	อาทิตย์
เก้า	พฤหัสบดี	จันทร์
สิบ	เสาร์	พุธ
สิบเอ็ด	อาทิตย์	พฤหัสบดี
สิบสอง	อาทิตย์	พฤหัสบดี

ในการประกอบพิธีม้งก็พลจ้งได้นั้น หมอสูตรหรืออาจารย์ผู้ทำพิธีก็จะมีเชื่อในเรื่องวันเดือนที่จะประกอบพิธี และเมื่อนำเอากรอบความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามของหมอสูตรของลาว-ส่วยและเขมรมาเปรียบเทียบกับก็พบว่าตารางการใช้หรือเลือกวันดีวันไม่ดีของหมอทั้งหมดนั้นก็มียุคที่จะใช้เกณฑ์ในการหาวันดีไม่ตีสูตรเดียวกัน คือสูตรวันจรม(ไม่ตี)หรือวันฟู(ตี) ซึ่งกรอบการเลือกวันดีไม่ตีนั้นถือว่าเป็นไปในแนวทางเดียวกัน

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่า การประกอบพิธีกรรมสู่ขวัญของชาวอำเภอน้ำขุ่น จังหวัดสุรินทร์นั้นมีกรอบพิธีกรรมที่ไม่ได้แตกต่างไปจากกรอบการทำขวัญหรือเรียกขวัญของชาวอีสานโดยทั่วไป ทั้งอาจจะมาจากสาเหตุที่อำเภอน้ำขุ่นนั้นก็เป็นอย่างหนึ่งพื้นที่ ซึ่งอยู่ในอิทธิพลของพระพุทธศาสนาคติพื้นบ้านของภาคอีสานในลุ่มอารยธรรมของแม่น้ำมูล ซึ่งมีการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใกล้เคียงกันระหว่างเขมร ลาว ส่วย แต่ถึงอย่างนั้นเราก็พบว่าแม้ว่ากรอบโดยรวมจะเหมือนกันแต่ในรายละเอียดของความเชื่อและพิธีกรรมของการสู่ขวัญของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆของอำเภอน้ำขุ่น จังหวัดสุรินทร์ก็มีแตกต่างกัน เช่น ความเชื่อเรื่องขวัญบางอย่างของเขมรก็แตกต่างไปจากลาวและส่วย หรือความเชื่อของส่วยเองก็จะแตกต่างไปจากลาว เช่น กรณีการผูกแขนทำขวัญช้างของชาวส่วยหรือกวนั้น แถบกลุ่มชาติพันธุ์ลาวหรือเขมรไม่มี หรือคติการเรียนการเป็นหมอสูตรนั้นในคติของเขมรก็แตกต่างไปจากลาวหรือส่วยเพราะคติของเขมรนั้นจะต้องมีการถือเคล็ดมากกว่าโดยเฉพาะการมีข้อห้ามเกี่ยวกับการเรียนบทสู่ขวัญ หรือกรรมวิธีในการนำเสนอบทสู่ขวัญของเขมรกับส่วยและลาวก็มีแตกต่างกัน เขมรมักสูตรขวัญประกอบดนตรีติดกับส่วยหรือลาวที่เน้นการสูตรขวัญแบบเสียงสดๆไม่ต้องมีดนตรีเป็นต้น